

N Á R O D O P I S N Á

l'eu'ne

4/2012

AUTOŘI STUDIÍ A ČLÁNKŮ NR 4/2012:

doc. Mgr. Juraj HAMAR, CSc. (*1965) vystudoval estetiku a literární vědu na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě. Dizertační práci obhájil v Ústavu etnologie SAV v Bratislavě. V současnosti přednáší na Katedře estetiky a Katedře etnologie a kulturní antropologie Filozofické fakulty v Bratislavě. Mj. se zabývá programem UNESCO na ochranu nematného kulturního dědictví.

PhDr. Marta ULRYCHOVÁ, Ph. D. (*1952) působila do roku 2012 na Katedře antropologie na filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. Zabývá se současnými projevy obřadního zvykosloví na Plzeňsku, Šumavě a Chodsku, jakož i folklorními žánry v těchto oblastech.

Mgr. Miroslava SANDTNEROVÁ (*1980) vystudovala slovenský jazyk a hudební výchovu na Pedagogické fakultě Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici a etnologii na Filozofické fakultě Univerzity Konstantina Filozofa v Nitře. Pracovala v Malokarpatském muzeu v Pezinku, v současnosti se v doktorském studiu etnomuzikologie v Ústavu hudobnej vedy SAV v Bratislavě zabývá lidovou písní v malokarpatském regionu a jejím nositelům.

Mgr. Eva ROMÁNKOVÁ (*1983) vystudovala etnologii a anglický jazyk a literaturu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Od roku 2011 pracuje v Národním ústavu lidové kultury ve Strážnici, kde se zabývá studiem nematné kultury v návaznosti na národní systém péče o tradiční lidovou kulturu a organizaci UNESCO. Dále se věnuje odborné terminologii v oboru etnologie a kulturní a sociální antropologie.

Mgr. Jarmila TETUROVÁ (*1982) vystudovala etnologii a muzeologii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Od roku 2007 je pracovnící Centra lidových tradic Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici. Specializuje se na lidový tanec, výroční obyčeje a folklorní hnutí na Moravě.

N Á R O D O P I S N Á

l'oune

4/2012

OBSAH

Studie k tématu Estetika folkloru

Folklor z hlediska estetických kategorií (<i>Juraj Hamar</i>)	239
Démonologické pověsti ze severní části Královského hvozdu/Waldhwozdu (<i>Marta Ulrychová</i>)	246
Rukopisná zbirka ľudových piesní Jána Klempu Jacovského vo vzťahu k literárno-estetickým kritériám poslednej tretiny 19. storočia (<i>Miroslava Záhumenská</i>)	259

Ostatní studie a materiálová příspěvky

K otázkám etnologické terminologie a metodiky tvorby dvojjazyčného etnologického slovníku (<i>Eva Románková</i>)	264
Verbuňk v Žatčanech na Brněnsku v současném kulturně-společenském kontextu (<i>Jarmila Teturová</i>)	275

Proměny tradice

Krise čeho? Aneb festivaly, vinobraní, hody i nehody (<i>Josef Holcman</i>)	280
Dětská Strážnice – ohlédnutí do historie (<i>Alena Schauerová</i>)	284

Společenská kronika

Josef Holcman šedesátník (<i>Karel Pavlíščík</i>)	286
Osmdesátník Luděk Štěpán (<i>Jiří Langer</i>)	288
Eva Davidová oslavila osmdesátiny (<i>Jana Poláková</i>)	289

Konference

Etnologie bez hranic – I. mezinárodní sjezd studentů etnologie a kulturní antropologie střední Evropy (<i>Veronika Kuthanová</i>)	290
Aktuálne otázky folkloristiky v strednej Európe (<i>Lucie Uhlíková</i>)	291
Mezinárodní studentská vědecká konference „Když výzkum, tak kvalitativní! Serpentinami bádání v terénu“ (<i>Barbora Machová</i>)	292

Výstavy

Výstava Alberto Vojtěch Frič: fotografie (<i>Barbora Půtová</i>)	293
Muzeum v přírodě na Veselém Kopci slavilo čtyřicetiny (<i>Alena Schauerová</i>)	294

Recenze

Malý etnologický slovník (<i>Mojmír Benža</i>)	295
K recenzi M. Benži na Malý etnologický slovník (<i>Josef Jančář</i>)	298
M. Rychlíková: Slováci v Praze (<i>Nad'a Valášková</i>)	298
J. Belišová: Neve gila / Nové rómske piesne / New Roma Songs (<i>Alžbeta Lukáčová</i>)	299
CD République Tcheque. Musique de Valachie, Horňácko et Kopanice (<i>Marta Toncrová</i>)	300
P. Odehnal: Za dlhých večerů... Pověsti a pohádky z Hornolidečska (<i>Karel Pavlíščík</i>)	302

Zprávy

Etnofilm (<i>Helena Beránková</i>)	302
Nositelé tradice lidových řemesel 2012 (<i>Martin Šimša</i>)	303

Ročníkový obsah

306

Resumé

308

FOLKLÓR Z HĽADISKA ESTETICKÝCH KATEGÓRIÍ

Juraj Hamar

V odbornej literatúre nájdeme u nás mnoho významných prác folkloristov, etnomuzikológov, etnochoreológov či tiež literárnych vedcov o slovesnom, hudobnom a tanečnom folklóre, ktoré sa však zaoberajú skôr poetikou jednotlivých diel, resp. konkrétnych žánrov folklóru, a vo väčšine sa zameriavajú najmä na slovesný folklór. Na rozdiel od štúdia poetiky slovesného folklóru, ktoré má v Čechách a na Slovensku bohatú tradíciu v prácach domácich autorov i zahraničných folkloristov, lingvistov, literárnych vedcov a estetikov¹ z okruhu pôsobenia takých významných myšlienkových prúdov, aké reprezentovali napr. Pražský lingvistický krúžok, ruskí formalisti, Tartuská škola a iné, estetika folklóru akoby stála na periférii záujmu viacerých zainteresovaných disciplín. Výnimku tvoria práce domácich autorov Jana Mukařovského, Milana Leščáka a Viliama Marčoka, ako aj monografia ruského autora Viktora Jevgenieviča Guseva *Estetika folklóru* (1978).

V posledných desaťročiach česká i slovenská odborná i laická verejnosť viac hovorí o estetike scénického folklorizmu ako o estetike folklóru, pričom neraz (najmä v laickej verejnosti, ale aj na inštitucionálnej úrovni) dochádza k nerozlišovaniu týchto dvoch fenoménov. Nechcem však na tomto mieste hovoriť o terminológii, ktorá obyčajne býva kľúčom k organizácii poznania každej vedeckej disciplíny, pričom tvorí jeden z jeho hlavných atribútov a determinantov. V prípade pojmov ako folklór, folklorizmus, ľudové umenie, živá tradícia,² tradičné umenie, tradičná, ľudová, duchovná alebo umelecká kultúra, a napokon termín nehmotné kultúrne dedičstvo,³ s ktorým prichádza na inštitucionálnej rovine v poslednom desaťročí UNESCO, je to kľúč, ktorý skôr problematiku uzamkne a komplikuje, ako otvára a objasňuje.

Antická estetická tradícia

V tomto smere má estetika (teória estetiky, dejiny estetiky aj estetiky jednotlivých druhov umenia) oveľa prepracovanejší pojmový aparát. Súvisí to najmä s dlhou tradíciou estetického diskurzu, ktorý sa začal rozvíjať už v ranom gréckom myslení. Starovekí Gréci pokladali za základný zdroj krásy celý vesmír – kozmos. Poriadok, krása, usporiadanosť, harmónia boli považované za zá-

kladné vlastnosti kozmu. Začiatky estetického myslenia nachádzame v tom období v troch hlavných oblastiach filozofického myslenia: 1. v kozmológii – teórii o vzniku, vývoji a štruktúre vesmíru, 2. v psychológii, 3. v teórii o praktickej ľudskej činnosti či remeselnej zručnosti⁴ (Gilbertová 1965: 20). Tak, ako sa človek svojím zmyslovým a rozumovým poznaním snažil spoznať, pochopiť a vysvetľovať celý vesmír, osvojoval si jeho skutočnosť aj poznávaním a prežívaním krásy. Práve krása bola totiž hlavným zdrojom zvláštneho pôžitku a citového pohnutia, ktorý človek pri stretnutí s ňou zažíval.

Nebola to len tzv. umelecká krása (krásne zvuky a harmónie v hudbe, krásne farby a tvary vo výtvarnom umení a pod.), ale aj krása, ktorú človek nachádzal v prírode, v remeselných výrobkoch alebo v praktických činnostiach, či v medziľudských vzťahoch, hrdinských činoch, dobre, spravodlivosti a v ďalších cnostiach. Krása sa postupne stala jedným z najdôležitejších filozofických pojmov spojených s harmóniou a mierou vecí (Bakoš – Hamar 1998: 8). V tomto zmysle estetiku zjednodušene (a najmä stereotypne) ponímame ako náuku o kráse.

Mytológia a folklór

Filozofickému mysleniu predchádzalo mytologické myslenie. Mytológiu tak považujeme nielen za pôvodný zdroj filozofie, vedy, kultúry, umenia a náboženstva, ale v prenesenom slova zmysle aj za zdroj estetiky a folklóru. Estetika folklóru vychádza z archetypálnej podstaty ľudového umenia, ktorá je príznačná najmä pre slovesný folklór. V Jungovej⁵ koncepcii archetypov a kolektívneho nevedomia archetyp vyjadruje to, „že pri kolektívne nevedomých obsahoch ide o prastaré alebo – ešte lepšie – o prapôvodné typy, to znamená o odjakživa prítomné všeobecné obrazy“ (Jung 1992: 14). Napríklad priestor, postavy, deje majú v ľudovej rozprávke alebo v ľudovom divadle archetypálnu povahu – to znamená, že ich vlastnosti, charakter, konanie a pod. majú predurčené trajektórie, ktoré modelujú celý sujet a dianie, topiku a metaforiku príbehu, miesta i postáv a ich konania.⁶

Staroveké mýty sa, podobne ako folklór, prenášali ústnym podaním z generácie na generáciu. Podľa Alberta Lorda⁷ môžeme od čias Homéra vidieť v štruktúre

všetkých veľkých eposov predobraz ústnej kompozície: „*Niet pochýb o tom, že skladateľom Homérskych básní bol ľudový básnik*“ (Lord 2003: 142). Ústne podanie, ako príznačná vlastnosť folklórnej komunikácie, má nesmierny význam aj pre estetiku folklóru. Ústnym podaním sa totiž prenášali okrem samotného jazyka aj základné kompozičné postupy, subjekty, archetypálne vzory atď., ktoré postupne nachádzali svoje uplatnenie nielen vo folklórnej tvorbe,⁹ ale aj v umení.¹⁰ Umenie a jazyk okrem iného spája aj jedna zo základných estetických kategórií – napodobňovanie.¹¹

Estetické kategórie a folklór

Aristoteles¹² v *Poetike* hovorí o tom, že umenie vzniká napodobňovaním (Aristoteles 1944: 15). Napodobňovanie odlišuje človeka od zvierat, prostredníctvom napodobňovania človek získava svoje prvé poznatky, ale – čo je pre estetiku veľmi dôležité – napodobňovaním človek získava aj pocit pôžitku z nazerania, vytvárania a poznávania predmetu (Losev – Šestakov 1978: 195). Čo iné sú v ľudovom prostredí ústna tradícia a folklór (ale aj prvé praktické znalosti o remesle, prírode, vesmíre alebo spoločenské praktiky v podobe rituálov a slávností, atď.), ak nie napodobňovaním?

Okrem napodobňovania sa estetika folklóru môže zaoberať aj ďalšími kategóriami – krásne, vznešené, komické, miera, harmónia, ideál a ďalšie (Losev – Šestakov 1978), ktoré v duchu Meletinského¹³ konceptu mytologických symbolických klasifikácií definovaných na základe vzájomných vzťahov (Meletinský 1981: 267) tradičná estetika delí na dvojice, ktoré majú podobu elementárnych sémantických opozícií: krásne a škaredé, vznešené a nízke, komické a tragické.

Krásu môžeme považovať za ústrednú estetickú kategóriu. Nejde len o krásu umenia, ale aj krásu tzv. mimoumeleckého estetična, teda o krásu prírody, človeka, praktických predmetov a pod. Ako dobrý príklad na ilustrovanie antickej estetickej tradície a estetiky folklóru nám môže poslúžiť porovnanie toho, čo je krásne u Homéra a čo v našom slovesnom folklóre. Podľa Loseva¹⁴ a Šestakova¹⁵ (1978: 107) „*u Homéra niet nepekných vecí*“. Krásny je človek, jeho časti tela, jeho odev, zbroj, jeho správanie, jeho činy; krásne sú domy a ich zariadenia; krásne sú mestá a krajiny, živly, zvieratá a rastliny (Homér 1986). Aj v našich ľudových piesňach, vinšoch, úsloviach a porekadlách nachádzame stelesnené pred-

stavy toho, čo bolo pre ľudovú imagináciu zdrojom krásy. Krásny je predovšetkým človek ako celok, ale aj časti tohto celku:

*Ona je pekná, krásna,
tudidom, ľudidom,
ona husenki pásala...¹⁶*

*Ej, lučka, lučka, trava želená,
jaka z našej pajtašočky prekrasna žena.¹⁷*

*Odberaj še, Hančo krasna,
bo na dvore tvoja kasňa¹⁸*

*A keď ti zapletiem tvoje krásne vlasi,
musíš zapomenúť tvoje mladé časi.¹⁹*

*Biele zubi, kučeravé vlasi,
to cigáňa prevelice krásli.²⁰*

Krásne je oblečenie ľudí:

*Ňeňi krajšej a peknejšej v celej ulici,
jako moja najmilejšia, keď sa oblečí.²¹*

*Keď som ráno vstal, stretol som
mládenca pekne oblečeného...²²*

*Sedela na vršku, plakala,
že jej pekná sukňa skapala.²³*

Krásne sú stromy a rastliny:

*Mali zme krásnu ružu v našej zahrade,
ktoru zme polívali, v noci milovali...²⁴*

*Sadíme mi máje pekné zelené,
tím súlovským dívkám na počešení.²⁵*

Kvitni, že mi kvitni, krásna ratolestka...²⁶

Krásne sú zvieratá:

*Priletev k nej krahulíček, pekní vták,
budeš sa ty, lastovenka, vidávať.²⁷*

Sláviček maličká, pekní fták...²⁸

Povec mi, slávičku, ti pekné stvorenie...²⁹

Krásne sú veci:

*Pohárik jasný, jak ši prekrásni...
... Flašečka jasná, jak ši prekrásna...*³⁰

Krásne sú hviezdy na nebi:

*Taka je prekrasna, jak zorňička jasna...*³¹

Krásu ľudový básnik nachádzal aj mimo materiálno-predmetného sveta, či už to bola krása slova, piesne, spevu, dobrých skutkov, samotného života, morálky alebo spoločenských vzťahov:

*...a že pitali od nej vodi, načo im ona
vodi dala a zato ju tak krašne obdarovali...*

*...išče bi šme mali u vas tri požadavki:
slova krasne, trunki malé,
pošedže, ňe na dluho, ľem do rana!*³²

*Ved' je to pekná novina,
chto si vie pekne zaspievat.*³³

*Ťerchovski pan farar peknu kazeň kaže...*³⁴

*Bol jeden hájiček, v tom hájičku sláviček
a ten tak prekrásne spieval...*³⁵

*Vtedi pekňie časi bívali,
ked' sme sa mi dvá milovali,
svieťev nám mesiačik na náš dom,
šak to bolo pekňe, bože moj.*³⁶

*...abi bol ich život takí krásni ako to jablko...*³⁷

*Jaj, mamička, manka moja, ňebráňte mi toho,
ved' je to pekná vec, ked' milujem koho,
ved' je to pekná vec, d'ieuka a mlád'enc.*³⁸

Etický rozmer estetických kategórií

Pre antické vnímanie krásy je príznačné to, s čím sa stretávame aj v ľudovej kultúre. Je to úzke spojenie krásy s mravnosťou, ale aj s užitočnosťou. Krásne je to, čo je dobré a užitočné. Vyrastal som v pomerne tradičnom dedinskom prostredí a aj ja som bol vychovávaný tak, že

všade, kam prídem, sa mám „pekne“ pozdraviť, a keď ma niečím obdarujú, mám „pekne“ poďakovať. O mladých zaľúbencoch sa hovorilo, ako „pekne“ sa k sebe majú. Starší členovia rodiny a susedia sa často rozprávali o tom, kto má „pekne“ postrihanú vinicu alebo kto má „pekne“ poorané pole. Vo folklóre sa teda uplatňovali kolektívne estetické i mravné normy, ktoré boli výrazom estetického i mravného ideálu daného spoločenstva.

V Platónovej³⁹ filozofii sa často vyskytujú krásno spolu s dobrom. Základným Platónovým presvedčením však je, že dobré je vyššie ako krásne. V *Ústave* napríklad hovorí, že dobro stojí vyššie než poznanie a pravda, pričom ho nazýva nevýslovnou krásou (Platón 1978: 276). Aj v tradičnom prostredí sa často ideál dobra (ktorého výrazom sú aj iné cnosti ako napr. pravda, múdrosť, úprimnosť, statočnosť, skromnosť, poctivosť, vernosť, zdravie a pod.) kladie nad ideál krásy, pričom ich nachádzame na jednom mieste:

*Krása ako zora, dlho netrvá,
lež statočnosť, pekná čnosť,
tá trvá na večnosť.
Nežije krása, ale poctivosť.
Škoda krásy, kde rozumu nieta.*⁴⁰

*Tak sa pekne s človekom pohovára,
akoby mäkký chlieb krájal.*⁴¹

Estetický a zároveň etický rozmer má v antickej estetikej tradícii aj kategória miery. Správna miera by sa mala zachovávať vo všetkom. Ak je niečoho nedostatok, alebo naopak: ak je toho mnoho, potom je najkrajšie to, čomu nič nechýba, ani nezvyšuje (Losev – Šestakov 1978: 14–34). V tomto slova zmysle je správna miera vo veciach i skutkoch, výzore a správaní sa človeka základom tradičnej predstavy o mravných hodnotách (cnostiach), napr. spravodlivosti: *Akou mierou meriaš, takou i tebe odmerajú*,⁴² *Hlava za hlavu; oko za oko; zub za zub*,⁴³ pravdy: *Každému po pravde, jednému tak, ako druhému*,⁴⁴ pracovnosti: *Kto pracuje, má čo potrebuje*,⁴⁵ spravodlivosti: *Spravodlivý sa vždy chleba naje*,⁴⁶ a pod. *Treba mieru držať vo všetkom.*⁴⁷

Estetická kategória komické má vo folklóre zvláštne postavenie. Na rozdiel od antického - aristotelovského členenia divadla na komédiu a tragédiu, ľudové divadlo je divadlom komickým *par excellence*. Aj pri vážnych

scénach v hrách o narodení Ježiša Krista, o Herodesovi, o klaňaní sa Troch kráľov a pod., postavenej na sakrálnom pôdoryse s vážnym tónom, každá hra obyčajne vrcholí profánnym komickým výstupom. Podobne, v tradičnom bábkovom divadle, ktoré osciluje medzi ľudovým a poloľudovým divadlom, sú vážne témy (historické, biblické, dobrodružné, národnobuditeľské...) doplnené komickými postavami (Gašparko, Škrhola) a komickými výstupmi. Estetická kategória komického je v ľudovom prostredí nerozlučne spojená aj so špecifickou smiechovou karnevalovou kultúrou. Michail M. Bachtin⁴⁸ túto koncepciu komického nazýva groteskný realizmus (Bachtin 1975). Obraznosť groteskného realizmu sa vo folklóre premietla do špecifickej, materiálno-živelnej komiky postáv, zvierat, vecí, situácií, resp. do slovnej komiky.

Ľudová komická obrazotvornosť má k estetickým kategóriám krásy a miery vzťah, ktorý má podobu paradoxu. Veci sú krásne, ak majú správnu mieru, ale nie sú komické. Práve porušovanie správnej miery v podobe porušovania kolektívnych noriem a ideálov najčastejšie tvorí štruktúru komického obrazu vo folklóre. Napríklad, v ľudovej piesni ide najmä o porušovanie etických, estetických, antropologických a jazykových noriem a ideálov. Porušovanie etických noriem nachádzame v komických obrazoch zložitou štruktúrovaných sociálnych vzťahov v rámci rodiny (rodičia – deti, milý – milá, otec – matka, manžel – manželka, svokor – svokra, kmotor – kmotra, vdovec – vdova):

*Tatko, tatko, čo robíte,
šak tú mamku zadusíte.
Ňezadusím, ňezadusím,
ja si na ňej oslu brúsim.⁴⁹*

*Ej, mám ja muža dobrého,
len prevelice sprostého.*

*Kmoterko mój premilení, poščajte mi ženi.
Přidte v leže, kedi scete, já vám poščám sani.*

– vo vzťahoch v rámci kolektívu (muži – ženy, chlapci – dievčatá, jednotlivci – kolektív, mladí – starí):

*Čo to tam, čo to tam na tej hore píska?
Starí pán, starí pán mladé dievča sříska.*

– v kolektívnych vzťahoch so širším kontextom (cudzí – svoji, resp. iní – svoji):

*Umrela židovka pri Budříne,
dali ju pochovať pri Trenčírne,
truhlu jej robili v Kochanovcäch,
dali ju pochovať pri Bierovcäch.*

– ďalej sú to obrazy negatívnych ľudských vlastností (hlúposť, naivosť, lenivosť, chamtivosť, nevera, obžerstvo, opilstvo, zvlášť opilstvo žien, pýcha, klebetnosť, strata panenstva, radodajnosť):

*Ideme z kršťaňá, žeňički, držte ma,
taká som opilá, čepec som stratila.*

*Ten náš prví družba, to je samá pícha,
cigaru do hubi, sopel na pol rífa.*

– časté sú obrazy zlej telesnej hygieny a desakralizácie jedla. Do tejto skupiny patrí aj reflexia takých činností a dejov, ktoré sú v zmysle spoločenskej etikety tabuizované, najmä pohlavný styk a telesné vyprázdňovanie:

*Žala baba reš, našla v riti veš,
jak hu cvičí, tak hu cvičí,
čo tu robíš v mojej riti?*

*Hajačky, hajkačky, dalas mi stojačky,
lepšie mi to padlo jak hrěec omáčky.*

*Najedla sa čerešien, napila sa cmaru,
viviedli ju ke tancu, osrala si sáru.*

Porušenie estetických noriem sa vzťahuje predovšetkým na predstavu estetického ideálu, ktorý kolektív uplatňuje na jednotlivcov, alebo užšom kolektíve (napríklad na príslušníkoch jednej sociálnej skupiny a pod.). Je to predovšetkým reflexia vonkajších atribútov telesnej krásy (pekná postava, tvár, oči, vlasy):

*A ti Kača rapavá, nesadaj si polla mna,
lebo tvoje rapini, popadajú aj na mna.*

Estetický ideál uplatňuje ľudový spevák nielen na vonkajších telesných znakoch, ale aj na jednotlivých atri-

bútoch oblečenia alebo na výsledných produktoch ľudskej práce:

*Brezovskí mládenci kerí nad kerého,
ale žiaden nemá kabáta nového.*

*Ten Jano susedéč, ten ho už má predsa,
ušili mu tatko ze starého vreca.*

Porušovanie antropologických noriem takisto súvisí s kolektívnymi predstavami o ideálnom ľudskom tele (najmä v zmysle jednotlivých ideálnych mier a proporcií v rámci antropologickej konštrukcie tela ako uzavretého, dokončeného celku). Porušenie týchto noriem prináša obrazy postáv s rastovými chybami a defektmi (malý vzrast niektorých orgánov alebo celého tela, nadmerný rozmer niektorých orgánov, deformovanosť niektorých orgánov, poruchy zraku a sluchu, telesné anomálie a pod.):

*Odo dverí na siahu, zav si kriví smatľavú,
ona zájde do trňa, von sa za ňov hontíľa.*

Sem zaradujeme aj skupinu antropomorfovaných zvierat a vecí, ktoré v rozpore so životnou skúsenosťou ožívajú a konajú v zastúpení ľudí alebo v spolupráci s nimi.

*Povedala straka vrane,
že si spraví z rití saňe.
Že sa budú tak vozití,
od prdele až do rití.*

Podobne sa správajú aj niektoré ľudské (najčastejšie sexuálne) orgány, ktoré oddelené od tela konajú samostatne ako celok:

*Na čiernej hore cicinka ore,
vajčurki bráná, pička poháná.*

Porušenie jazykových noriem sa dotýka tak vonkajších – formálnych, ako aj vnútorných – obsahových aspektov kolektívneho jazykového úzu. V komickom básnickom obraze sa takéto porušenie kolektívnej jazykovej normy prejavuje okrem iného aj používaním rôznych onomatopoických slov, nezmyselných a skomolených slov, vypožičaných a skomolených slov z jazyka iných etníc a pod.:

*Tej nemeckej kuchini matal som tam Nemkini,
namatal som teplí kút, ona rečie das ist gut.*

Sem patrí tiež používanie slov, ktoré sú z hľadiska kolektívnej morálky vo všeobecnosti považované za vulgárne a neslušné.⁵⁰ Komický efekt sa dosahuje aj zámerou, nelogickou zmenou niektorých formálnych činiteľov v rámci celkovej štruktúry verša (rytmus, rým) atď.:

*Posadajme ro, ro, rovno, buďeme jesť ho, ho,
hovedzinku s baštrnákom, hovedzinku aj s chrenon.*

Komické teda nemôžeme považovať za krásne. Nao-pak, komické má blízko ku škaredému. Podľa Bergsona⁵¹ sa krása definuje rovnako ťažko ako škaredosť. Škaredosť navrhuje znásobiť tak, že dosiahneme až ohyzdnosť. Potom sa komickou „*môže stáť každá ohyzdnosť, ktorou dokáže napodobit dobre rostlý človek*“ (Bergson 1993: 22–23). Aby bol človek vo folklóre smiešny, musí ho ľudový básnik ospievať ako škaredého (ohyždného), a nie ako krásneho.

Estetická funkcia

Vo folklórnych prejavoch je veľmi ťažké určiť hranice medzi mýtom, obradom alebo zábavou, ktoré sa často môžu prekrývať alebo aj meniť, tak ako sa prekrýva a mení ich funkcia. Vo väčšine tradičných obradov a obyčajov v súčasnosti (svadba, fašiangy, betlehemská obchôdzka) ich pôvodnú, magickú funkciu vystriedala funkcia zábavná, resp. estetická. Podobne je to aj v oblasti materiálnej kultúry. Ak si ľudia kedysi zdobili drevené hrable alebo praslicu ornamentom, priradovali týmto dominantne úžitkovým predmetom aj estetickú hodnotu. Ak si v súčasnosti ľudia tými istými hrablami a tou istou praslicou ozdobia interiér svojej chalupy, estetická funkcia vytesní pôvodnú, úžitkovú funkciu toho istého predmetu. Podľa Jana Mukašovského⁵² (1966) človek zaujíma ku skutočnosti, k svetu, ktorý ho obklopuje, rôzne postoje. Tieto základné postoje rozdelil Mukašovský na praktický, teoretický, magicko-náboženský a estetický. Človek sa inak stavia ku skutočnosti, keď prakticky koná; inak, keď ju teoreticky poznáva; inak, keď ju poníma nábožensky. Samozrejme, tieto postoje sa navzájom môžu dopĺňať, prelínať, ale takisto sa môžu navzájom vylučovať, prekážať si a rušiť sa. Je to práve preto, že každý z týchto postojov si vyžaduje usmernenie všetkých schopností –

celej osobnosti človeka v danej chvíli (Mukařovský 1966: 66–76). Estetický postoj k osvojovaniu si skutočnosti je zdrojom estetickéj funkcie. Podľa Mukařovského by sme potom mohli estetiku definovať aj ako vedu o estetickéj funkcii, o jej prejavoch a jej nositeľoch.

Záver

V príspevku som sa pokúsil v niekoľkých poznámkach načrtnúť v súčasnej vede tak málo pertraktovanú problematiku estetiky folklóru. Poukázal som na stále prítomnú antickú estetickú tradíciu v štúdiu folklóru, na mytologické a archetypálne paralely vo folklóre, na niektoré estetické kategórie a estetickú funkciu vo folklóre. Pokiaľ máme do činenia s jednotlivými druhmi a žánrami ľudového umenia, pokojne môžeme narábať s prepracovaným metodologickým inštrumentárom, ktorý nám ponúkajú jednotlivé estetiky umení. Na rozdiel od tzv. vyššieho (artificiálneho,

elitárskeho, autorského, klasického...) umenia je ontologický status ľudového umenia založený na synkretizme jeho foriem a funkcií. To prináša požiadavku celkom inej kritickej reflexie a interpretácie a celkom inej estetickéj teórie. Podobne je to aj s problematikou procesu tvorby, interpretácie, improvizácie, repertoáru, komunikácie, estetického vkusu atď.

Žijeme v dobe poznačenej desakralizáciou a demýtizáciou nielen umenia a kultúry, ale aj morálnych hodnôt. Stratou pôvodných funkcií folklóru, jeho prirodzeného prostredia, tradičných príležitostí, pri ktorých sa uplatňoval, dochádza k dekompozícii spomínaného synkretizmu. Ako som v úvode naznačil, v súčasnosti sa zrejme bude viac hovoriť o estetike folklorizmu ako o estetike folklóru. Potom musíme byť pripravení viac ako o kráse hovoriť o hrozbe jej zneužitia – či už má podobu pseudofolklóru, mystifikácie, nástroja nacionalizmu alebo gýča.

POZNÁMKY:

1. Napríklad A. Veselovskij, M. Bachtin, J. Meletinskij, P. Bogatyriov, J. Lotman, R. Jakobson, V. Žirmunskij a ďalší.
2. Angl. *living tradition*.
3. Angl. *intangible cultural heritage*.
4. Gr. *téchne*.
5. Carl Gustav Jung (1875–1961), švajčiarsky psychiater a psychológ.
6. K typológii a k funkcii postáv v ľudovej rozprávke pozri bližšie Propp 1969.
7. Albert Bates Lord (1912–1991), americký slavista, ktorý sa okrem iného zaoberal komparatívnym štúdiom ústne tradovanej literatúry.
8. Angl. *oral poet*.
9. Pozri napr. *Klasické formy mýtu a ich odraz v naratívnom folklóre* (in: Meletinskij 1981: 190–318).
10. O vzťahu mýtu, symbolických foriem a umenia pozri napr. Cassirer 1977 a Langer 1993.
11. Gr. *mímésis*.
12. Aristoteles (384 pred Kr. – 322 pred Kr.), grécky filozof, Platónov žiak a nasledovník.
13. Jeleazar Moisejevič Meletinskij (1918–2005), ruský folklorista a literárny vedec. Zaoberal sa štúdiom rozprávok a mytológie.
14. Alexej Fiodorovič Losev (1893–1988), ruský filozof, estetik a filológ. Zaoberal sa štúdiom antickej estetiky, gréckej mytológie a starovekých jazykov.
15. Vjačeslav Pavlovič Šestakov (1935), ruský estetik, teoretik umenia a kulturoológ.
16. Poloczek 1952: 51.
17. Leščák 1996: 164.
18. Leščák 1996: 119.
19. Leščák 1996: 250.
20. Lehocký 1999: 86.
21. Lehocký 1999: 103.
22. Leščák 2006: 87.
23. Lehocký 1999: 114.
24. Leščák 1996: 48.
25. Lehocký 1999: 35.
26. Leščák 1996: 294.
27. Leščák 2006: 149.
28. Poloczek 1952: 52.
29. Poloczek 1952: 43.
30. Leščák 1996: 93.
31. Leščák 1996: 82.
32. Leščák 1996: 131.
33. Poloczek 1952: 42.
34. Poloczek 1952: 87.
35. Leščák 2006: 63.
36. Hamar – Ivanič 2012: 101.
37. Leščák 2006: 41.
38. Poloczek 1950: 33.
39. Platón (428 pred Kr. – 348 pred Kr.), grécky filozof.
40. Záturecký 1975: 58.
41. Habovštiaková – Krošláková 1996: 36.
42. Záturecký 1975: 185.
43. Záturecký 1975: 186.
44. Záturecký 1975: 186.
45. Záturecký 1975: 260.
46. Habovštiaková – Krošláková 1996: 38.
47. Záturecký 1975: 372.
48. Michail Michailovič Bachtin (1895–1975), ruský filozof, literárny teoretik a semiotik.
49. Všetky piesne v tejto časti sú uverejnené v prílohe dizertačnej práce autora (Hamar 1998).
50. Najčastejšie ide o expresívne pomenovanie pohlavných orgánov a pohlavného aktu (*piča, kokot, jebať, trtkat*) a expresívne slová, ktoré majú súvis s telesným vyprázdňovaním (*srať, štat, hovno*) a pod.
51. Henri Bergson (1859–1941), francúzsky filozof, predstaviteľ tzv. filozofie života.
52. Jan Mukařovský (1891–1975), český literárny vedec a estetik.

PRAMENE A LITERATÚRA:

- Aristoteles 1944: *Poetika*. Martin: Matica slovenská.
- Bachtin, Michail M. 1975: *François Rabelais a ľudová kultúra stredoveku a renesance*. Praha: Odeon.
- Bergson, Henri 1993: *Smích*. Praha: Naše vojsko.
- Bakoš, Oliver – Hamar, Juraj 1998: *Estetika*. Bratislava: Salvo film.
- Cassirer, Ernst 1977: *Esej o človeku*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda.
- Gilbertová, Katherine Everett 1965: *Dějiny estetiky*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury.
- Gusev, Viktor J. 1978: *Estetika folklóru*. Praha: Odeon.
- Habovštiaková, Katarína – Krošlákova, Ema 1996: *Frazeologický slovník*. Bratislava: Veda.
- Hamar, Juraj 1998: *Komické a erotické v ľudovej piesni. K vybraným otázkam poetiky a estetiky ľudovej piesne*. Bratislava: Ústav etnológie SAV (rukopis kandidátskej dizertačnej práce).
- Hamar, Juraj – Ivanič, Peter 2012: *Slovenská brána. Kultúrno-historický zemapis obcí Kozárovce a Rybník*. Bratislava: Slovenské centrum pre tradičnú kultúru.
- Homér 1986: *Ílias a Odysseia*. Bratislava.
- Jung, Carl Gustav 1992: *Archetypy a kolektívne nevedomie*. Košice: Knižná dielňa Timotej.
- Langer, Susanne K. 1993: *Philosophy in a New Key*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lehocký, Jozef (ed.) 1999: *Ľudové tance a tanečné tradície z okolia Topoľčian*. Bratislava: Prebudená pieseň.
- Leščák, Milan (ed.) 1996: *Slovenské svadby*. Bratislava: Prebudená pieseň.
- Leščák, Milan (ed.) 2006: *Pramene k obyčajovej tradícii a sviatkovaniu na Slovensku na konci 20. storočia 2*. Bratislava: Prebudená pieseň.
- Lord, Albert B. 2003: *The Singer of Tales*. Cambridge: Harvard University Press.
- Losev, Alexej F. – Šestakov, Valerij P. 1978: *Dejiny estetických kategórií*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda.
- Meletinskij, Jeleazar M. 1981: *Poetika mýtu*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda.
- Mukaňovský, Jan 1966: *Studie z estetiky*. Praha: Odeon.
- Platón 1978: *Ústava*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda.
- Poloczek, František 1950: *Slovenské ľudové piesne. Sväzok I*. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- Poloczek, František 1952: *Slovenské ľudové piesne. Sväzok II*. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- Propp, Vladimír J. 1969: *Morfológia rozprávky*. Bratislava: Tatran.
- Zátorecký, Adolf Peter 1975: *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*. Bratislava.

Summary

Folklore from the Point of View of Aesthetic Categories

In the last decades, a lot of scientific disciplines have dealt rather with the folklore poetics than the folklore aesthetics. Such ideas were represented especially by literary scientists, ethnologists, linguists, and philosophers from the environment of the Prague Linguistics Circle, the Russian formalists and the Tartu School. In folklore, the presence of antique aesthetic tradition has been evident until today. The aesthetics of folklore is based on the archetype essence of folk art, which is symptomatic especially for literary folklore. For example, the space, the characters, the stories etc. dispose of predestined trajectories that are forming the entire theme and action and the topics and metaphoric of the story, the place, the characters, and their behaviour. This is similar to the aesthetic categories in folklore. Within folk environment, the aesthetic function plays an important role when the facts are adopted through cognition and feelings of beauty. Nowadays, folklore is losing the natural conditions of its existence, which directly endangers the syncretism nature of folk art.

Key words: aesthetics of folklore, aesthetic categories, aesthetic function, imitating, beauty, comic.

DÉMONOLOGICKÉ POVĚSTI ZE SEVERNÍ ČÁSTI KRÁLOVSKÉHO HVOZDU/WALDHWOZDU

Marta Ulrychová

K záměru věnovat se pověstem Šumavy mne motivoval nově vzniklý katalog démonologických pověstí Jana Luffera, jenž je částí jeho disertační práce obhájené v roce 2011 na Katedře etnologie Fakulty filozofické Univerzity Karlovy v Praze. Autor v něm využil materiál shromážděný mnoha sběrateli na širokém území Čech a Moravy, Šumavu však opomíjí. V následujícím textu budu respektovat jím stanovenou typologii.¹ Vzhledem k rozlehlosti pohoří se věnuji pouze vymezenému úseku, a sice severní části tzv. Královského hvozdu/Waldhwozdu.² Opírat se budu nikoliv o vlastní sběr,³ ale o publikace německy píšících autorů⁴ vzniklých ve 20. letech 20. století – Gustava Jungbauera (1886–1942) a Hanse Watzlika (1879–1948).⁵ Práce obou představují odlišné přístupy ke zpracování folklorních látek – první vědecký, druhý umělecký. V případě Watzlika se pozastavíme nad jedním z jeho literárních děl *Stilzel der Kobold des Böhmerwaldes/Stilzel, skřet šumavský*, v potaz vezmeme i umění výtvarné. Uvedením ukázek z ilustrací Lothara Sperla (1910–1987), Karla Rössinga (1897–1987) a Alfreda Kubina (1877–1959) se tak alespoň letmo dotkneme problematiky vizualizace démonologických bytostí a fantaskních představ.

Geografické vymezení

„*Nikomu sluhou, nikomu pánem.*“⁶ Tato slova se objevují v souvislosti s Králováky, obyvateli odlehlých částí Šumavy a Bavorského lesa. Rozsáhlou monografií pod názvem *Geschichte der künischen Freibauern im Böhmerwalde/Dějiny Králováků na Šumavě*⁷ jim ve 30. letech 20. století věnoval nýrský badatel Josef Blau. Její zásadní přínos spočívá ve vyvrácení dlouho přežívajících mýtů živených romantickou literaturou (Schmidt 1895). Mnoha odkazy na jazykovou podobnost, podobu usedlostí a způsob hospodaření Blau (1934: 16) zdůvodňuje svá tvrzení o bavorském původu tamějších obyvatel, vyvrací názor o jejich poslání coby strážců hranic, tudíž i o podobnosti s domažlickými Chody (Blau 1934: 14). Dějiny Králováků sleduje od počátků kolonizace až do revolučního roku 1848. Vytýčil také geografickou hranici, kterou budeme v námi zvoleném úseku respektovat i my. Jak jsme již výše uvedli, předmětem našeho zá-

jmu bude pouze severní část Královského hvozdu, tedy území bývalých svobodných rychet Sv. Kateřina/St. Katharina, Hamry/Hammern a Hojsova Stráž/Eisenstrass,⁸ navíc však vezmeme v potaz i železnorudské údolí. Celé toto území je na severu vytyčeno Všerubskou bránou, jeho ústřední část představuje dnešní hraniční hřeben s oběma vrcholy Ostrého/Osser (1280 m), Svarohem/Zwergeck (1321 m) a Jezerní stěnou/Seewand (1343 m), jenž na české straně vybíhá přes Špičácké sedlo/Spitzbergsattel (980 m) směrem k Pancíři/Panzer (1214 m). Hlavní hraniční hřeben zde provází na severovýchodě údolí Úhlavy/Angelthal, ve směru jihovýchodním pak údolí železnorudské (Blau 1934: 18–19). I dnes tvoří toto území poměrně široký lesní pás,⁹ v němž jsou ukryta dvě ledovcová jezera – Černé/Schwarzer See a Čertovo/Teufelsee. Slati, které po celá staletí představovaly všudypřítomné nebezpečí jak pro člověka, tak pro pasoucí se dobytek,¹⁰ se zde vyskytují méně než jižněji odtud v okolí Roklanu/Rachel a Luzného/Lusen.

V publikaci *Einführung in die Sagenforschung* Leander Petzold pověsti rozdělil do šesti kategorií, a sice podle dominantních rysů prostředí, z něhož pocházejí.¹¹ Pověsti ze severní části Královského hvozdu bychom zařadili do skupiny první, ačkoliv i zde nacházíme další výraznou kulturu, již tvořili svým specifickým způsobem života skláři.¹² Prototypem Králováka zůstává člověk zápasící s nepřízní přírody, jehož předci museli při klučení lesa vynaložit obrovskou sílu, velké odhodlání a statečnost, což jejich potomky zavazuje pokračovat v tradici každodenní tvrdé práce. Tento motiv je silně zastoupen u Watzlika zejména v jeho románové tvorbě.¹³

Sběratelé pověstí z Královského hvozdu

V nejbližším okolí Královského hvozdu se materiál a duchovní kulturou, tedy i lidovým podáním tamních obyvatel, zabýval všerubský lékař Georg Leopold Weisel (1804–1873). Jeho studie původně uveřejňované v různých časopisech zpřístupnil širší veřejnosti roku 1926 Josef Blau v publikaci *Aus dem Neumarker Landestor*. Pověsti zde najdeme v kapitolách *Volksbräuche*, *Aberglaube* a *Schwänke und Sagen*. (Blau 1926: 39–104) Weisel bo-

hužel neuvádí, odkud podání čerpal, nicméně jeho texty jsou cenným srovnávacím materiálem.¹⁴

Neméně přínosné informace přináší *Geschichte des Dorfes Rittsteig* Jakoba Christopha zu Falkenfels (1839–1900). Tamější rodák svůj nerozměrný spisek napsal jako pětadvacetiletý seminarista v Regensburgu. Kromě několika pověstí v něm uvádí i řadu podrobností o demologických bytostech v nejsevernější části Královského hvozdu. Společně s dalšími autorovými studiemi ho v roce 1995 uveřejnil německý badatel Ludwig Baumann.

Na české straně hranice se první zápisy s největší pravděpodobností objevily v souvislosti s výzvou profesora německé univerzity Adolfa Hauffena (1863–1930) v roce 1895.¹⁵ Významnou osobností, která po Hauffenovi v tomto směru převzala iniciativu, byl rodák z Horní Plané Gustav Jungbauer (1886–1944).¹⁶ Sběrem pověstí se zabýval již v době svých gymnaziálních studií v 90. letech 19. století, a to pod vlivem profesora krumlovského gymnázia Josefa Johanna Ammanna (Jungbauer 1924: 240). Lidová podání ze Šumavy se také stala tématem jeho disertace *Volksdichtung aus dem Böhmerwald* obhájené na Pražské německé univerzitě.¹⁷ Výsledkem systematické práce, v níž Jungbauer zužitkoval jak publikace a studie uveřejněné v odborném tisku (např. Rank, Blau, Andres, Balbin, Grohmann, Kubitschek), tak i rukopisné zápisky organizátorů sběru a jejich přispěvatelů (Ammann, Hauffen, Kollibabe aj.), jsou *Böhmerwald – Sagen*¹⁸ vydané v Jeně roku 1924. Autor se zde snažil pokrýt celé území Šumavy, navíc uvedl i pověsti z jazykového ostrova v okolí Nové Bystřice. Co se pověstí z Královského hvozdu týče, zvláštní poděkování autora zde patří Seppovi Skalitzkému¹⁹ a Hansi Watzlikovi (J: 240). Jungbauer uvádí 355 pověstí, které rozdělil do tří oddílů.²⁰ V každém z nich postupuje od severozápadu k jihovýchodu, pověsti z Královského hvozdu jsou tedy zařazeny do každého z Jungbauerem stanovených oddílů. Každá pověst je opatřena prameny a srovnávacími odkazy. Autor volí jednoduchý, srozumitelný jazyk, nad literárními ambicemi převažuje snaha o přesnou dokumentaci. Kniha je důležitou komparatistickou pomůckou a zároveň důkazem vysoké úrovně německy psané folkloristiky na území Čech.

Hans Watzlik (1879–1948),²¹ jeden z nejznámějších spisovatelů Šumavy, vydal své *Böhmerwaldsagen* v Českých Budějovicích v roce 1921.²² Jak jsme výše uvedli, byl také jedním z informantů Gustava Jungbauera. Ze sto čtyřiceti dvou jím uvedených pověstí pochází z Královského hvozdu čtyřicet sedm. Zatímco Jungbauerovy

kapitoly tvoří souvislý text a názvy jednotlivých pověstí jsou uvedeny po jeho stranách, Watzlik postupuje jako literát – každé pověsti dává název. Rezignuje na odkazy, ačkoliv právě jeho pověsti jsou s největší pravděpodobností výsledkem důkladné terénní práce. U každé pověsti zachovává stejnou proporcí a strukturu – epické jádro je zasazeno do rámce, z něhož jsou patrná specifika jednotlivých lokalit. Čtenářově orientaci napomáhají toponyma, zatímco osoby bez udání jména jsou zastoupeny názvy svých zaměstnání (dřevorubec, lovec zmijí, sedlák, mlynář, kovář aj.). Druhé, tzv. pražské vydání z roku 1944 bylo ilustrováno Lotharem Sperlem.²³ *Böhmerwaldsagen* můžeme považovat za laboratoř, z níž se zrodilo spisovatelovo dílo *Stilzel der Kobold des Böhmerwaldes/Stilzel, skřet šumavský*.²⁴

Z Jungbauerových a Watzlikových pověstí vycházíme v následujícím přehledu. U jednotlivých pověstí uvedeme buď jejich epické jádro, nebo pouhý rámec, popřípadě obojí (Sirovátko 2002: 109). To vše je v textu doplněno odkazem na Lufferův katalog.

Člověk a magie

Člověk se snažil vylepšit své živobytí magickými praktikami. V Královském hvozdu byla známá pouze černá magie, v pověstech ji pěstovaly buď čarodějnice, nebo lidé s pomocí ďábla. Podle Petzolda byla víra v ďábla posílena čarodějnickými procesy. Na ďábla (čerta)²⁵ se tak přenesly motivy původně spojované s demony. V lidových podáních se z nich stávali myslivci, obři a skřeti (Petzold 1999: 130): *Ve Švarcově stlouká bohatá selka máslo pomocí jakéhosi prášku. Uvidí to pacholek a tajně ho přinese své matce. Ta se snaží o totéž, ale navštíví ji ďábel, který ji nutí, aby zapsala své jméno do jakési knihy. Selka odmítá, v její máselnici pak zůstane koňské lejno.* (Der Herenschreiber/Upsání se ďáblu, W¹: 12–13; Stloukání másla kouzelným prostředkem, L 1. A. 35: 100)

Za ďábelské dílo bylo také považováno odlévání čarovných kulí: *Tři pytláci odlévají o půlnoci čarovné koule, které neminou žádný cíl. Střílí směrem k jedné odlehlé usedlosti, kde hospodáři ustřelí z prstu bavorský šesták.* (Künnische Schützen/Králováčtí střelci, W¹: 35; Lovce používá magii, aby zasáhl jakýkoli cíl, L 1. B. 65: 119) *Sedlák z Předních Hamrů střílí na medvěda knoflíky ze své vesty. Medvěd se v okolí již neukáže.* (Bären und Menschen/Medvědi a lidé, W¹: 31–32; Lovce zastřelí bytost s kouzelnými schopnostmi pomocí neobvyklé kulky, L 1. B. 70: 119)

Magie byla neustále konfrontována s křesťanstvím: Na Pancíci na Lobnerově dvoře vyřezou tři bezbožní bratři ze dřeva muže a dají mu jméno Horg. Ten obživne, jeden z bratrů ho vyhodí, Horg se však o půlnoci vrátí. Od té doby jsou bratři nezávěsní. (Der Horg/Horg, W¹: 43)²⁶ V Dešenících se pokusí jeden sedlák zapráhnout husy a orat s nimi. Husy vyletí tak vysoko, že ulomí špičku kostelní věže. (Gansfuhrwerk/Husí potah, W¹: 27) Černá kniha, nepostradatelná pro černou magii, se musela zničit: Selka jde s čeládkou do kostela. Mezitím je-

Lothar Sperl: Stilzel – ilustrace ke knize Hanse Watzlika *Böhmerwaldsagen* (1944). Prag: Antiqua.

jího muže doma přepadnou obři. Stačí jedině zaklínadlo z knihy, vetřelci zmrznou a promění se v hory, černá kniha se však musí spálit. (Das Schwarzbuch/Černá kniha, W¹: 37; Zánik černé knihy, L 1. A. 285: 110)²⁷ Čeledín ze Železné Rudy najde s pomocí černé knihy zloděje, nesmí však už jít nikdy ke zpovědi. (Der seltsamme Sepp/ Podivný Sepp, W¹: 44–46; Náhodné získání černé knihy, L 1. A. 280: 110)

Člověk a osud. Omen, předurčený osud, démoni, nemoci a smrt, duše člověka, můra, tabu, dábels, prokletí.

Zde je nejnápadnější démonologickou bytostí Trud.²⁸ Vysvětlovala se jí řada onemocnění, včetně těch, která mohla mít psychologické příčiny (např. ztráta dechu, přerušovaný spánek aj.): Žena si jde k sousedovi vypůjčit hák na orání, je však svým synovcem varována, aby se vrátila, že je v domě Trud. Otočí se a jde zpátky. – Trud nejenže dokáže měnit tvář, ale dokonce ztratit i svoji formu. Když jednou přišla na Jiříkův dvůr,²⁹ nechala svoji podobu viset na plotě. – Kovářský učeň spí ve své komoře a najednou na sobě pocítí Trud. Prudce se obrátí na břicho, popadne stéblo slámy a strčí ho do svěráku. Ráno v něm nalezne svrašťelou stařenu, kterou pohlavky vyhodí ze dveří. – Mlynář z mlýna ležícího vysoko v horách spí ve své komoře. Navštíví ho Trud. Kulatým zobákem z něj vysaje sádlo. (Die Trud/Trud, W¹: 17–18; Můra tlačí spícího člověka, L 2. D. 40: 134) Za zmínku stojí i bytost, která žala obilí ve formě kříže. Podle Jungbauera se jí v okolí Železné Rudy říkalo Bilmischschneider.³⁰ Setkání s bytostí ničící úrodu se rovnalo setkání s čarodějnicemi: Jednou jde sedlák do Sv. Kateřiny a vidí na louce tančit čarodějnice. Ty ho obstoupí a nabízejí mu pít. Když mu podají sklenici, vzkřikne: Na zdraví svatého Jana! Okamžitě je pohár plný. Takto sedlák pozná, že se setkal s čarodějnicemi. (Die Trud – Herrentreiber/Trud – Vyháněč dábla, J: 195–198; Jídlo od čarodějnice prozradí svou pravou povahu, L 1. A. 50: 100)

Setkání s démony se přenášelo i na čerta: Do kovárny skočí čert. Kovář ho strčí do svěráku, čert začne řvát. Kovář zapálí celou dílnu a ta shoří spolu s čertem. – Kovář jde se svojí ženou do lesa pálit dřevo. Objeví se čert, kovář chytře popadne kovářku, zatočí s ní a postaví ji na hlavu. Čert si myslí, že je to svěrák a okamžitě zmizí. (Der dumme Teufel/Hloupý čert, W¹: 26; Prostředek k zahnání dábla, L 2. F. 25: 147) Na Rederově dvoře v Hojsově Stráži leží široký, plochý kámen, na němž bud'

tančí satan, anebo hraje karty čert. Sedláci se zde bojí odpočívat. (Gesindel/Darebáci, W¹: 36; Čert se vyskytuje na jistém místě, L 2. F. 15: 147)

Také zde se objevují motivy spojené s nedovoleným lovem zvěře. Pytlačilo se zejména o svátcích: *Mlynář pytláči se svým mládkem o Květné neděli. Spatří jelena s křížem na krku, ale netroufne si ho zastřelit.* – *Lenc z Uhlíště jde o Svaté noci na čekanou. Potká podivného zajíce s růžky na hlavě a s dlouhým ocasem. Druhého dne nalezne svoji zbraň rozkousanou.* (Heilige Zeit/Svatá noc, W¹: 18–20; Jít na čekanou ve sváteční čas, L 2. E. 85: 140/ Zvíře nejde zastřelit, L 4. B. 55: 175)

Další typy se týkají narušení respektovaných norem. Jako bezbožníci jsou v pověstech často vylíčení skláři: *Upečou skleněného muže. Pak mu dají do rukou svíčku a zapálí ji. Po chvíli plamen olizuje jeho ruce. Bolest ho vzbudí, muž prosí o pomoc. Jeho křik je tak veliký, že ho sami skláři nemohou snést. Utečou do lesa. Po návratu naleznou sklářskou huť vyhořelou.* (Das gepeinigte Glas/Trýzněné sklo, W¹: 40–41; Kruté chování, Jednání proti zvyklostem, L 2. E. 145)³¹ Za velký hřích je považováno již samotné klení: *Jeden hráč kleje při kartách tak silně, že ho jakési strašidlo odnese daleko za hory.* (Gebesserter Kartenspieler/Polepšený karbaník, J: 190–191; Klení a hanobení boha, L 2. E. 100: 141)³² Narušení norem se týkají i následující typy: *Na stromě se oběsila mladá hříšnice. Několik let poté jdou dívky na trávu, odloží si své šaty, hodí je pod strom a žádají od mrtvé, aby je hlídala. Když se vrátí, šaty jsou roztrhané.* (Die Hüterin/Strážkyně, W¹: 33; Gehängte, hüt uns die Röcke/Oběšená, pohlídej nám šaty, J: 223; Výzva či posměch mrtvému, L 2. E. 40: 138) *Sedlák z Dešenic použije umrlčí prkna na otop. Poté, co zatopí, roztrhne se pec.* – *Truhlář z Děpoltovic vyrobí z umrlčích prken pro svou nevěstu váleček na nudle. Když ho nevěsta použije, začnou nudle skákat. Truhlář dlouho nedostane žádnou práci.* – *Jiný truhlář vyrobí z umrlčích prken postel. Jakmile si ale někdo do ní lehne, zjeví se mu smrt.* (Entweihte Totenbretter/Odsvěcená umrlčí prkna, J: 221–222; Držení hřbitovního předmětu má za následek vyvolání strašidelných úkazů, L 2. E. 35: 138) *Vazač košťat spatří při cestě domů oběšence. Vyjme mu ledviny a játra a přinese je své ženě, aby mu z nich připravila pokrm. Po jídle se zjeví duch a oba si vezme s sebou.* (Lunge und Leber/Ledviny a játra, W¹: 21; Mrtvý si jde pro své ukradené orgány, L 2. E. 25: 137) *U Brčálníku se křížují pohřební*

cesty. Dva lehkomyšlní skláři položí na křížovatku posvěcený věnec, a aby zbohatli, postaví se do něj. O půlnoci se na něj z kopce přivalí hořící sud. První z věnce vyskočí, druhý zůstane stát. Prvního si odnese čert do pekla. (Verschwörung/Spiknutí, W¹: 32–33; Místo, kde se dají přivolat zlé síly, L 4. D. 80: 185)

Člověk byl také neustále ohrožován přítomností mrtvého: *Žena musí v domě strávit noc se svým zemřelým mužem. O půlnoci se nebožtík vzbudí a vstává. Ženu zachrání zakokrhání kohouta.* (Tod bricht die Treue/Smrt porušuje věnost, W¹: 28; Die Seele aus, die Treue aus/Duše z těla ven, věnost pryč, J: 219; Nebožtík ohrožuje živé, je-li s nimi ponechán přes určitý čas, L 2. E. 50: 139)

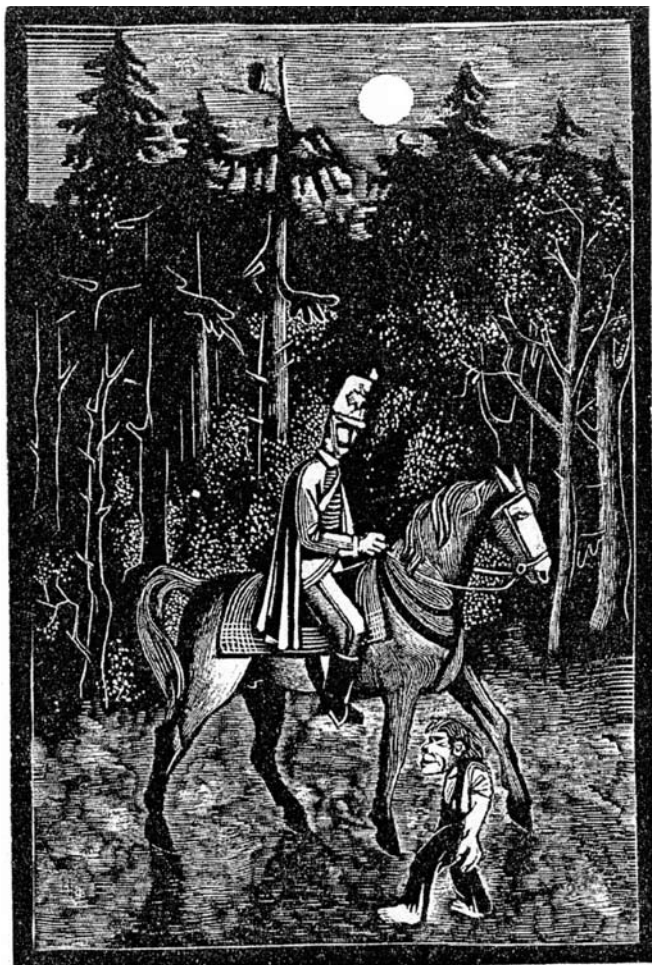
Revenanti, pohřby a člověk po smrti.

Největší a nejheterogennější skupinu tvoří pověsti o mrtvých, v nichž se spojují archaické představy o demonech vracejících se zpět na svět s historicky mladšími křesťanskými představami o kajících se duších. Jsou vyjádřením smyslu pro spravedlnost, která musí odčinit provinění proti přijatým normám (Petzold 1999: 131): *Sedlák, který zemřel před sto lety, musí stále strašit. Bohatý sedlák k němu pošle svou děvečku, aby si u něj vypůjčila nádobu na mléko. Prý jí za to zaplatí. Ta to dokáže, ale sedlák nedodrží své slovo. Příštího rána mu pojde kráva.* (Das Pänzermännlein/Mužiček z Pancíře, W¹: 42; J: 229–230)³³ *Bohatý hostinský, který šidí své hosty, slíbí pacholkovi deset zlatáků, pokud do večera naseká tolik slámy, kolik má tento peněz. Výsledek pacholkovy práce se však nemůže rovnat hromadě peněz, které hostinský nashromáždil. Deset zlatých tak získá hostinský, po své smrti však musí strašit ve sklepech.* (Der Weihizer/Strašidlo, W¹: 8–9; Zloděj, L 3. A. 20: 150) *Selka stlouká v sobotu v noci máslo. Po své smrti musí strašit.* (Die Knödelbäurin/Selka od knedlíků, W¹: 27; Kdo nesvětil svátek, L 3. A. 65: 152)

Fantazii lidí silně vzrušovaly slatě. Světla, která se na nich objevovala, pokládali za duše, jež nenašly vykoupení: *Sedlák vidí světlíčko, které náhle kýchne. Sedlák zabručí: Dejžto Pánbů. Když se to stane potřetí, neřekne nic. Nespasí tak duši svého otce.* (Irrlichter/Světlička, W¹: 9–10; Pozdrav při kýchnutí, L 3. C. 15: 162) Jindy se objevovali hořící muži, kteří často skákali ženám do nůší: *Forman potká hořícího muže a pozdraví ho slovy Zaplat' Pánbů. Strašidlo je vysvobozeno.* (Glühende Männer/Hořící muži, W¹: 25–26; Křesťanský pozdrav, L 3. C. 10: 162)

Numinózní jevy: Duchové, přízraky a strašení.

K miniaturám majícím ženskou podobu patří na Šumavě Moosweiblein a Holzweiblein³⁴ – ženušky žijící v mechu a ve dřevě, které jsou nadány ženskou zvědavostí: *Ženuška z mechu pozoruje tři uhlíře a diví se, že své hlavy položili na jeden mech, zatímco nohy roztáhli do třech stran.* (Der alte Böhmerwald/Stará Šumava, W¹: 7; Das erstaunte Holzweiblein/Udivená ženuška ze dřeva, J: 29; Žena maličké postavy, L 5. A. 10: 188) *Na louce u Jiřkova statku tančí jezerní panny. Když nikdo není doma, všechno uklidí. Za odměnu jim sedlák nabízí šaty, ony*

Ilustrace Karla Rössinga v knize Hanse Watzlika *Stilzel der Kobold des Böhmerwaldes* (1926). Jena: Diederichs Verlag, s. 53.

však odmítnou. Poté by již nikdy nemohly přijít. (Die Seeweibchen im Girglhof/Jezerní panny na Jiřkově statku, J: 65; Různé numinózní věci na určitém venkovním místě, L 4. D. 60: 184/ Divá žena odmění člověka za službu kouzelnou věcí, 5. A. 55: 189/ Divé ženy tančí na louce, L 5. A. 25: 188). Jako odstrašující hlučná stvoření způsobující povyk byli vylíčení Češi sousedé českého původu: *U Hadravy je nepořádek, protože tam sídlí Český muž. Lidé jsou odrazováni jeho hlučným hlasem.* (Der böhmische Mann/Český muž, W¹: 20; J: 24; Různé numinózní jevy na určitém venkovním místě, L 4. D. 60: 184)³⁵

Přírodní démoni, zvířata a rostliny

Ženou postiženou hypertrofií je Die lange Agnes/Vytáhlá Anežka. *U Osího pere prádlo. Opilý muž jdoucí kolem od ní žádá, aby mu vyprala košili. Ta ho ponoří do studny a vypere tak, že si opilec sotva zachrání život.* (Die lange Agnes/Vytáhlá Anežka, W¹: 13–14; Divé ženy perou prádlo, L 5. A. 30: 188) Osobitým zjevem Královského hvozdu je skřet Stilzel (Jungbauer volí formu Stülzl, Christoph naopak Stölzl): *„Stilzel se narodil v lese, byl nalezen pytlákem (mlynářem), který ho vychoval, nikdo neví, kdy a jak přišel na svět. Sedláci ho nechají pást koně. Jednoho dne je má spočítat. Zapomene ale na toho, na němž sedí. Rozzuřený a zoufalý se oběsí. Po smrti škodí, či naopak pomáhá lidem* (J: 23–24; W¹: 14–16; Vlastnosti prozrazující opožděný vývoj, L 5. A. 120: 192/ Skřítek škodí, L 5. D. 105: 222)³⁶

Stálou hrozbou zůstává na Šumavě zmije: *Zabije dokonce svého zkušeného lovce.* (Der Schlangenbanner/Lovec zmijí, W¹: 43–44; Zvíře jde proti člověku, L 4. B. 60: 175) Její nebezpečí je proto znázorněno zvětšením: *Na Prenetu žije zmije. Jakýsi muž tam sbírá listí. O polední přestávce si sedne na pařez a zapálí dýmku. Když z ní vyklopí popel, pařez vyletí vysoko do povětří. Ukáže se, že to nebyl pařez, ale zmije.* (Der Brennetwurm/Zmije z Prenetu, W¹: 29; Die Schlange am Brennetberg, J: 23; Boj s hadem, L 5. E. 80: 227)³⁷

Mnohá tajemství byla spojena s oběma ledovcovými jezery. Respekt, který u člověka vzbuzovala, je vyjádřen mnoha zákazy: *Do jezer se nesmí házet kameny* (Der zornige See/Zlé jezero, W¹: 37–38), *nesmí se měřit jeho hloubka.* (Der Schwarze See/Černé jezero, J: 47–48)³⁸ *V Čertově jezeře žije jezerní panna, která může škodit dřevorubcům.* (Das Seeweib/Jezerní panna, W¹: 39; Das Seeweib vom Teufelsee/Jezerní panna z Čertova jezera,

J: 61–62; Krásná žena, L 5. B. 305: 214) Kolomazník odpočívá u Čertova jezera. Vynoří se jezerní muž, jemuž byla unesena žena. Žádá kolomazníka, aby ho doprovodil k jednomu jezeru do Tyrolska. Podniknou dlouhou cestu. Jezerní muž skočí do neznámého jezera, jeho voda se náhle zakrvaví. Nikdo se z něho už nelynoří. (Die Reise ins Tirol/Cesta do Tyrol, W¹: 39–40; Auf der Suche nach dem gestohlenen Weibe/Hledání ukradené ženy, J: 62) S jezery je také spojen negativní vztah ke sklářům: Pastervec objeví u Černého jezera studnu. Prozradí to Hafenbrädlovi,³⁹ který nechá studnu otrávit. (Der Brunnenvergifter/Travič studní, W¹: 41; Die verschüttete Salzquelle/Zasypaný solný pramen, J: 77–78) V pohraničí byly hory často považovány za obry. Zdejší pověsti se většinou vztahují k Ostrému: *Kdysi žili obři na hradech, později o svá sídla přišli.* (Die drei Riesen am Osser/Tři obři na Ostrém, J: 22) *Obři prý zanechali na Ostrém poklad.* (Schatzsucher am Osser/Hledači pokladů na Ostrém, W¹: 30–31)

V této skupině nelze opomenout divokou honbu. Nehledě na etnikum je spjata s horským terénem:⁴⁰ *Nad Nýrskem řádí strašlivá bouře. Zvoník vyzvání, farář vynáší z kostela monstranci, počasí se však nechce umoudřit. Farář tedy nezbyvá než do bouřky vystřelit posvěcenou skleněnou kouli. Tu přiletí čarodějnice a farář jí předá rychtáři. Má být upálena. Když oheň začne hořet, čarodějnice se zachrání klubkem příze, po němž uletí do výšky.* (Die Wetterhere/ Čarodějnice v povětrí, W¹: 24–25) *Starý piják žije se svou ženou ve sváru. Jednou jí dá výprask a vyhodí do tmy. Venku právě zuří divoká honba, strhne selku s sebou, vleče ji a odhodí daleko na cizí pole. Po sedmi dnech se vrátí domů. Od tohoto dne se jí sedlák ani nedotkne.* (Die entführte Bäurin/Unesená selka, W¹: 33–34; Divoká honba se přizene k člověku, L 5. A. 225: 196)

Poklady

Pověsti o pokladech lze zařadit buď k démonologickým, nebo historickým. Uvedeme zde jen ty, v nichž se vyskytují démonologické postavy: *Bavorský rytíř je vyštvan ze svého sídla, uteče do Čech a zbuduje hrad Bayreck. Je zničen Švédy, v jeho ruinách přebývají duchové. Je zde také poklad, po němž každý touží, nikomu se však nedaří ho najít. Jedni se bojí vzteklého psa, druzí čerta. Poklad lze otevřít jen dopoledne o Květné neděli v době, kdy se v kostele čtou pašije. Tehdy jde*

žena do lesa hledat houby. Potká skřítku (podle jiných vyprávění hadího krále), který jí podá růži a poradí, aby se vydala do zřícenin pro poklad. Na růži ale nesmí zapomenout. Žena ji zapomene, skála se zavře. (Die Geister auf Bayreck/Duchové na Pajreku, J: 162–163; Člověk obdarovaný strážcem poruší podmínky, L 6. B. 45: 237) *Tři kališníci přepadnou klášter Heiligenblut, ukradnou třem mnichům jejich poklady a zahrabou je na hoře Schwarzkopf pod širokým stromem do třech jam. Mniši zemřou. Najdou se ale lidé, kteří chtějí poklad vyhrabat. Jeden z nich, s rudou kápí na hlavě, poté, co se*

Ilustrace Karla Rössinga v knize Hanse Watzlika *Stilzel der Kobold des Böhmerwaldes* (1926). Jena: Diederichs Verlag, s. 10.

prokopou k těžké truhle, uslyší hlas: „Ten s tou rudou kápí je můj.“ Dotyčný se zděsí a odpoví: „Proč zrovna já?“ Truhla zmizí a hledači pokladu popadají, jako kdyby je udeřil boží hněv. (Schweigen ist Gold/Mlčení zlato, W¹: 7–8; Člověk zmizí při hledání pokladu, L 6. C. 150: 244) Na mechu u Hojsovy stráže něco hoří. Dva pasáci krav si myslí, že se jedná o poklad. Je to ale obyčejné kraví lejno. (Schatzblüte/Požár pokladu, W¹: 36–37; Poklad se mění v bezcennou věc, L 6. C. 130: 243) Hledači pokladu hledají na Špičáku zlatou žílu. Ta je ale zničena při stavbě tunelu. (Gold/Zlato, W¹: 38; Poklad se sám zneprístupňuje, L 6. C. 145: 244)

Litografie Alfreda Kubina *Stilzel se věší* v knize *Šumava*. Alfred Kubin/ Josef Váchal (2009). Plzeň: Arbor vitae, Západočeská galerie, s. 108.

Watzlikův Stilzel, skřet šumavský⁴¹

V roce 1926 byla v Jeně vydána Watzlikova kniha *Stilzel der Kobold des Böhmerwaldes/Stilzel, skřet šumavský*⁴² doprovázená dřevoryty Karla Rössinga.⁴³ Watzlik vytvořil cyklus, v němž se všechna vyprávění vztahují k jediné postavě. Je jí nalezenec, jehož se ujímá tajemný mlynář. Stilzel ho brzy opouští, dává se do služeb sedláků z Gmosetu. Ti mu přikážou pást v lese koně. Pasák se nechává zastoupit čertem, i s ním se však rozejde ve zlém. Poté, co nedokáže spočítat svěřené koně, se v zuřivém hněvu oběsí na stromě. Jeho duch je škůdcem, ale i rošťákem, který pokouší a vyvádí z míry své okolí.⁴⁴ Děj se posouvá na nejsevernější okraj Královského hvozdu, do okolí Všerub, a odehrává se povětšinou na bavorské straně. Každá postava má své konkrétní jméno, což vyvolává pocit zaručené pravděpodobnosti.

Z folkloristického hlediska je dílo složitým spřádáním motivů známých z lidového vyprávění. Jako nalezenec je Stilzel tvorem žijícím na okraji společnosti (Stilzel padá z nebes, W³: 7–9; Škaredé dítě s výraznými anomáliemi, L 5. A.115: 192), stejně tak i jeho podivný druh – mlynář a pytlák v jedné osobě (Stilzel padá z nebe, W³: 8–9; Lovce používá magii, aby zasáhl jakýkoliv cíl, L 1. B. 65: 119), chráněný proti všem střelám (Stilzel přihlíží, W³: 11; Člověk se stane fextem, 1. B. 35: 117). Často ho navštěvuje čert (Stilzel přihlíží, W³: 11; Čaroděj používá černou knihu kouzel, L 1. A. 275: 110), jehož posléze přivábí i sám Stilzel svým klením (Stilzel se probouzí, W³: 13–15; Čert přijde pro klejícího člověka, L 2. F. 60: 149). Čertova msta pak vyústí ve Stilzelovu sebevraždu (Stilzel se věší, W³: 30–31; Sebevrah, L 3. A. 105: 153). Zmizení oběšencova těla z márnice předjímá jeho další úlohu (Stilzel je volný, W³: 33; Mrtvý zanechá znamení jako výraz své neklidné existence, L 3. B. 20: 159) – Stilzelův duch ve svých metamorfózách znepokojuje okolí (viz níže W³: 34–83; Mrtvému vadí, když jej lidé nepřestávají proklínat, L 3. A. 155: 155), a to až do okamžiku, kdy jej sedlák Traxler ponoří do zpovědnice (Stilzela křtí, W³: 84–85; Zbožné dílo, L 3. C. 40: 163). Kombinacemi motivů Watzlik dosáhl mnoha variant, o nichž můžeme pouze spekulovat, zda se jedná o materiál převzatý z terénu, či o výsledek jeho autorského pojetí.

Počínaje desátou kapitolou, v níž se líčí Stilzelovo zmizení z márnice, je každá z následujících vystavěna na jednoduchém syžetu. Budeme-li se i nadále držet Luffero-va katalogu, pak nejvíce shod nalezneme v jím stanove-

né páté skupině, a to v oddíle pojednávajícím o horském duchovi. Sám Watzlik Stilzela označuje za Rýbrcoulova bratránka (Doslov, W³: 88) Stilzel vyvádí povedené kousky – skáče lidem na záda (Stilzel se vozí, W³: 34–35; Duch skočí na záda osamělému chodci, L 4. B. 95: 177/ Horský duch provádí různé kousky, L 5. A. 360: 201), poplete síťáře při cestě lesem (Stilzel plete síťáře, W³: 45–46; Člověk bloudí na známých místech, L 4. A. 135: 172/ Horský duch mámí lidi v lese, L 5. A. 345: 200), skočí stařeně do nůše a nepřestane až poté, co mu tato daruje veš (Stilzel skáče stařeně do nůše, W³: 49–51; Neviditelná podoba, L 5. A. 165: 194), při cestě lesem se zjevuje husarovi, jemuž otočený kráčí vstříc (Stilzel se setkává s husarem, W³: 66–68; Neobvyklá mužská postava, L 4. A. 10: 168), zavede celníky do močálu (Stilzel sám klame celníky, W³: 72–73; Duch zavede pocestného, L 4. B. 70: 176), při svatodušní jízdě se náhle objeví mezi závodícími jezdci (Stilzel závodí, W³: 81–83; Strašidelné zjevení, L 4. A. 5: 168). Dokáže se mnohokrát proměnit, např. v pařez (Jak Stilzel zahřívá, W³: 76–77; Schopnost proměny podob, L 5. A. 290: 199),⁴⁵ provázen bouří zažene kočár nad propast (Stilzel si dělá blázně z učeného pána, W³: 62–65; Horského ducha doprovází vichřice, L 5. A. 295: 199/ Horský duch zabrání jízdě vozu, L 5. A. 355: 201), na druhé straně pomáhá pašerákům (Stilzel moří drába, W³: 59–61, Stilzel sám klame celníky, W³: 72–73; Horský duch je nápomocný chudým lidem, L 5. A. 320: 200/ Horský duch je trestá lidi za špatné chování, L 5. A. 375: 201), jiným, např. mladému mlynáři maří jeho snahu obnovit starý zpustlý mlýn (Stilzel zastavuje mlýn, W³: 36–38; Horský duch ničí lidem věci, L 5. 4. 340: 200), mstí se sedlákům a lidem, kteří se k němu chovali s despektem (Stilzel nezkazí žádnou hru, W³: 69–71; Horský duch trestá lidi za špatné chování, L 5. A. 375: 201).

Watzlikův text je nasycen dialektismy, archaismy, metaforickými přirovnáními, rčeními, příslovími, humorkami, anekdotami, zaříkávacími formullemi, příkazy a zákazy. Spisovatel mění perspektivu – jednou pohlíží na svět očima svých postav, promlouvá jejich jazykem, jindy svérázným humorem komentuje jejich pragmatičnost, pověřčivost i religiozitu, prohřešky a poklesky, nezastírá však obdiv nad jejich zdatností, otužilostí, silou a schopností hospodařit v nejtvrděších podmínkách. Nehledě na bujně hospodské hry, při níž si sedláci hrají na pasáky dobytka, vzájemně se bijí, až z nich stříká krev, je to opět jedině sedlák, „*chlap jako hora, který se nebojí ani smrti,*

ani čerta“, neboť „*už jako mladý skolil na Plattenbergu medvěda sekerou.*“ (W³: 84)⁴⁶ Změnou perspektiv spisovatel dosahuje vysokého stupně autenticity. Taková je např. první Stilzelova návštěva kostela, která má pasáka začlenit do vesnického společenství.⁴⁷

V tomto díle je Stilzel poprvé pojímán jako nalezenec. Jak Christoph, tak Jungbauer, ale i sám Watzlik v *Böhmerwaldsagen* o něm píšou jako o pastevci, aniž by se zmiňovali o jeho původu. Skutečnost, že vesnická komunita považovala pastýře za nečisté, však tomuto pojetí nahrává. Reálné opodstatnění má také Stilzelova sebevražda – pastevce mohl být za ztrátu svěřených zvířat trestán i na hrdle (Markl 1970: 135). Ve Watzlikově

Litografie Alfreda Kubina *Stilzel se stává pastýřem koní v knize Šumava*. Alfred Kubin/Josef Váchal (2009). Plzeň: Arbor vitae, Západočeská galerie, s. 106.

podání je Stilzel naprosto vzdálen ideálu krásy, je naopak prototypem ošklivosti. Podstatnou informaci o tom, jak byla v této oblasti vnímána krása a ošklivost, podává farář Christoph: Rusé vlasy jsou podobně jako černé v okolí Rittsteigu „nerady viděny“, jejich negativní hodnocení je přeneseno z vnějšku i na charakter člověka (Baumann 1995: 16). Pozitivně ceněna je především dobrá fyzická kondice a síla (*die Körperstärke*). Autor zde podrobně popisuje, jakým způsobem ji mladí muži mezi sebou měřili (Baumann 1995: 16–17). Ošklivost Watzlik ještě stupňuje motivem dvojnictví. Stilzelovým dvojníkem je polodivoký ryzák s tělem pokrytým množstvím bradavic, na němž se pastevec nejradyji prohání.

Ne všechny motivy lze vyvodit z představ, které sdíleli obyvatelé v extrémních přírodních podmínkách, ne náhodou se *Stilzel der Kobold des Böhmerwaldes* zrodil v době, kdy „historická“ avantgarda slavila „triumf ošklivosti“ (Eco 2007: 365). Totéž v návaznosti na spisovatele učinili výtvarní umělci, kteří se pokusili tuto postavu ztvárnit. Watzlik věnoval Stilzelovi poměrně podrobný popis, jenž mohl posloužit jako přesné vodítko.⁴⁸ Zatímco Karl Rössing pěti dřevoryty a grafickou úpravou Watzlikovu knihu zarámoval a Lothar Sperl perokresbami provázal, zcela jiný přístup zvolil Alfred Kubin.⁴⁹ Jedenáct litografií nazvaných *Stilzel*, které dnes žijí svým samostatným životem, vytvořil v období, kdy důležitou inspirativní roli sehrála v jeho životě právě Šumava.⁵⁰ Sem promítl své představy, které jsou často výsledkem přebujelé fantazie, snových vizí a halucinačních představ. Stejně tak zachází i s postavou Stilzela, který se navíc objevil i ve třech z jeho *Fantazii na Šumavě* (*Phantasien auf Böhmerwalde*; 1923–1935). Ačkoliv Watzlika odděloval od Kubina jeho vypjatý nacionalismus (Klínková 2009: 48), ve *Stilzelovi* se jejich tvůrčí schopnosti obdivuhodně protnulý.

Závěr

Lidová podání z celé části Šumavy kompletně ve 20. letech zpracoval Gustav Jungbauer. Přístupoval k nim zpočátku jako nadaný student motivovaný svým učitelem – Josefem Johannem Ammannem, později jako vysoce erudovaný odborník. Vytvořil edici, která je dodnes základem pro poznání pověstového repertoáru na celém území Šumavy.

Divoká příroda se svou tajemností a tvrdé životní podmínky zdejších obyvatel inspirovaly i řadu umělců. Jedním z nich byl počínaje první dekadou 20. století spisovatel

Hans Watzlik. Pověstový fond využil nejen tematicky, ale snažil se této oblasti přiblížit také jazykem. Jako znalec místní mluvy dosáhl virtuozity, která nemá v oblasti literární tvorby ze Šumavy obdoby. Ve svých publikacích pak využili některé ze zmíněných pověstí – ať již v překladu, či v převyprávění – výše uvedení současní čeští autoři.

Z analyzovaného materiálu vyplývá, že pověsti z této části Šumavy jsou tematicky spojeny se zemědělskou kulturou, vyjadřují hodnotový systém obyvatel – potomků někdejších bavorských kolonistů hospodařících na odlehklých samotách. Navzdory rozšířené sklářské výrobě, která si vyžadovala velké množství dřeva, zůstávalo území Králováků ještě v 19. století hustým pohraničním hvozdem. V poměrně úzkém tematickém spektru se tak objevují motivy spjaté s hlubokými lesy (pytláci, odlévání čarovných kulí, setkání s medvědem, bouře, polomy) i se zemskou hranicí (pašeráci, celníci). Totéž platí o Watzlikově *Stilzelovi*. Většinu typů lze nalézt v Lufferově katalogu. Tam, kde chybí, lze uvažovat o specifikách zkoumané lokality. Mnohé syžety jsou však kombinací motivů, jež se u Luffera objevují v jiných souvislostech. V katalogu se nevyskytuje jezerní muž, což je pochopitelné vzhledem k materiálu, který autor využil. Jsou to právě ledovcová jezera, jež jsou na českém území zvláštností Šumavy, tudíž lze předpokládat, že podobné motivy a syžety je nutné hledat jinde, např. v alpských zemích. V neposlední řadě je jako specifický zaznamenán motiv cesty do Tyrolska, které zde zastupuje pojem *ciziny*.⁵¹ Je s podivem, že navzdory bohaté sklářské tradici se pověsti s touto tematikou objevují jen zřídka a pokud ano, jsou v nich skláři líčeni jako bezbožníci.⁵² Domnívám se, že spíše než hledat důvod v negativním vztahu sedláků ke sklářům, je třeba vzít v úvahu postoj těch, kteří pověsti sbírali a posléze je publikovali.

Největší prostor pro doplnění katalogu představuje oddíl *Jednání proti zvyklostem* (Luffer 2011: 144–145). Např. husy zapřažené do potahu poničí špičku věže kostela, což je pro sedláka zlým varováním před podobnými nápady. Totéž platí o sklářích, kteří si v huti vyrábějí předměty pouze pro své vlastní potěšení.⁵³

Uvědomujeme si, že prezentovaný materiál, navíc omezený menším geografickým záběrem, je pouze východiskem soustavnějšího studia, jež by mělo být v budoucnu věnováno německy píšícím národopiscům žijícím na území Čech. Nelze totiž přehlížet jejich důvěrnou znalost terénu i snahu držet krok s výsledky, jichž v oblasti folkloristiky dosahovali čeští badatelé.

Toponyma v pověstech zachycených Jungbauerem a Watzlikem v oblasti Královského hvozdu:

Bayereck (Pajrek), Brennet/Brennetberg (Prenet), Depoldowitz (Děpoltovice), Deschenitz (Dešenice), Donnerwinkel, Eisenstein (Železná Ruda), Eisenstrass (Hojsova Stráž), Eschelkam (Osí), Frischhof (samota), Fuchsberg, Girglhof (Jiříkův dvůr, hospodářský objekt na Špičáku), Gmoset, Hadruwa (Hadrava, dnešní část Nýrska), Hirschau (Hyršov), Hohen Bogen, Honetschlag, Kohlheim (Uhlíště), Huisenmühle (Hojsův mlýn), Kriegermühle (Kriegrův mlýn), Kronweitberg, Künisch-Hammern (Zadní Hamry), Lam, Lambach, Lamberg, Lichte-

negg (Ktiška u Chvalšín), Lobnerhof (Lobnerův dvůr, hospodářský objekt na Pancíři), Millik (Milence), Neuern (Nýrsko), Neukirchen bei Heiligem Blut (poutní místo), Osser (Ostrý), Osserstift, Panzer (Pancíř), Plöss (Pláně), Rederhof (Rederův dvůr, usedlost na Hojsově Stráži), Rittsteig, Rothenbaum (Červené Dřevo), Schönwillkom (Vítaná), Schwarzau (Švarcava), Schwarzer See (Černé jezero), Seewand (Jezerní stěna), Sollem (Zadní Fleky), Stachesried, St. Katharina (Sv. Kateřina), Teufelsee (Čertovo jezero), Todlau (Datelov u Nýrska), Veitelberg, Warzenried, Wischowitz.

POZNÁMKY:

1. Jednotlivé podkapitoly tvoří Lufferem stanovených šest skupin:
 1. Člověk a magie, 2. Člověk a osud. Omen, předurčený osud, démoni, nemoci a smrt, duše člověka, můra, tabu, ďábel, prokletí.
 3. Revenanti, pohřby a člověk po smrti.
 4. Numinózní jevy: Duchové, přízraky a strašení.
 5. Přírodní démoni, zvířata a rostliny.
 6. Poklady. Pokud materiál dovolí, budu se snažit uvést i jednotlivé typy. Ty jsou u Luffera označeny trojmístným kódem – číslo určuje hlavní tematickou skupinu, písmeno podskupinu, číslo na třetí pozici pořadí v rámci podskupiny. Ačkoliv pořadová čísla typů postupují po pětinašobcích (katalog tak tvoří otevřený systém vhodný pro další doplňování), odkazují vždy na typ příbuzný, tedy autorem již označený, a na stránku, na níž je uveden. Ponechám pak na úvaze buď autora samotného, nebo jeho dalších následovníků mnou uvedenou variantu do katalogu zařadit, či nikoliv.
2. Podle Josefa Blaua (1934: 7) vyjadřuje staročeské slovo *hwozd* „*einen dichten und ausgedehnten Wald/hustý a rozlehlý les*“. Jeho spojením s německým slovem *Wald/les* vznikla neobvykle vytvořená složenina *Waldhwozd*.
3. Vzhledem k výměně obyvatelstva, k níž zde po 2. světové válce došlo, by takový záměr nebyl realizovatelný. Po odsunu německého obyvatelstva kolovaly v námi sledované oblasti pouze pověsti o tzv. králi Šumavy, které šířili mimo jiné kulturní referenti rekreačních středisek. Tato tematika byla též vydatně živena kinematografií, zejména filmem Karla Kachyni *Král Šumavy* z roku 1959.
4. Pokud byly využity i česky píšícími autory, odkážu na tyto případy v průběhu textu.
5. Protože vyjma jediného Watzlikova díla texty nebyly přeloženy, uvádím citace v německém znění a v českém překladu, buď vlastním, nebo převzatém. Němčinu zachovávám k usnadnění zpětného vyhledávání, tudíž s ohledem na možné srovnávání materiálu. Co se toponym týče, uvádím je v českém překladu tam, kde byl tento ekvivalent vžitý. V opačném případě zachovávám německý originál. Snazší orientaci slouží jejich seznam v závěru studie. Mnohé označují dnes již zaniklé lokality.
6. Slova byla v roce 2010 vytesána na hřbitově v Předních Hamrech na památníku věnovaném obyvatelům Královského hvozdu. Nápis je českou parafází verše provázajícího královácký erb: „*Niemand's Herr und niemand's Knecht, das ist altes Bauerrecht.*“ (Blau 1934: IX)
7. *Král* zní v bavorském nářečí *Künni*, odtud tedy nikoliv *königlichen*, ale *künischen*.
8. Blau uvádí následující svobodné rychty – Sv. Kateřina/St. Katharina, Hamry/Hammern, Hojsova Stráž /Eisenstrass, Javorná/Seewiesen, Kochánov/Kochet, Zhůří/Haidl, Stodůlky/Stadeln a Stachyl/Stachau (Blau 1934: 8).
9. Neprostopupné lesy počínaje 17. stoletím ustupovaly v důsledku rozšíření sklářské výroby.
10. Blau zdejší přírodní podmínky charakterizuje následovně: „*Es war ein finsterner, unwirtlicher, schreckenstarrender Ort, eine kulturfremde Wüste, die jeden Verkehr verhinderte. Dickichte und Windwürfe, Sumpftäler und Hochmoore, trügerische, mit Moos überzogene Steinmeere und weitverzweigte, uferlose Wasserläufe machten ihn ebenso unwohnsam wie die Wölfe, Bären und Wildsäue, die erst hier hausten und an die noch heute die Namen nicht weniger Orte und Flurnamen erinnern./Bylo to temné, nehostinné strašidelné místo, bránící se veškerému kulturnímu vlivu, zabraňující jakémukoliv dopravnímu spojení. Houštiny a polomy, bažinatá údolí a slatě na návrších, bludná, mechem porostlá kamenitá moře široce se rozbihající bezbřehé potoky vod ho činila nehostinným stejně tak jako vlci, medvědi a divočáci, kteří zde kdysi pobývali a jež dodnes připomínají mnohá místní jména.*“ (Blau 1934: 24)
11. První představuje pověsti zemědělců, druhá vychází z genealogie feudálů, třetí z kultury urbánní, čtvrtá zahrnuje pověsti tzv. alpského okruhu, pátá pověsti z prostředí námořníků, šestá z prostředí hornického (Petzold 1999: 169–180).
12. Jak dále uvidíme, byli líčeni jako *gottloses Volk/bezbožníci*, tedy jako skupina nepřijatelná pro člověka obhospodařujícího půdu.
13. Jedná se především o romány *Phoenix* a *Aus wilder Wurzel*. Není bez zajímavosti, že boj s přírodou je zastoupen i u Karla Klostermanna, zde však bojují s přírodou všichni – zemědělci, skláři, vrchnostensští zaměstnanci, ať již Němci, Češi či Židé.
14. Weisel provozoval svoji praxi i na bavorské straně hranice, což však tamější lékaři chápali jako konkurenci (Korandová 2009: 241–242).
15. Podle Gustava Jungbauera na Hauffenovu výzvu v této oblasti reagovali učitelé Josef Blau, jistý Löffelmann, Schramel, Weber a Marie Bayerlová, kteří se tak podíleli na vytvoření Hauffenovy rukopisné sbírky. Jungbauer ji uvádí jako jeden z pramenů své publikace (Jungbauer 1997: 240).
16. Gustav Jungbauer se roku 1922 habilitoval jako soukromý docent na Pražské německé univerzitě, kde byl také roku 1930 jmenován řádným profesorem německého národopisu. Po Hauffenově smrti

- navázal na jeho činnost, pokračoval v dotazníkové akci, převzal vedení knižní řady *Beiträge zur sudetendeutschen Volkskunde* a inicioval vydání periodika *Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde*. V Horní Plané se zasloužil o ustavení spolku Verein für Volkskunde und Volksbildung im Böhmerwald a o založení místního muzea Böhmerwaldmuseum. Roku 1912 se stal členem Pracovního výboru pro německou lidovou píseň (Arbeitsausschuss für das deutsche Volkslied in Böhmen), v roce 1931 byl v rámci Státního ústavu pro lidovou píseň jmenován předsedou jeho německého výboru (Lozoviuk 2006: 35; 2008: 157). Zajímal se o lidové pověsti, pohádky, vyprávění, o mluvu (zkoumal mj. jazyk německých odvedenců do Československé armády), pokusil se systematizovat dějiny oboru, aktivně se podílel na tzv. Sprachinselforschung, studiu lidových tradic obyvatel „jazykových ostrovů“ (Lozoviuk 2008: 141–152). Integrovaní součástí jeho zájmu byla od samého počátku lidová píseň. Roku 1924 připravil k vydání první svazek *Volkslieder aus dem Böhmerwalde*. K jeho realizaci však došlo až roku 1930, o osm let později následoval druhý svazek. Sbírkou obsahovala více než 22 000 písní (Suchomelová 2011: 65).
17. Téhož roku vyšla v Praze jako 8. svazek knižní řady *Beiträge zur sudetendeutschen Volkskunde*.
 18. V našem textu pod zkratkou J používáme přetisk z roku 1997.
 19. Sepp Skalitzki (1901–1992), rodák z Červeného Dřeva/Rothensbaum, působil čtyři desetiletí na školách ve svém rodišti, v Auborsku (Úborsku) a v Železném Rudě/Markt Eisenstein (Wudy 2005: 7). Po 2. světové válce byl odsunut do Německé spolkové republiky (NSR). Zemřel v Memmingu.
 20. První díl *Landschaft und Heidentum/Krajina a pohanství* obsahuje osm kapitol – *Die Riesen im Nordwald/Obří v severním lese, Die Karlsburg und das Zwergevolk/Kašperk a trpaslíci, Waldwasser und Waldgeister/Lesní vody a lesní duchové, Irrgeister in Filz und Au/Světelné přízraky na slatích a nivách, Königswarte und Kubany/Kužvarta a Boubín, Vom Dreisesselberg zum Schöninger/Od Trístoličníku k Schöningeru, Zwischen Maltsch und Moldau/Mezi Malší a Vltavou, Vergessenes deutsches Inselland/ Zapomenutá německá ostrovní země*. Druhý díl pod názvem *Geschichte und Christentum/Dějiny a křesťanství* tvoří tři kapitoly – *Das Geschlecht der Rosenberger/Rod Rožmberků, Gutwasser und Gotteshäuser/ Dobrá voda a stánky boží, Krieg und Pest/Válka a mor*. Třetí díl pod názvem *Volk und Geisterwelt/Lidé a svět duchů* obsahuje sedm částí – *Verborgene Schätze/Ukryté poklady, Teufelswerk/ Čertovo dílo, Die Trud – Herentreiben/Trud – Vyhánění ďábla, Zauberkunst/Čarodějnictví, Der Tod und die Toten/Smrt a mrtví, Ruhelose Geister und Gespenster/Znepokojující duchové a strašidla, Erlösung/Vykoupení*.
 21. Rodák z Dolního Dvořiště (Unterhaid) působil od roku 1906 jako učitel v Nýrsku, od roku 1924 se živil pouze spisovatelskou činností. Bohatá je jeho povídková a románová tvorba, je autorem divadelních her a jednoho operního libreta. Za svůj román *Der Pfarrer von Dornloh* obdržel v Československu roku 1931 Cenu za literaturu. Jako aktivní stoupenec národního socialismu byl po druhé světové válce zatčen, vězněn a poté odsunut do NSR. Zemřel v Tremmelhausenu u Regensburgu (Kosatík 2001: 209–212).
 22. Pro naše potřeby budeme využívat druhé rozšířené vydání z roku 1944, a to pod zkratkou W¹.
 23. Lothar Sperl (1910–1987) pocházel ze Železného Rudy/Markt Eisenstein. Navštěvoval sklářskou odbornou školu na bavorské straně ve Zwieselu. Své vzdělání si doplňoval studiem v Berlíně. Byl stoupenec hitlerovské ideologie, což se odrazilo i v jeho propagační tvorbě. Z důvodu zapojení do freikorpsu v roce 1938 a další činnosti v období druhé světové války byl po jejím skončení dlouho vězněn v jáchymovských dolech. Po svém propuštění odešel do Spolkové republiky Německo. Srov. „Lothar Sperl. Vede se mi celkem dobře.“ *Kohoutí kříž* [online] [cit. 5. 10. 2012]. Dostupné z: <http://www.kohoutikriz.org/data/w_sperr.php>.
 24. Kniha o pasáku Stilzelovi byla vydána roku 1926 v Jeně. Pro naše účely budeme používat překlad Josefa Rauvolfa z publikace *Stilzel, skřít šumavský* vyšlé v roce 1997 v pražském vydavatelství Dauphin. Watzlik je zde uveden pouze v tiráži, a to nikoliv jako autor, ale sestavovatel. Tuto publikaci budeme dále označovat zkratkou W³.
 25. Protože němčina nerozlišuje mezi výrazy *d'ábel* a *čert*, budeme v následujících překladech volit výraz v souladu s kontextem.
 26. Pod stejným názvem uvádí překlad pověsti Josef Rauvolf (1996: 135).
 27. Pod názvem *Obří loupežníci na Brčálníku* převyprávěl tuto pověst Ondřej Fibich (2007: 65–66).
 28. Ženský rod ve slově *die Trud* svědčí o tom, že se jedná o ženskou bytost. Jungbauer jí věnoval samostatný oddíl, v němž uvádí i varianty z jihlavského jazykového ostrova (Jungbauer 1997: 197). Co se Šumavy týče, jak u Jungbauera, tak Watzlika se objevuje pouze v její severní části, tedy v Královském hvozdu. Christoph uvádí formu *Drud*. Podle jeho výkladu se těmito bytostmi stávali lidé, při jejichž křtu došlo k vynechání slova nebo přefeknutí. Jednou měly rozevláté vlasy, jindy byly opeřené, v noci se orientovaly stejně dobře jako kočky (Baumann 1995: 32).
 29. Jiříkův dvůr/Girglhof je rozlehlá usedlost mezi Špičákem a Železnou Rudou. V současné době je její obytná část zpusťována.
 30. Obdobnou bytost jménem *Pilma, Pilmaschnitt* zaznamenal ve svém díle Georg Leopold Weisel (srov. Blau 1926: 75). Ve svém románu o Weiselovi *Pilmu* s českým názvem *Svatojánský žnec* zmiňuje Marie Korandová (2009: 154). Výrazy *Bockschnitt* a *Pilmaßschnitt*, jakož i etymologický výklad druhého jména přináší Jakob Christoph (srov. Baumann 1995: 34).
 31. Pod názvem *Muž ze skla* převyprávěl tuto pověst Ondřej Fibich (2007: 72), pod názvem *Skleněný muž* autoři publikace *Šumavská strašidla* (Mazný 2002: 47–49).
 32. Pod názvem *Polepšený karbaník a rouhač* uvádí tuto pověst v překladu Josef Rauvolf (1996: 118–119).
 33. Stejný autor uvádí překlad této pověsti pod názvem *Mužiček z Pančičky* (Rauvolf 1996: 143–144).
 34. Zdráháme se je nazvat *divoženkami* nebo *vílymi*. *Vily* (fr. *les féen*) jsou keltským substrátem (podle ústního sdělení folkloristy Karla Dvořáka).
 35. Pod názvem *Český muž* uvádí tuto pověst v překladu opět Josef Rauvolf (1996: 17).
 36. Pod názvem *O špatném počtáři* převyprávěli Stilzelův příběh autoři publikace *Strašidelné pověsti* (Mazný 2002: 23–25).
 37. Josef Rauvolf uvádí tuto pověst v překladu pod názvem *Had na Prenetu* (Rauvolf 1996: 16).
 38. Pověst je uvedena opět v Rauvolfově překladu pod názvem *Černé jezero* (Rauvolf 1996: 49).
 39. Haffenbrádlůvi – významná rodina sklářů podnikající v 18. a 19. století na české i německé straně v oblasti Královského hvozdu.

40. Z český píšicích autorů ho v nejbližší okolí Královského hvozdu zpracoval v *Chodských pohádkách* Jindřich Šimon Baar (1976: 24) a v *Chodských pověstech a legendách* Marie Korandová (2004: 38–40).
41. Zde je nutné podotknout, že *skřet* není pro výraz *kobold* pravým ekvivalentem. V oblasti Bavorského lesa může vyvolávat i pozitivní konotace, podobně jako *skřítek*.
42. Pro tuto publikaci uvádím zkratku W², pro její český překlad W³, jak již bylo výše uvedeno.
43. Karl Rössing (1897–1987), německý umělecký grafik a ilustrátor. Ve 20. letech 20. století byla jeho tvorba ovlivněna surrealismem a směrem Neue Sachlichkeit. Působil v Essenu, Berlíně a Stuttgartu (Brockhaus 1998: 548).
44. Watzlik příběh rozšířil do třiceti krátkých kapitol. V 1.–9. kapitole líčí Stilzelovu známost se záhadným a podivným mlynářem, odloučením od něho, službu u gmosetských sedláků, setkání s čertem, poslze jeho sebevraždy. V 10. kapitole Stilzelovo tělo mizí z márnice, „*kde na prkně, na kterém ležel, zanechal – s prominutím – neobyčejně velkou hromadu lejn, ze které se ještě kouřilo*“ (W²: 33) /*wo er auf dem Brett, darauf er gelegen, einen unmäßigen Haufen Umflatt hinterlassen hatte, und davon stieg noch ein warmes Quämlein auf.*“ (W³: 30) V dalších sedmnácti kapitolách se pasák vrací a jako revenant sužuje okolí.
45. Zde bych si dovolila poukázat na nepřesnost českého překladu – *jemanden heiß machen* neznamená *zahřívát*, ale *někomu zatopit, někoho vytočit*. Tento nepřesný překlad se traduje dále, objevil se i v katalogu výstavy *Šumava. Alfréd Kubin/Josef Váchal*.
46. „*...siebenschrötiger Mann scheute nicht Tod und nicht Teufel und hatte erst jüngst am Plattenberg einen Bären mit der Axt geschlagen.*“ (W²: 66)
47. „*Stilzel, který předtím nikdy neopustil les, se zloštně podivil. Vysoko nad nimi stál v jakémsi bednění nějaký člověk v dlouhé haleně a hřměl nad sedláky stojící pod ním. Když konečně skončil a slezl po žebří dolů, na hlavě mu seděla trojrohá čapka a v ruce držel košťátko, s nímž po lidech notně cákal. Vzadu v horní jizbě to bylo jak na velkém hřadu, trčeli tam hned tři: jeden byl zakousnutý do nějakého klacku, druhý se s ním zmítal a třetí tloukl do stolu a dělal rámus, jakoby sršely hromy a blesky. Stilzel na lavici poposedával strachy sem a tam, a když k nim přistoupil kostelník a strčil mu pod nos měšec se zvonečkem, strhl rychle zvoneček z měšce a utekl.*“ (W³: 18) /*„Das Treiben dort nahm den Stilzel, der nie aus dem Wald hinaus gekommen war, arg wunder. Da stand ein Mann, der einen Kittel angelegt hatte, hoch droben in einem Zuber und wetterte auf die Bauern herunter. Und da er endlich aufhörte, stieg er die Staffeln nieder, hatte eine dreieckige Kappe auf dem Kopf und in der Hand ein Beslein, damit spritzte er die Leute weidlich ab. Hinten*
- aber in der hohen Stube war es wie eine große Hühnersteige, da waren drei droben: der eine biß in einen Prügel, der andere riß an einem Prügel, und der dritte schlug auf einen Tisch und verbrachte ein mächtiges Donnerwetter. Der Stilzel rückte auf der Bank, darin er saß, ängstlich hin und her, und da der Mesner kam und ihm den Klingelbeutel unter die Nase hielt, riß er schnell das Glöcklein von dem Beutel und rannte davon.“* (W²: 17)
48. „*Na neforemné hlavě mu rostly rezavě rudé rozčepýřené vlasy, z nichž vykukovaly krátké, zpropadené listivé ušní boltce; nos byl rozplácly a ohnutý jak čenich mopslíka; pod ním se chlípil zaječí pysk; jedno oko bylo šedé, na druhé, zelené, šilhal. Místo čapky měl temeno ovinuto veverčím ohonem.*“ (W³: 16) / *Auf seinem unförmlichen Kopf wuchs ritzrotes verstrüppeltes Haar und daraus lauschten zwei kurze, erschlauete Ohrwäschlein; seine Nase war aufgestülpt, wie die eines Moppelhundes; darunter klaffte eine Hasenlippe; das eine Auge war grau, das andere grün und schief. Um den Schopf hatte er statt einer Haube einen Eichkätzelschweis gewickelt.*“ (W²: 15)
49. Alfréd Kubin (1877–1959), litoměřický rodák, vystudoval mnichovskou akademii, roku 1902 uspořádal v Berlíně svou první výstavu. Od roku 1906 až do své smrti žil ve Zwickledtu u Wersteinu nedaleko Pasova. Byl velmi plodným, ale také všestranným umělcem. Je odhadováno na 20 000 kreseb. Nikoliv nepodstatnou část tvoří ilustrace. Z jeho literární tvorby připomeňme román *Země snivců (Die andere Seite; 1908)*, vzpomínkovou knihu *Z mého života (Aus meinem Leben; 1974)* a *Z mé dílny (Aus meinem Werkstatt; 1973)* vydanou posmrtně (Klínková 2009: 13, 19).
50. Nebyla pro něj přívětivou krajinou, nýbrž místem plným tajuplných zákoutí, stojících stranou civilizace, „*kde se nejnepravděpodobnější stává skutečností a kde se přítomné rozplývá ve vzduchu, kouří a mlze, kde štěstí a úzkost proudí v též řečišti, kde se však proměňuje v opojení a sen.*“ (Kubin 1983: 201) Jeho první cesta je datována roku 1922 do Waldhäuseru v okolí Luzného. Zde v rodině Reinholda Koeppela navázal přátelství s Watzlikem, jemuž v roce 1930 věnoval svého *Stilzela* k padesátinám (Kubin 1983: 24).
51. Jeho původ by mohl souviset se stavbou špičáckého tunelu v letech 1874–1878, na němž se podíleli odborníci právě z Tyrolska, anebo ve významu tamějších poutních míst. (*Die Reise ins Tirol/Cesta do Tyrol; Auf der Suche nach dem gestohlenen Weib/Hledání ukradené ženy*).
52. Přítom existenci démonologických bytostí mezi nimi nelze vyloučit. Svědčí o tom např. Durandl – duch přebývající ve sklářských hutích, známý z oblasti Bavorského lesa.
53. Skláři si pro svoji potřebu, ale i zábavu, vyráběli miniaturní předměty, které byly vizitkou jejich zručnosti. Původně k nim patřily i lahvičky na šňupavý tabák, které jsou dnes v oblasti Bavorského lesa ceněným artiklem.

POUŽITÉ ZKRATKY:

- J** – Jungbauer, Gustav 1997: *Böhmerwald-Sagen*. Passau: Verlag Robert Baierl.
- L** – Luffer, Jan 2011: *Klasifikace folklorní prózy. (Návrh katalogu českých numinózních pověstí)*. Disertační práce, Fakulta filozofická Univerzity Karlovy, Praha.

W¹ – Watzlik, Hans 1944: *Böhmerwaldsagen*. Zweite und vermehrte Auflage, Prag: Druck Antiqua.

W² – Watzlik, Hans 1926: *Stilzel der Kobold des Böhmerwaldes*. Jena: Eugen Diederichs Verlag.

W³ – Watzlik, Hans 1997: *Stilzel skřet šumavský*. Praha: Dauphin.

PRAMENY A LITERATURA:

- Baar, Jindřich Šimon 1976: *Chodské písně a pohádky*. Praha: Odeon.
- Baumann, Ludwig 1995: *Geschichte des Dorfes Rittsteig*. *Neukirchner Bilderbogen*, Heft 7. Grafenau: Morsak Verlag.
- Blau, Josef 1926: *Aus dem Neumarker Landestor*. Reichenberg: Sudentendeutsche Verlag Franz Kraus.
- Blau, Josef 1934: *Geschichte der künischen Freibauern im Böhmerwalde*. Pilsen: Erste Westböhmisches Druckindustrie.
- Brockhausenzklopädie, RAH – SAF, 18, 1998. Leipzig – Mannheim: F. A. Brockhaus.
- Eco, Umberto 2007: *Dějiny ošklivosti*. Praha: Argo.
- Fibich, Ondřej 2009: *Nejúplnější místopisný slovník staré Šumavy*. Strakonice: Nakladatelství hrad Strakonice.
- Fibich, Ondřej 2007: *Prácheňský poklad. Pověsti z kraje mezi Třemšínem, Ostrým a Liblínem*. Strakonice: vl. nákl.
- Jungbauer, Gustav 1997: *Böhmerwald-Sagen*. Passau: Verlag Robert Baierl.
- Klínková, Hana 2009: Alfred Kubin, Josef Váchal a Šumava. In: *Šumava. Alfred Kubin / Josef Váchal*. Plzeň: Arbor vitae – Západočeská galerie, s. 9–49.
- Korandová, Marie 2004: *Chodské pověsti a legendy*. Plzeň: NAVA.
- Korandová, Marie 2009: *Všerubský doktor se vrací*. Plzeň: Pressfill.
- Kosatík, Pavel 2001: *Menší knížka o českých spisovatelích z Čech a Moravy*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky.
- Kubin, Alfred 1983: *Z mého života a z mé dílny*. Praha: Odeon.
- „Lothar Sperl. Vede se mi celkem dobře.“ *Kohoutí kříž* [online] [cit. 5. 10. 2012]. Dostupné z: <http://www.kohoutikriz.org/data/w_sperr.php>.
- Lozoviuk, Petr 2008: *Interethnik im Wissenschaftsprozess. Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*. Leipzig: Leipziger Univeritätsverlag.
- Lozoviuk Petr 2006: Dějiny německy psaného národopisu v Čechách. Úvod do problematiky. In: Uherek, Zdeněk (ed.): *Kultura – společnost – tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, s. 13–51.
- Luffer, Jan 2011: *Klasifikace folklorní prózy. (Návrh katalogu českých numinózních pověstí)*. Disertační práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Markl, Jaroslav 1970: Nátrubkové nástroje v hudebním folklóru Čech. (Předpoklady vzniku dechové hudby). *Český lid*, 70, s. 133–140.
- Mazný, Petr – Hůrka, Zdeněk – Flachs, Petr 2002: *Šumavská strašidla*. Plzeň: Starý most.
- Petzold, Leander 1999: *Einführung in die Sagenforschung*. Konstanz: Universitätsverlag Konstanz.
- Rauvolf, Josef 1996: *Legendy a pověsti staré Šumavy*. Praha: Dauphin.
- Schmidt, Maximilian 1895: „Die künischen Freibauern.“ *CHKS Seiten im Internet* [online] [cit. 30. 8. 2012] Dostupné z: <http://www.chrkoenig.de/schmidt/pdf/schmidt_die_kuenischen_freibauern.pdf>.
- Sirovátka, Oldřich 2002: *Folkloristické studie*. Brno: Etnologický ústav AV ČR.
- Sturm, Heribert 1995: *Ortslexikon der Böhmischem Ländern 1910–1965*. München: R. Oldenburg Verlag.
- Suchomelová, Marcela 2011: Obrázky z domova: Pražská sbírka německých lidových písní – Fond německých oblastí, 1894–1945. *Národopisný věstník* 28 (70), s. 61–70.
- Watzlik, Hans 1944: *Böhmerwaldsagen*. Zweite und vermehrte Auflage, Prag: Druck Antiqua.
- Watzlik, Hans 1926: *Stilzel der Kobold des Böhmerwaldes*. Jena: Eugen Diederichs Verlag.
- Watzlik, Hans 1997: *Stilzel, skřet šumavský*. Praha: Dauphin.
- Wudy, Franz 2005: *Dorf und Markt Eisenstein sowie Bayerisch Eisenstein*. Lindberg: vl. nákl.

Summary

Demonological Legends from the Northern Part of Královský hvozd (Royal Forest) / Waldhwozd

The author devotes herself to the legends from Královský hvozd, an area situated in the northernmost part of the Bohemian Forest. In the 1920s, the legends were published by Gustav Jungbauer and Hans Watzlik – the German-writing authors from Bohemia. In her geographic definition of the area, the author is referring to the Josef Blau publication titled *Geschichte der künischen Freibauern im Böhmerwalde* from 1934. Her typology of legends is based on the catalogue of demonological legends, which is a part of the thesis defended by Jan Luffer at Department of Ethnology, Faculty of Arts of Charles University, in 2011. The principal part of the study is divided into six groups defined by Luffer. The author tries to compare the collected materials with the particular types that are signed with a title and a three-digit code in the catalogue. She applies the same way when analyzing *Stilzel der Kobold des Böhmerwaldes* by Watzlik. She is reaching a view that the most types, defined by Luffer, are represented in the legends from Královský hvozd. The legends from this part of the Bohemian Forest relate to rural culture. They express the value system of descendants from the then Bavarian settlers. Plentifully represented are the motifs related to deep forests (poaching, casting of magic balls, and meeting with a danger creature, storms, and natural disasters) and provincial border between Bohemia and Bavaria.

Key words: demonological legends German legends, cataloguing of legends, Germans in Bohemia, the Bohemians Forest, Královský hvozd.

RUKOPISNÁ ZBIERKA ĽUDOVÝCH PIESNÍ JÁNA KLEMPU JACOVSKÉHO VO VZŤA- HU K LITERÁRNO-ESTETICKÝM KRITÉRIÁM POSLEDNEJ TRETINY 19. STOROČIA

Miroslava Záhumenská

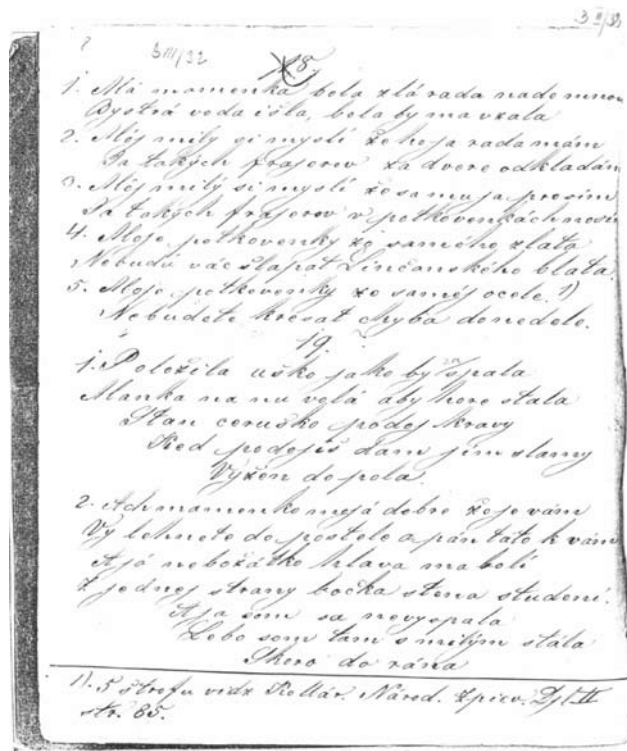
Záujem o texty ľudových piesní bol v minulosti súčasťou literárnovedného výskumu. Počiatky slovenskej hudobnej folkloristiky boli tesne spojené s literatúrou a prostredníctvom nej napríklad aj s problematikou piesňových žánrov. Ľudová pieseň, už od čias Bohuslava Tablica¹ chápaná ako súčasť domácej literárnej tradície, sa v priebehu 19. storočia stala silným inšpiračným podnetom umeleckej tvorby, najmä poézie autorov štúrovskej generácie. Ich záujem o texty ľudových piesní sa koncentroval práve cez žánrový pohľad na vyhranené piesňové skupiny (Urbancová 1993: 30). Rukopisná zbierka Jána Klempu Jacovského vznikala na sklonku tej etapy vývoja hudobnej folkloristiky, v ktorej doznievalo zbieranie, ale i vydávanie textov ľudových piesní chápaných ako ideový základ pre národno-obrodenecké hnutie.²

Katolícky kňaz Ján Klempa Jacovský sa narodil 1. decembra 1839 v Jacovciach rodičom Jánovi a Jozefíne rodenej Súľovskej. Základnú školu navštevoval v Hlohovci, gymnázium Trnave, kde absolvoval aj filozofiu. Teológiu vyštudoval v Pázmáneu vo Viedni. Za kňaza bol ordinovaný 14. decembra 1862, ako kaplán pôsobil v Okoči a Suchej nad Parnou. Od 1. apríla 1866 bol ustanovený za administrátora farnosti Zelenec a po vykonaní synodálnej skúšky bol 4. januára 1867 ustanovený za farára, tiež v Zelenči. V tejto obci v októbri 1894 zomrel a je tu pochovaný.

Jacovského osoba vzbudzuje pozornosť hneď z niekoľkých dôvodov. Okrem svojej kňazskej práce sa venoval aj regionálnej histórii, dejinám katolíckej literárnej spisby, ľudovému zvykosloviu, zbieral starožitnosti a ľudovú slovesnosť. Bol jedným z najvýznamnejších predstaviteľov, aktivistov a funkcionárov Spolku sv. Vojtecha. V roku 1870 sa stal jedným z jeho zakladajúcich členov (na základinu venoval 112 zlatých), celých dvadsaťštyri rokov bol členom výboru a medzitým zastával aj iné funkcie v spolku (od roku 1876 spolkový kontrolór, od roku 1879 čestný tajomník, od roku 1887 vyhotovoval správy o počte členov spolku a porovnával ich s počtom slovenských katolíckych farností a veriacich v Uhorsku). Popri šírení spolkovej a slovenskej národne orientovanej tlače sa Jacovský venoval aj širokému okruhu vlastivedných tém, v ktorých domi-

novali cirkevná, kultúrna a literárna história, archeológia, topografia a osobitne etnografia a folkloristika (Parenička 2000: 671–672).

Pri štúdiu Jacovského etnografických článkov a príspevkov je zrejмый jeho záujem o viaceré národopisné či historické otázky. Vo svojom príspevku *Zámok a mestečko Frašťák* Jacovský okrem iného píše: „Prítomné historicko-miestopisné pojednanie o zámku a mestečku Frašťackom vydal v. p. Štefan Rúčka r. 1868 jako dodatok ku svojmu dielu ‚Trnava‘ dľa nemeckého rukopisu a mojich zápisok; ponevác ale preklad ten miestami je chybný a mojich zápisok, tohto predmetu sa týkajúcich hodne pribudlo, neváham ho cteným čitateľom ‚Pútnika svätovojtešského‘ znovu podať.“ (Klempa Jacovský 1892: 81)

Ukážka z prvého dielu Jacovského rukopisej zbierky – piesne č. 18 a 19, zápis pravdepodobne z r. 1878/79.

Jacovský ako historik preukazuje vo svojich článkoch a príspevkoch prehľad v súdobej nemeckej i maďarskej odbornej literatúre. Publikačný priestor pre svoje príspevky nachádzal najmä v časopisoch Cyril a Method, Slovenský letopis, Literárne listy, Kazateľňa, Katolícke noviny, Národné noviny, Orol, Pútnik svätovojtežský, Slovesnosť a v zborníku Továryšstvo.³

V roku 1880 vyšla u J. R. Vílímka v Prahe zbierka textov ľudových piesní s názvom *Písne slovenské* zostavovateľa Andreja Halašu, do ktorej Jacovský prispel svojimi zápsmi textov piesní. Rukopis jeho práce má názov *Sbierka slovenských národných piesní Prešporskéj a Nitrianskej stolici od Jacovského*.⁴ Rukopis sa skladá z dvoch dielov, z ktorých prvý obsahuje 95 textov piesní a druhý (*Pokračovanie*) až 127 textov piesní.⁵ Podľa spôsobu zápisu môžeme usudzovať, že celá práca vznikala v jednom období a na viacerých miestach odkazuje na Kollárovu zbierku, napr.:

18.

1. *Má maměnka bola zlá rada nade mnou,
bystrá voda išla, bola by ma vzala.*

2. *Mój milý si myslí, že ho rada mám,
ja takých frajerov za dvere odkladám.*

3. *Mój milý si myslí, že sa mu ja prosím,
ja takých frajerov v potkovenkách nosím.*

4. *Moje potkovenky ze samého zlata,
nebudú vám šlapat Linčanského blata.*

5. *Moje potkovenky ze saméj ocele⁶,
nebudete kresat chyba do nedele.*

29.

1. *Chodila Anička v zeleném háji,
postretla Janička na samém kraji.
Kde si sa tu Janko vzal, čoś ma verne miluval,
čo si sa Janenko na mna rozhneval.*

2. *Já som sa rozhneval skzr ľudské reči,
nescelas' miluval mé černé oči.
Já som sa dobre díval, ked ta druhý objímal,
A tak našej láske konéc udelal.*

3. *Zasál som pšeníc, u nebudem hu žať,
miluval som divča, nebudem ho mať.
Pšenica mi nezešla, frajerka ma odešla,
Ach, Bože prebože, čo že budem mať.*

Z Jacovského poznámok je zjavné, že Kollárovu zbierku dobre poznal, resp. že s ňou priamo pracoval a porovnával ním zaznamenané texty piesní. Napr. pri piesni, ktorá je v Jasovského *Pokračovaní* rukopisu uvedená za číslom 72 odkazuje: „*Dodatok ku Kollárovej piesni, Vím ja jeden dom a nom okenko, pod ktorým som stával' atd., vidz: Nár. Zp. I. 187.*“ Spomínaným dodatkom je šiesta a siedma strofa uvedenej piesne.

Prvý zväzok Kollárovej práce *Národnie zpievanky čili písne světské Slováků v Uhrách jak pospolitého lidu tak i vyšších stavu sebrané od mnohých, v porádek uvedené, vysvětleními opatřené a vydané od Jána Kollára* vyšiel v roku 1834 a hneď v nasledujúcom roku vydal i druhý zväzok. Prvý zväzok má 456, druhý 570 strán a obsahujú spolu 2 433 textov piesní. Popri piesňach ľudových, ktoré ostávajú základom a oporným pilierom *Zpievaniek*, obsahujú oba zväzky aj piesne historické, meštianske, študentské, rectorické a pod. Vzhľadom na to, že mnohé piesne získal zo starých rukopisov, iné zo súkromných zbierok, ktoré by sa boli viac ako pravdepodobne postrácali, má dnes práve tento široký výber veľkú kultúrnohistorickú hodnotu. K druhému zväzku pridáva J. Kollár rozsiahle „Poznamenání a pojednání“, kde okrem iného vysoko hodnotí ľudovú pieseň ako doklad kultúrnej úrovne národa, keď hovorí: „Národné piesne, rozprávky, porekadlá, hry, obyčaje a vôbec všetko, čo z národa vychádza, sú najlepšou školou na poznanie národa, najpevnejším základom a životom, na ktorom sa stavia vzdelanosť.“ (Tibenský 1976: 42)

Zdôrazňovať genézu tvorby a význam Kollárových *Zpievaniek* v širšom kontexte slovenských, nie len literárnych dejín, nie je našou úlohou. Dôležité je pre nás, že svoju zbierku obohacoval z rôznych zdrojov. Český folklorista Jiří Horák ku Kollárovým *Zpievankám* napísal: „Názory na ľudovú píseň se Kollár poněkud přiblížil hledisku dnešnímu: upustil od výběru pořizovaného podle zásad estetických a pokládá je za projevy života lidového právem otiskoval skládání, jež obsahují charakteristické rysy, ačkoliv jejich cena umělecká není valná. Získal si zásluhu, že otiskl také písne poloučených skladatelů, veršovců zemanských atd., poněvadž dal možnost aspoň poněkud sledovati prameny, z nichž namnoze čerpala lidová píseň. [...] ‚Národnie zpěvanky‘ mají důležité místo v rozvoji studií o lidových písniích slovenských, ale měly také svůj význam jako doklad neutěšených poměrů kulturních...“ (Horák 1933: 25–26)

Na začiatku snahy o vydanie *Písni slovenských* bol úmysel opätovne vydať Kollárove *Zpievanky*. V Národných novinách vyšiel ešte koncom roka 1879 článok, v ktorom sa okrem iného uvádza: „Bolo už sem-tam hovorené, žeby bolo na čase, aby dakto znovu vydal Kollárove spievanky. Iste že by sme sa aj tomu potešili, ale my sme toho náhľadu, že užitočnejšie a potrebnjšie je zobrať a vydať najprv to, čo nie je ešte ani v tých spievankách, ani kde uverejnené, aby tak zachovalo sa čo najviac plodov z bohatej studnice duševného tvorenia nášho národa. A keď pohádková komisia liter. reč. Spolku ‚Slavia‘ práve túto úlohu na seba prevzala, my zaviazaní sme jej srdečnou vďakou, ak zaviazaní sme aj všetkým slovenským rodolubom, menovite pánu ‚J. Prorokovi‘ [= Andrej Halaša], ktorý ako v Predmluve k slovenským piesňam čítame, ‚s pílí obětavosti uznání hodnou ruce přiložil ku sbírání látky, ji sestavil a k tisku upravil.“ (Potúček 1998: 7–8)

Andrej Halaša (1852–1913) sa ako jeden z najagitnejších organizátorov zberateľskej činnosti na Slovensku opieral o široko rozvetvený štáb korešpondentov, národovcov, učiteľov a ochotníkov. Získal tak z celého Slovenska i od Slovákov žijúcich v Maďarsku vyše 25 000 textových zápisov ľudových piesní. Celý tento materiál je uložený v Archíve literatúry a umenia SNK v Martine (v rukopisnej podobe), sám Halaša z neho uverejnil 735 textov v už spomínanej práci *Písne slovenské*.

Významnú časť Halašových aktivít v prospech slovenského národa tvorila práca v Muzeálnej slovenskej spoločnosti, bol aktívny pri nábore nových členov spoločnosti i pri ustanovovaní a rozširovaní zbierkových fondov. Spolu s Andrejom Kmetom, Jánom Petrikovichom a Andrejom Sokolíkom bol vo vedení dočasnej správy spoločnosti, ktorá bola v roku 1893 ustanovená v Martine. Svoje aktivity v rámci novovzniknutej spoločnosti sústredil na vedecko-zberateľskú činnosť so zameraním sa na vyhľadávanie, zbieranie, sústreďenie, spracovanie a publikovanie národopisného materiálu s cieľom zachovať ľudové umenie a tradície pre budúce generácie a zviditeľniť slovenskú národnú kultúru. Osobne navštívil mnohé slovenské obce a vyzýval Slovákov, aby prispeli k obohateniu fondov spoločnosti (Sedláková 2003: 593–594).

Jacovský bol jedným z mnohých Halašom oslovených prispievateľov. Druhú časť rukopisnej zbierky piesní, ktorú Ján Klempa Jacovský zostavil, poslal Andrejovi Halašovi s krátkym listom tohto znenia, zo dňa 14. 2. 1880: „*Blahorody Pane! Priložene mám česť odoslať Vám ostatnú*

sbiereku moju slovenských piesní. Viac mi nebolo možno ani pri najväčšom namáhání sohnáť. Ráďte jich dla dobredžánia vašého upotrebit. Dakujúc Vám úctive za poslaný mi I. svázok piesní slovenských spolkom ‚Slavia‘ vydáných. Značím sa úplnou úctou oddaný sluha J. Klempa.“⁶

Z 258 zápisov textov piesní, ktoré sú v Jacovského rukopise, vyšlo tlačou 120 a spolu s nimi i ďalších 5 textov, ktoré sa v predmetnom rukopise nenachádzajú. Piesne, ktorých texty Jacovský zapísal, nie sú bližšie identifikovateľné lokalitou zápisu, spôsobom a časom zápisu, a ani menom informátora. Lokalizácia publikovaných textov piesní je pravdepodobne prácou editora *Písni slovenských*, ale uvedená je len veľmi všeobecne. Jacovského zápisy v nej sú z troch pomerne rozsiahlych oblastí (niekdajších žúp) a označené sú ako piesne: *Z Prešporka*, *Z Nitrianska* a *Od Trnavy*. K textom piesní sa nepodarilo zistiť žiadne bližšie informácie o informátoroch, ich veku a sociálnom postavení, a ani o presnej lokalite zápisu.

Zaznamenané texty piesní vykazujú viaceré formálne znaky nárečia okolia Trnavy až po Bratislavu. Texty nie sú zapísané foneticky, ale v intenciách súdobej pravopisnej normy.⁹ Stretávame sa v nich s viacerými lokálnymi názvami¹⁰ a nárečovými výrazmi:

35.

1. *Keď som išla z kostela, milého som videla,
sedla som k nemu na lavičku,
sže mi tékly po mém líčku.*

2. *Slobodenka, sloboda kde si sa mi podela,
červené líčka mi obledlí,
falešní chlapci ma podvedlí.*

3. *Ešte jednu sestru mám, aj tej dobrú radu dám,
aby sa mladá nevydala,
Falešným chlapcom pokoj dala.*

50.

1. *Kalina, malina nad hrob dorostená,
má stará mamenka v zemi pochovaná.*

2. *Má stará mamenka pod tou čírnou zemou,
veru vy nevíte čo sa robí se mnou.*

3. *Trpím reči mnoho ništ nevim pre koho,
či to pre šuhajka, či pre manku jeho.*

4. *Trpím reči mnoho jako tá trpelka,
čo to nevystojí ze sta jedna dívka.¹¹*

Hodnotové estetické postoje zapisovateľov textov ľudových piesní z poslednej tretiny 19. storočia môžeme s odstupom definovať na základe širších literárnych kontextov. Odvolávať sa môžeme aj na súdobý stav teórie literatúry, národopisných a vlastivedných aktivít na území Slovenska. Predstavitelia slovenského národnemancipačného hnutia sa obracali k národnej minulosti ako k zdroju hrdosti a identity. V národopise, v povahe, v spôsobe života, v reči ľudu, v literatúre a v umeleckých prejavoch sa hľadala vnútorná sila národa, ktorá mala potvrdiť jeho osobitosť i právo na existenciu. V hmotnej kultúre (reprezentovali ju odev, strava, bývanie, remeslá, domácka výroba a pod.) a duchovnej kultúre (rozprávky, povesti, porekadlá, príslovia, zvyky, obyčaje, povery, tradície a pod.) slovenského ľudu sa odrážala národná tradícia i duch slovenského národa, pričom zároveň boli dôležitým prostriedkom pestovania národného povedomia Slovákov (Jurčišinová 2007: 38).

Z pohľadu vývinu slovenskej hudobnej folkloristiky má vyššie spomínaná práca *Písne slovenské*, ktorej súčasťou sú i Jacovského zápisy, jeden základný nedostatok, a to, že obsahuje len zápisy textov piesní.¹² Napriek tomu mimoriadne agilná zberateľská a publikačná práca Andreja Halašu ako zostavovateľa tejto zbierky našla

svoje zhodnotenie najmä neskoršom období. Pri piesňových výskumoch použil veľkú časť tohto materiálu Karol Plicka, ktorý pomocou Halašom vydaných textov v teréne vyhľadával piesne a zapisoval ich melódie.

Rodiaca sa etnomuzikológia, ako špecifický vedný odbor hudobnej vedy, sa ešte aj v priebehu prvých rokov 20. storočia len pomaly vyrovnávala s problémom kompletného zápisu a vydávania ľudových piesní spolu aj s nápevmi. V roku 1915 v Národných novinách vyšiel článok Alojza Kolíska *Za ľudovú pieseň slovenskú*, v ktorom žiada: „V terajšej dobe nie je mysliteľné, že by boli tlačene a či akokoľvek vydávané piesne s ňa integrálny ľudový dokument len v slovách bez noty. Veď pieseň je v prvom rade melódia a v druhom slovo.“ (Elschek – Elscheková 2005: 37)

Napriek tomu, že Ján Klempa Jacovský zaznamenal texty ľudových piesní bez nápevov, jeho zbierka má dnes pre nás neoceniteľnú historickú hodnotu – dokumentuje repertoár z daných regiónov. Hoci je ľudová pieseň zaznamenaná iba prostredníctvom textu, len fragmentom svojej pôvodnej existencie, navyše bez odkazu na funkčný kontext, aj takýto zápis vypovedá o súdobom vzťahu k ľudovej piesni a o jej estetickej a umeleckej hodnote.

POZNÁMKY:

1. Slovenský spisovateľ, prekladateľ, literárny historik, editor, organizátor vedeckého života, cirkevný hodnostár, evanjelický kňaz. Narodil sa 5. alebo 6. septembra 1769 v obci České Brezovo, okr. Poltár a zomrel 23. januára 1832 v Hontianskych Moravciach, časť Kostolné Moravce, okr. Krupina. Autor prvého uceleného prehľadu vývinu literatúry na území Slovenska (1806–1812, *Poezye Paměti česko-slovenských básnířův aneb veršovců, kteříž se buďto v Uherské zemi zrodili, aneb aspoň v Uhřích živi byli*; 4 zväzky).
2. Viac k tejto problematike pozri napr.: Muntág, Emanuel 1981: Matica slovenská a hudobný folklór. Hudobný archív 3 (Matica slovenská, Martin), s. 427–436.
3. Pre úplnosť uvádzame i kompletnú bibliografiu Jána Klempu Jacovského: *Trnava*, in: Pamätná kniha Spolku sv. Vojtecha, Viedeň 1886, s. 135–144; *Pod Malými Karpatmi. (Národnosť, náboženstvo, povery a obyčaje)*, Slovenský letopis 2, 1877, s. 140–146; *K topografii Slovenska*, Slovenský letopis 5, 1881, s. 300–314; *Svadobné obyčaje Slovákov z okolia trnavského*, Slovenský letopis 6, 1882, s. 287–291; *Činnosť slovenských katolíkov na poli literatúry slovenskej od 17. stor. do roku 1850*, Katolícke noviny č. 18, 1887, č. 12–19; 19, 1888, č. 15, 16, 18, 20, 21; *Katechéti a katechetické diela katolícke slovenské*, Literárne listy, 1, 1891 č. 3–6; 2 1892, č. 2; *Novokrstenci, Habáni v Homom Uhorsku*, Pútnik svätovojeťský, 20,

1891, s. 66–71; *Zámok a mestečko Frašták*. Pútnik svätovojeťský 21, 1892, s. 81–99; *Šintava, mestečko a zámok*, Pútnik svätovojeťský 22, 1893, s. 121–125; *Dejepis pestovania zemiakov v Uhrách a dedičných zemiach rakúskych*, Pútnik svätovojeťský 23, 1894, s. 127–129.

4. Slovenská národná knižnica, Archív literatúry a umenia, sign. B III/32.
5. Tieto počty piesní uvádzame na základe Jacovského číslovania, avšak ich presný počet je o čosi vyšší. V prvej časti jeho rukopisu sa dvakrát opakujú čísla piesní 33 a 34, takže ich je deväťdesiatšesť. V *Pokračovaní* sa dva razy objavuje pieseň s číslom 47. V prípade dvoch číselných údajov pieseň je pod jedným číslom zapísaných viacerých textov piesní. Pod číslom 63 sú zaznamenané dve piesne s názvom *Krakovičky*, rovnako tak pod číslom 72, kde sú zaznamenané tri piesne, pod číslom 74 sú uvedené texty troch piesní s tým istým názvom, a taktiež pod číslom 110, kde nachádzame až štyri *Krakovičky*. Za číslom 72 je uvedená pieseň *Dodatok ku Kollárovej piesni Vím já jeden dom na nem okenko*. Pod číslom 118 je tu *Pieseň spoločitého ľudu z Lyptova o Jánošíkovi*. Jacovského rukopis *Pokračovania* obsahuje de facto sto tridsaťdva textov piesní. Celkový počet textov, ktoré Jacovský zapísal vo svojom rukopise, je teda 258.
6. V rukopise poznámka: 5 strofov vidz Kollár Narod. Zpiev. Djl II. str. 85.

7. V rukopise poznámka: *Prvé dva verše tretěj štrófy vidz Kollár. Národ. Zpiev. Djl. I. str. 308.*
8. Slovenská národná knižnica, Archív literatúry a umenia, sign. 37 F 14.
9. Napr. v zápisoch textov Jacovský používa „y“, vlastné podstatné mená (názvy miest a obcí, ale aj chotárne názvy) uvádza veľkými písmenami.
10. Napr. *Boleráz, Boleráz, bolerázky prílaz* (pieseň č. 42 v rukopise); *Frašťák dolinečka, pekná rovinečka* (pieseň č. 106 v druhej časti rukopisu, v *Piesňach slovenských* publikovaná pod číslom 227); *Horné Dolné Orešany bodaj ste sa povešali* (pieseň č. 69 z dru-

hej časti rukopisu, v *Piesňach slovenských* publikovaná pod číslom 483); *Na trnavskej váži zlatá gula leží* (pieseň č. 40 v druhej časti rukopisu); *Na vyštuckých lúkach našol som tam dukát* (pieseň č. 95 v rukopise, v *Piesňach slovenských* publikovaná pod číslom 441) atď.

11. V rukopise poznámka: *4 štrofu v. Kollár. Národ. Zpiev. Djl. I. str. 98.*
12. Pre zaujímavosť práve v tom istom roku (1880) ako *Písne slovenské* vyšiel aj prvý zošit edície *Slovenské spevy*, na ktorej sa podieľali dve generácie slovenských národovcov, až kým Matica slovenská v roku 1926 nevydala posledný zošit tretieho zväzku.

PRAMENE A LITERATÚRA:

- Elschek, Oskár – Elscheková, Alica 2005: *Úvod do štúdia slovenskej ľudovej hudby*. Bratislava: Hudobné centrum.
- Horák, Jiří 1933: IV. Romantizmus, 3. F. L. Čelakovský a jeho vrstevníci. In: Horák, Jiří: *Národopis československý. Přehledný nástin. Československá vlastivěda II. Člověk*. Praha: Sfinx.
- Jurčišinová, Nadežda 2007: Podiel národopisnej činnosti na formovaní národného povedomia Slovákov na konci 19. a začiatkom 20. storočia. *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, č. 2, s. 38–56. Dostupné z: http://dejiny.unipo.sk/docs/Dejiny_2_2007.pdf, [cit. 18. 4. 2012].
- Klempa Jacovský, Ján 1892: Zámok a mestečko Frašťák. *Pútnik svätovoješský* 21, s. 81–99.
- Michalovič, Peter 1995: Pramene ľudovej hudobnej kultúry na Záhorí. *Slovenský národopis* 43, s. 322–347.
- Muntág, Emanuel 1981: Matica slovenská a hudobný folklór. *Hudobný archív* 3, s. 427–436.

- Muntág, Emanuel (ed.) 1990: *Ľudové piesne zo zbierok Matice slovenskej I. Zbierka Andreja Halašu. Zošit 1*. Martin: Matica slovenská.
- Parenička, Pavol 2000: Klempa Ján. In: Pašteka, Július a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, s. 671–672.
- Potůček, Juraj (ed.) 2002: *Hudobná folkloristika na Slovensku v rokoch 1858–1918. (Výber príspevkov, správ a posudkov)*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV – Univerzitná knižnica.
- Sedláková, Viera (ed.) 1997: *Ľudové piesne zo zbierok Matice slovenskej I. Zbierka Andreja Halašu. Zošit 2*. Martin: Matica slovenská.
- Sedláková, Viera 2003: Andrej Halaša (1852–1913). *Knižnica* 4, č. 11–12, s. 593–594.
- Tibenský, Ján 1976: Úloha Jána Kollára v slovenskom národnom obrození a hnutí. *Bibliografické štúdie* 6, s. 35–50.
- Urbancová, Hana 1993: Stav a perspektívy výskumu piesňových žánrov. *Ethnomusicologicum* 1, č. 1, s. 27–40.

Summary

Folk Song Manuscript Collection Assembled by Ján Klempa Jacovský in Relation to Literary and Aesthetic Criteria of the Last Third of the 19th Century

The study pays attention to the manuscript collection assembled by Ján Klempa Jacovský, which came into being in the last third of the 19th century. It consists of two volumes, the first of which contains 95 song texts and the other one contains up to 127 song texts. A part of Jacovský's records was published in 1880 in the book titled *Písne slovenské (The Slovakian Songs)*, edited by Andrej Halaša. The manuscript collection as a whole is an important proof for the contemporary work of those who collect and record the texts of Slovakian folk songs. It also documents the repertoire from the area around the town of Trnava, to which not much attention has been paid so far. In his manuscript, Ján Klempa Jacovský refers to an older collection compiled by Ján Kollár. As resulting from his comments, Jacovský knew the Kollár's work very well, resp. he worked with it and compared the recorded song texts. Although Ján Klempa Jacovský recorded the texts of folk songs without their melodies, his collection's historic value is inestimable for us today. Even if the text of a folk song, i.e. a fragment of the song's original, is recorded, such a record bears witness about the simultaneous relation to folk songs and their aesthetical and artistic value.

Key words: Slovakian folk song, folk song collections, aesthetics of folklore, Ján Klempa Jacovský.

K OTÁZKÁM ETNOLOGICKÉ TERMINOLOGIE A METODIKY TVORBY DVOJAZYČNÉHO ETNOLOGICKÉHO SLOVNÍKU

Eva Románková

Jazyk je nejdůležitější a nejpřirozenější částí lidské kultury, odráží se v něm kulturní i sociální uspořádání společnosti. Jako logická struktura zrcadlí veškerý systém hodnot dané společnosti v minulosti zajímal a stále zajímá filology, lingvisty, antropology, informatiky a další badatele z řad společensko-vědních disciplín. S rozvojem vědění a formováním specializovaných vědních oborů se začala utvářet speciální názvosloví neboli terminologie, která mají za úkol ohraničit a standardizovat pojmenovávání věcí, činností, procesů a konstruktů v daných odvětvích. Česká etnologie jako ucelený vědní obor se rovněž neustále snaží co nejjasněji definovat termíny, se kterými pracuje. Úloha etnologie a jejího nejbližšího oboru – kulturní antropologie – je však výjimečná, neboť kultura, odražená právě v jazyku, stojí ve středu jejich zájmu. Etnolog musí mít neustále na paměti nejen svou vlastní terminologii, ale zároveň i konkrétní obraz světa, jak jej vnímá objekt jeho výzkumu. Stále větší význam v současné době nabývá také třetí jazyková rovina – komunikace mezi odborníky na mezinárodní úrovni.

V minulosti byla pro naše badatele studující cizojazyčnou literaturu i pro zahraniční badatele se zájmem o obsah našich oborových periodik a knih klíčovým jazykem němčina, později také ruština. V dnešní době se již téměř neobejdeme při studiu i při publikaci vlastních děl bez angličtiny. S tímto jazykem se nesetkáváme pouze u publikací angloamerické provenience. Angličtina je jazykem mezinárodních konferencí po celém světě, příspěvky v tomto jazyce se vyžadují například také v balkánských zemích. Kvalitní anglická resume jsou dobrou vizitkou každého odborného časopisu a publikace.

Jak se liší geografické či socioprávní prostředí jednotlivých zemí, liší se i projevy tradiční kultury. Zároveň se různí také pojetí stejných jevů na rozličných místech zeměkoule a v rozdílných podmínkách (např. chov ovcí ve východní a západní Evropě, v Austrálii či u domorodých obyvatel Severní Ameriky, horský a nížinný chov) a v návaznosti na to je odlišná i terminologie. Tak se setkáváme s různými výrazy pro stejné prvky materiální či duchovní kultury anebo folkloru či dokonce se zcela

odlišnými kulturními koncepty. Vrátime-li se zpět k angličtině, zjistíme, že v našem prostředí zcela chybí ucelená slovníková příručka, po níž by mohl etnolog a překladatel v případě potřeby sáhnout.

Tuto mezeru chce vyplnit Národní ústav lidové kultury ve Strážnici (NÚLK), který začal pracovat na tvorbě elektronického online česko-anglického slovníku etnologie. Slovník by měl obsáhnout celý obor etnologie – hmotnou i nehmotnou kulturu, důležité pojmy v oblasti bádání a publikace odborných textů, základní antropologické termíny, názvy důležitých institucí, geografické názvy a další pojmy. Vycházet přitom budeme z českého prostředí, jelikož příručka bude určena českým badatelům a překladatelům. Budeme se soustředit na pojmy specifické pro naše kulturní prostředí, což s sebou nese riziko neexistence ekvivalentů v kulturně odlišných anglicky mluvících oblastech a nutnost na tyto absence reagovat. Slovník bude zpřístupňován po etapách, aby jej uživatelé mohli postupně otestovat a pomohli jej autorům zkvalitnit. Jakmile bude online databáze dokončena, plánuje NÚLK také knižní publikaci.¹ Tato studie si klade za cíl shrnout informace o dostupné slovníkové literatuře u nás a v zahraničí, analyzovat východiska včetně terminologických problémů, se kterými se potenciální uživatel v praxi setkává, a nastínit metodiku tvorby takového slovníku, který by byl odpovědí na tyto problémy i na běžnou potřebu mezinárodní komunikace na poli etnologie.

Vymezení oblasti zájmu a pracovních metod

Nejdříve je potřeba si stanovit, ve sféře jakých oborů se vlastně pohybujeme. V prvé řadě je to obor etnologie, potažmo sociální a kulturní antropologie a kulturní historie, s jejichž tezaurem slov budeme pracovat a jejichž koncepty budeme porovnávat a hledat jejich průsečíky i vzájemné rozdíly. Dotkneme se přitom etnolingvistiky, kterou Philip Riley ve své knize *Language, Culture and Identity: An Ethnolinguistic Perspective* na základě teze Franka Alvareze-Pereyre definuje jako vědu, která analyzuje vztah mezi kulturou a jazykem na základě vnímání života určitou skupinou a vyjádření a uspořádání tohoto prožitku skrze jazykové nástroje, jež daná skupina sdí-

lí (Riley 2007: 8). Různá pojetí a vnímání stejných jevů na různých místech světa a v odlišných společenských kontextech totiž sehraje roli nejen v jejich věcné interpretaci, ale také v jejich označení. Může se přitom jednat pouze o drobné odchylky v hláskování (GB „artefact“ – US „artifact“),² o rozdílná slova či koncepty (GB „social anthropology“ – US „cultural anthropology“) nebo o jiné použití stejných slov (v angličtině slovo „ethnography“ – „etnografie“ – označuje nejen vědní disciplínu, ale také knihu s etnografickým obsahem). V tomto případě jsme se přidrželi jen základní terminologie, na podobné případy však budeme narážet poměrně často i u konkrétních oblastí lidové kultury.

Jako pracovní nástroj použijeme lingvistiku, především její dvě aplikované subdisciplíny – specializovanou lexikografii a terminologii. Jaký je rozdíl mezi těmito dvěma odvětvími? Obě se zabývají tvorbou slovníků a obě pracují s odbornými termíny. Jejich metody i cíle se však liší. Pro náš projekt využijeme poznatky a metody obou. Lexikografie má nejbliže k lexikologii, přičemž první se zabývá principy a metodami psaní slovníků, zatímco druhá popisuje slova a vysvětluje, jak je mluvčí používají po lexikální stránce. Pojem terminologie se používá ve dvou různých rovinách, jež si musíme definovat: terminologie ve smyslu odborného pojmosloví a ve smyslu vědy zabývající se kompilací odborných termínů, tvorbou glosářů či databází termínů.

Terminologií jako specializovaným pojmoslovím se vědci začali zabývat až ve druhé polovině 20. století, přičemž humanitní obory se dostaly do jejich zorného pole nejpozději. Do té doby ve středu zájmu lingvistů převažovalo vytváření teorií, analýza různých jazyků a hledání systémů a struktur v jejich používání (Cabré 1999: 2). Jako první se ve 30. letech 20. století začal termíny systematicky zabývat Eugen Wüster z Vídně. Dle jeho názoru bylo potřeba vytvořit efektivní nástroj – jakousi standardizaci – která eliminuje nejednoznačnosti v komunikaci mezi techniky a vědci (Cabré 1999: 5). Ve druhé polovině 20. století vstoupila na scénu informatika a od té doby je terminologie jako vědní disciplína úzce propojena s počítačovou technologií. Hlavní rozdíl mezi lexikografií a terminologií pak spočívá v samotném vnímání podstaty termínů. Zatímco lexikografie směřuje od slova, jeho funkčních a sémantických vlastností, ke konceptu (sémaziologický proces), terminologie naopak postupuje od konceptu k jeho označení (onomasiologic-

ký proces) (Cabré 1999: 8). Zjednodušeně řečeno, lexikografie se zajímá o slova a terminologie o koncepty, které strukturují vědění dané disciplíny. Pro naše účely si tedy stanovme jako hlavní roli terminologie standardizaci pojmů, tudíž určení definice konceptu a přidružení jemu odpovídajícího termínu, přičemž tento proces musí proběhnout pro každý jazyk zvlášť. Zatímco lexikograf by měl být vybaven poměrně dobrými lingvistickými znalostmi, ideálním terminologem je odborník ve studovaném oboru, jelikož pouze odborníci disponují schopností rozpoznat výstižnost zvolených termínů a operovat s nimi v rámci komplexních koncepčních systémů. Tento trend je rozšířen zejména ve střední a severní Evropě, kde převažují nedominantní jazyky (Cabré 1999: 18). Na námi zvoleném projektu by tedy měli pracovat lidé s odbornými znalostmi v oboru a zároveň alespoň se základními znalostmi lingvistiky.

Východiska a potenciální uživatelé

Abychom mohli zvolit vhodnou mikrostrukturu³ našeho slovníku, musíme si vymežit okruh uživatelů a potřeby, jež je k použití slovníku povedou. Vycházíme-li z toho, že se pohybujeme ve zdánlivě malé oblasti zájmu co do počtu odborníků v oboru, dalo by se předpokládat, že cílová skupina uživatelů bude rovněž velmi malá. Musíme si však uvědomit, že náš vědní obor se dotýká všech aspektů lidského života – zasahuje tedy do celé škály příbuzných oborů, ať už se jedná o nám nejbližší historii či antropologii, nebo o sociologii a religionistiku, ale také například o stavitelství či umělecké řemeslo. Další uživatelskou skupinou budou překladatelé – zprostředkovatelé informací mezi odborníky hovořícími různými jazyky. Na jejich interpretaci je závislé výsledné pochopení textu v cizím jazyce, budou proto pro svou práci potřebovat mnohem více informací, především encyklopedického charakteru, než samotní etnologové. Výsledný poměr potřeb ukazuje přiložená tabulka, tmavá pole znázorňují hlavní cílové skupiny uživatelů.

Doposud vydaná slovníková literatura

Jak píše polský badatel Wojciech Chlebda, na začátku slovníkové práce si musíme položit několik otázek: kdo – pro koho – kdy – za jakým účelem – o čem (Chlebda 2010: 202). Všechny tyto otázky jsme si již zodpověděli. Nyní je nutné zhodnotit, jaký materiál máme k dispozici, než začneme na slovníku pracovat.

Kromě obecných slovníků máme k dispozici velmi malé množství specializovaných publikací ze spřízněných oborů. Nejužitečnějším dílem v tomto ohledu je *Česko-anglický příruční slovník genealogický* archiváře a historika Jana Pařeza, který vydalo v roce 1999 nakladatelství Skriptorium Královské kanonie premonstrátů na Strahově. Genealogický slovník nabízí prakticky glosář – jednoduché překlady termínů objevujících se v běžné archivářské praxi, především pak v historických pramelech (názvy věcí a jevů materiální i duchovní povahy, rodinné a společenské vztahy, terminologie související s církví a s administrativním zřízením, názvy důležitých zákonů a předpisů, nemocí atd.). Hesla nejsou opatřena dalšími lingvistickými údaji, u pojmů specifických pro české země však autor kromě překladu v poznámce pod čarou uvádí jejich vysvětlení (např. pojmy „čeští bratři“, „Zlatá bula Karlova“, „Berní rula“, „zemské desky“ či „Táborité“). Byť autor neabsolvoval studium lingvistiky, tento slovník je neocenitelnou pomocí při orientaci v problematice anglických termínů souvisejících s genealogií, historií a archivářstvím, tedy s obory, se kterými se i etnologie ve svém bádání pravidelně dostává do kontaktu.

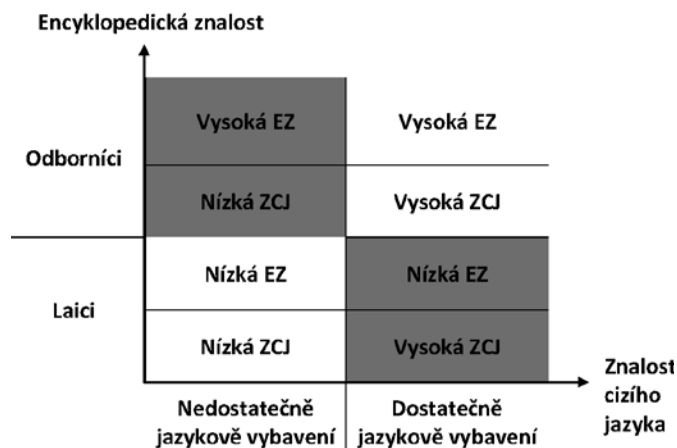
Druhou příručkou, jež byla vydána v roce 1990, těsně po politicko-společenských změnách předcházejícího roku, je *Česko-anglický – anglicko-český slovník lidové*

ho umění a výroby. Jeho autorka Helena Šenfěldová, již byl úkol vypracování příručky přidělen tehdejšími Ústředím lidové umělecké výroby, neměla ve své práci na co navázat, což také zmiňuje v úvodu publikace. Spíše než o slovník se opět jedná o glosář – soupis termínů a jejich překladů do angličtiny. Jednotlivá hesla jsou opatřena fonetickým přepisem.

Poslední dostupnou vícejazyčnou příručkou u nás je *Slovníček pojmů nehmotného kulturního dědictví*. Nejedná se o česko-anglický slovník v pravém slova smyslu, ale o překlad původně francouzsko-anglické publikace vydané Nizozemskou státní komisí pro UNESCO v Haagu v roce 2002. V této drobné publikaci byla stanovena pojmová základna Úmluvy o zachování nehmotného kulturního dědictví, jež byla uvedena v život v následujícím roce. Jak se zmíníme později, na těchto termínech se společně dohodli mezinárodní odborníci UNESCO a je nutné k nim přistupovat jako ke zvláštní pojmové kategorii, která v některých případech nevychází z anglofonního prostředí ani mu neodpovídá, nýbrž byla vytvořena na základě mezinárodního konsenzu.

Pohlédneme-li za hranice naší země, ani tam nebudeme při pátrání po překladových oborových slovnících příliš úspěšní. V Dánsku bylo v roce 1960 vydáno velmi zajímavé, možná až průkopnické, slovníkové dílo švédského autora Åke Hultkrantz s názvem *General Ethnological Concepts*. Tento slovník si kladl za cíl jasně definovat a ohraničit základní koncepty oboru především v rámci evropského regionálního diskurzu, dotknul se ovšem významně také anglo-amerického prostředí. Základní hesla jsou uváděna v angličtině s překlady do francouzštiny, španělštiny, němčiny a švédštiny. Za překlady následuje podrobný encyklopedický záznam v angličtině včetně uvedení různých významů u vícevýznamových slov. Autor se nevyhýbá ani kulturně vázaným termínům, jež uvádí v původním znění („Volkheit“, „Volkstum“ ad.).

V Maďarsku vyšla velmi užitečná kniha *Dictionarium museologicum* – několikajazyčný slovník, jehož vydání iniciovala organizace ICOM.⁴ Jedná se o přehled muzejní terminologie, který měl sjednotit a zpřehlednit pojmosloví mezi odborníky „všech zemí“ (Éri 1986: xiii), je proto psán ve dvaceti evropských jazycích včetně esperanta a řazen je abecedně podle angličtiny, z níž vychází výběr hesel. Vyhledávání usnadňují rejstříky, které jsou pro každý jazyk samostatné. Slovník obsahuje také přílohy – termíny specifické pro prostředí daných zemí. Na-

Tabulka poměru encyklopedických znalostí a znalostí cizího jazyka. (Vypracováno podle grafu v anglické knize Bergenholtz, Henning – Tarp, Sven 1995: *Manual of specialised lexicography: the preparation of specialised dictionaries*, s. 21).

příklad v české části nalezneme pojmy jako „badatelský řád“, „depozitární režim“, „libreto“, „evidence I. stupně“, „navštěvnost“ či „vlastivěda“. Tyto pojmy jsou bez konkrétního jednoslovného ekvivalentu opsány stručnou definicí v angličtině. Poslední část slovníku tvoří seznam důležitých mezinárodních institucí a muzeí s překlady jejich názvů do všech jazyků.

Další vícejazyčný slovník ve středoevropském prostoru, který se nám podařilo dohledat a spadá do naší vědní disciplíny, byl vydán v Německu. Neobsahuje češtinu, ale pouze němčinu, angličtinu, francouzštinu, španělštinu, portugalštinu, ruštinu a esperanto. Jedná se o *Mehrsprachiges Wörterbuch für die Ethnologie* autora Gereona Janzinga, jehož stejně jako nás vedla k vytvoření díla absence vícejazyčného oborového slovníku v německy mluvících zemích. Pojmem etnologie se zde však nemyslí evropský národopis, nýbrž především mimoevropská etnologie ve smyslu kulturní antropologie. Slovník je rozdělen do tematických celků, které se dále dělí na podsekce, jako například etnologie náboženství (formy náboženství, magie, vyznání, duch a duše, vědění, mýty a pohádky...), etnoastronomie, etnomedicína, technologie a ergologie, kulturní kontakty atd. Hesla v jednotlivých sekcích jsou řazena abecedně, přičemž výchozím jazykem je němčina. Kniha obsahuje zvláštní rejstříky pro každý jazyk, což usnadňuje vyhledávání.

Z výčtu je tedy zřejmé, že překladatel či autor má velmi omezené možnosti, potřebuje-li vyhledat odborný termín v angličtině. Většinou nezbyvá nic jiného, než se ponořit do tzv. fulltextového vyhledávání v odborných publikacích, na internetu či v databázích odborných časopisů většinou dostupných jen předplatitelům, jako je např. JSTOR nebo ProQuest, či český portál Jednotná informační brána (JIB).⁵ To je sice nejefektivnější forma vyhledávání co do přesnosti nalezených údajů, je ale časově velmi náročná, zvláště pro autory, kteří nepřekládají často a musejí zdroje teprve hledat. Vyhledat z pohledu etnologa vcelku běžný termín, jako např. „kramářská píseň“, tak může méně zkušenému překladateli trvat i více než půl hodiny, ekvivalenty k některým výrazům pak nemusí najít vůbec. Velkým zjednodušením této práce by byla tvorba paralelního korpusu – souboru originálních textů v angličtině a jim odpovídajících překladů v češtině. Uživatel by tak mohl srovnat reálný kontext použití termínů v obou jazycích. Tvorba takového korpusu pro obor etnologie je dalším námětem do budoucna.

Makrostruktura slovníku

Než přistoupíme k jednotlivým kategoriím, podle nichž budou hesla členěna, musíme vytvořit tzv. makrostrukturu slovníku, tedy rozhodnout se, podle jakého klíče budeme hesla řadit. U vícejazyčného slovníku se automaticky nabízí abecední řazení. Jak jsme však viděli, někteří autoři, jako Gereon Janzing, preferují tematické členění. Teprve pod ním jsou hesla řazena abecedně. Vzhledem k tomu, jak širokou slovní zásobu musíme pokrýt, rozhodli jsme se počítačovou verzí zpracovávat po částech – tematických celcích. Vycházíme z toho, že online databáze se dá neustále doplňovat. Aby uživatelé nemuseli čekat několik let, až budou zpracována všechna hesla, budeme je do systému vkládat postupně. A tak nám výsledný obraz vznikne až úplně nakonec – při knižní publikaci. I poté však bude online databáze přístupná průběžným aktualizacím.

V České republice vzniklo v průběhu 20. a 21. století několik druhů oborové klasifikace v rámci encyklopedických a metodologických příruček, které více či méně navázaly na základní oborovou klasifikaci dle polského badatele Kazimierze Moszyńského (Moszyński 1929, 1934, 1939). Pro účely slovníku jsme použili členění, jež má nejbližší k nejnovějšímu dělení lidové kultury podle *Metodiky identifikace a dokumentace tradiční lidové kultury v České republice v kontextu Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu na léta 2011–2015* vydané Národním ústavem lidové kultury. Interní tematická klasifikace slovníku tedy bude vypadat následovně:

Základní pojmy

- Pramenné studium, výzkum a publikace
- Základní pojmy z etnologie a antropologie
- Geografické názvy
- Názvy odborných institucí

Nehmotná kultura

- Obyčejová tradice
 - Výroční obyčeje
 - Rodinné obyčeje
- Společenské vztahy
 - Vztahy v obci
 - Rodinné vztahy
- Lidová religiozita
 - Náboženství
 - Pověrečné představy, magie, kultury

- Folklor
 - Slovesný folklor
 - Hudební folklor
 - Taneční folklor
 - Lidové divadlo
 - Dětský folklor

Hmotná kultura

- Zemědělství a obživa
- Rukodělná výroba
- Lidové stavitelství
- Doprava a komunikace
- Obchod
- Lidový oděv
- Výtvarná kultura

Tvorba hesláře

František Čermák v *Manuálu lexikografie* píše, že „slovník nelze chápat jako seznam slov, ke kterým hledáme jiná slova v dalším seznamu, ale jako komplexní a strukturovaný soubor hesel, ke kterým hledáme ekvivalentní hesla v druhém souboru.“ (Čermák 1995: 231) Vytvoření hesláře je přitom pro lexikografa první velkou výzvou. Jakým způsobem určí hranice oboru? Rozhodne se použít jen základní oborovou slovní zásobu nebo ji rozšíří i na slova méně používaná, případně pojmy z příbuzných oborů, regionální výrazy? A jak přesně bude zvolený lexikon ohraničen? Prvním logickým krokem je podívat se, jak si s tímto úkolem poradili autoři již existujících jednojazyčných etnologických slovníků. Zde máme totiž výběr mnohem širší než u vícejazyčných publikací, jak co se týká všeobecných děl, tak co do specializovaných příruček. Jakou roli hrají v námi rozebírané překladatelské praxi?

Význam slovníků a encyklopedií etnologie můžeme vnímat ve dvou rovinách – uživatelské a lexikografické. Pro lexikografa – tedy tvůrce jiného, v našem případě vícejazyčného slovníku, je encyklopedie – specializovaný výkladový jednojazyčný slovník – zdrojem pojmů. Její autoři vytyčují svým výběrem hesel jakýsi základní okruh oborové terminologie, jenž je uživateli brán jako autorita, i když v něm občas nenajdou, co hledají. Jedná se o ohraničený, nicméně nikoli uzavřený systém. Problémem encyklopedií je, že nejsou vyčerpávající a velmi rychle zastarávají. Dílo takového rozsahu vzniká řadu let a význam pojmů, které byly zpracovány na počátku,

může být v době vydání posunutý do jiné roviny. Najde-li překladatel ve vícejazyčném slovníku pojem, kterému obsahově nerozumí a jeho význam potřebuje pochopit kvůli kontextu překládaného textu, nejjednodušší, co může udělat, je nahlédnout do encyklopedie. Zde najde nejen definici termínu jako takového, ale přivede jej to dál, k řadě dalších pojmů, jež může v překladu využít, aniž by musel vyhledávat každé slovo zvlášť.

Podívejme se nyní na jednojazyčnou slovníkovou literaturu, jejíž potenciál lze využít při formování heslářů a hledání anglických ekvivalentů. Česká republika se v otázce ustálené terminologie konečně může uchýlit k dlouho očekávanému dílu *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* vydanému v roce 2007. Předtím jsme mohli jako z pojmové základny čerpat především z několika dílů *Československé vlastivědy*. Z dalších publikací musíme zmínit vcelku útlu, ale zato velmi užitečnou slovníkovou příručku *Sociální a kulturní antropologie*, jež se věnuje definici termínů z oboru antropologie. V roce 2009 vyšel *Antropologický slovník* Jaroslava Maliny a kolektivu, který vědecké poznatky rozšiřuje o oblast umělecké kultury a uvádí také aktuální hesla současného společenského života (např. pojem „Facebook“). Nejnovější příručkou je *Malý etnologický slovník* vydaný vloni Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici, jenž je základním výběrem asi stovky hesel z oblasti tradiční lidové kultury v českém pojetí („folklor“, „kalendářní cyklus“, „lid“, „národopis“, „obyčej“, „řemeslo“...), a zároveň kulturní antropologie („akulturace“, „difuzionismus“, „endogamie“, „levirát“, „totemismus“...). Pravděpodobně nejobsáhlejším specializovaným slovníkem v oboru je encyklopedie *Lidová architektura* autorů Josefa Vařeky a Václava Frolce, která je dostupná také v podobě online databáze.⁶

Také naši středoevropští sousedé mají své encyklopedie a slovníky etnologie. Liší se obsahem, zaměřením (dle historie vývoje oboru v dané zemi), rozsahem i pojetím. Z pohledu zaměření se většinou dělí na etnologické, reflektující vývoj tradiční kultury ve střední Evropě, a na antropologické, odrážející vědeckou tradici západní Evropy a anglo-amerického světa. Tak je tomu třeba v Německu, kde vedle sebe nalezneme *Wörterbuch der deutschen Volkskunde* a *Wörterbuch der Völkerkunde*.

Než přistoupíme k analýze anglicky mluvícího prostředí, je zde třeba zmínit, že zajímavý odrazový můstek nám poskytují také další zdroje. Podpora vytváření stan-

dardního názvosloví projevů tradiční lidové kultury byla zakotvena v bodě 4.1.3 vládního dokumentu *Koncepce účinnější péče o tradiční a lidovou kulturu v České republice* vydaného Ministerstvem kultury ČR v roce 2003.⁷ Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm ve spolupráci s Asociací muzeí a galerií České republiky již řadu let zaštiťuje redakční zpracování pojmosloví etnografických sbírek, prozatím byly popsány celky textilie v domácnosti, vybavení domácnosti, lidový nábytek a lidový oděv a zpracovávají se další témata.⁸ Tento počín navazuje na starší projekt ze 70. let, jehož vyvrcholením bylo na konci 80. let vydání tří dílů *Etnografického slovníku* Národním muzeem v Praze.⁹ Dalším ze zdrojů – tentokrát spíše všeobecné povahy – je bibliografická databáze národopisných časopisů na stránkách České národopisné společnosti, kterou průběžně zpracovává Jiřina Veselská a kde lze vyhledávat podle témat určených klíčovými slovy.¹⁰

Vraťme se nyní zpátky k problematice slovníků a encyklopedií. V anglicky mluvících zemích byla vydána velká řada všeobecných encyklopedických příruček (2000: *A dictionary of folklore*; 2000: *A dictionary of English folklore*; 1997: *Folklore: An encyclopedia of beliefs, customs, tales, music, and art*; 2002 *Encyclopedia of social and cultural anthropology*; 1997 *The dictionary of anthropology*; 1997: *Encyclopedia of vernacular architecture of the world* a řada dalších). Je třeba si však dát pozor na to, co vlastně hledáme. Chápání tradiční kultury se zde totiž neodvíjí od stejné systematiky jako u nás. Vezmeme-li si jako příklad Spojené státy americké, zjistíme, že folkloristika se jako samostatný vědní obor většinou odděluje od kulturní antropologie, ačkoliv jsou spolu mnohdy metodicky i institucionálně propojeny. Pod slovem „folklore“ se pak skrývá nejen tradiční hudba, tanec a slovesnost, nýbrž také zvyky, obřady a částečně i duchovní život. Někteří odborníci v USA i ve Velké Británii sem zahrnují dokonce i materiální kulturu včetně lidového umění, řemesel a stavitelství¹¹ (Green 1997: 332). Tento koncept byl inspirován již v 19. století pojetím středoevropského termínu *Volkskunde*, jak jej vymezili bratři Grimmové. Ten se ve střední Evropě sice dále vyvíjel jiným směrem, v anglicky mluvících zemích se však udržel dodnes.

Dalším překvapivým faktem může být skutečnost, že američtí badatelé nerozdělují tradiční kulturu na hmotnou a nehmotnou či duchovní tak, jak je tomu zvykem u nás, pojmají ji jako celek. Po dlouhé diskuzi na toto téma

s americkým kolegou jsme nedošli k žádným konkrétním výrazům, které by jednoznačně odpovídaly české dvojici slov. Člověk znalý světové kulturní politiky však ví, že organizace UNESCO takovému rozdělení užívá a označení hmotné a nehmotné kultury jako „tangible“ a „intangible culture“ se díky němu rozšířilo do celého světa, ovšem kromě anglicky mluvících zemí. Britský i americký antropolog či folklorista totiž na tato slova shodně zareagují s podivem, sami by je totiž nikdy nepoužili. Podíváme-li se na mapu zemí, které ratifikovaly Úmluvu o zachování nehmotného kulturního dědictví (Convention for Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage), žádnou z anglicky mluvících zemí na ní nenajdeme. Pojem „intangible“, jenž světová odborná i politická veřejnost bere jako samozřejmou součást slovní zásoby, je tak rozšířen totiž právě díky zmíněné úmluvě. Protože Česká republika v roce 2008 úmluvu ratifikovala, také my musíme její terminologii ve slovníku zohlednit.

Při tvorbě hesláře vícejazyčného slovníku bohužel není možné se výlučně spoléhat na rejstříky encyklopedických příruček a jiných již vydaných publikací. Mohou být použity jako kostra či linka, od které se odvíjejí další lexikografovy myšlenky, ale neměly by být brány jako absolutní autorita či jako uzavřený systém. Vhodnější způsob selekce termínů je skrze excerpty z reálných textů, pokud možno z odborných časopisů, které nejpružněji reflektují změny v pojetí zaužívaných pojmů i vytváření pojmů nových.

Tento způsob je pochopitelně značně složitý a zabere čas, ale vyplatí se. V dnešní době však již existují elektronické nástroje, které jsou schopné oddělit termíny od obvyklých slov a generovat tak seznamy hesel, s nimiž lze dále pracovat. Jedním z osvědčených nástrojů je webové rozhraní Sketch Engine,¹² vytvořené společně pro lingvisty a lexikografy českými a anglickými vědci, nyní ve vlastnictví firmy Lexical Computing, Ltd. Sketch Engine usnadňuje práci velkým vydavatelům slovníků, jako jsou Oxford University Press, Cambridge University Press, Macmillan, ale i českým tvůrcům slovníků, jazykovědcům a studentům Karlovy i Masarykovy univerzity.

V případě generování hesláře elektronickou formou je vhodné použít například deset posledních ročníků několika nejvýznamnějších oborových časopisů, jak ve východním, tak v cílovém jazyce, k vytvoření srovnatelných korpusů, případně využít již přeložených textů v češtině a angličtině a vytvořit z nich paralelní korpus.

Encyklopedická poznámka

U překladatelů bez jakéhokoliv vzdělání v oborech etnologie či kulturní antropologie se často setkáváme s chybami, které zcela změni smysl odborníkova sdělení. Jako příklad z praxe mohou použít překlad slovního spojení „soukenné nohavice“ překladatelskou agenturou jako „leather trousers“ – tedy „kožené kalhoty“. V článku zaměřeném na valchování sukna se takováto chyba zřejmě neztratí.

Jak bylo řečeno, předpokládáme, že česko-anglický slovník etnologie budou používat odborníci publikující v angličtině i překladatelé. Každá skupina přitom potřebuje najít ve slovníku jiné informace. Rozebereme-li konkrétní příklad slovního spojení „soukenné nohavice“, vidíme, že zatímco etnolog by se spokojil s prostou informací, jak lze přeložit slova „soukenný“ a „nohavice“, přičemž by se možná pozastavil nad rozdílem mezi pojmy „nohavice“ a „kalhoty“, vyhledal si oba termíny a srovnal, zda v anglickém kontextu existuje přesnější překlad než „trousers“, překladatel navíc potřebuje vědět, z jakého materiálu je vyrobené sukno. Nedokáže si pojem zařadit do žádné širší souvislosti, jelikož nemá žádnou znalost o technologii jeho výroby ani využití. Pokud najde ve slovníku heslo „soukenný“, k němuž je přiřazen jen jeden ekvivalent, volba je jasná. Najde-li však pod tímto heslem více ekvivalentů, například „woollen“ a „felted“, musí hledat dále, aby porozuměl významu a použití jednotlivých výrazů. Plánovaný slovník tento problém řeší základním vysvětlením pojmu. Nazýváme jej *encyklopedická poznámka*, nikoliv definice. Jeho účelem totiž není jasně definovat a ohraničit význam termínu, to v tak malém rozsahu jedné věty ani není možné. Encyklopedická poznámka má uživateli s nízkou znalostí problematiky osvětlit, co si pod termínem má představit. Pomáhá mu zorientovat se v tematice a překládá-li text zaměřený na konkrétní téma, pomůže mu najít souvislosti s dalšími termíny, které se nutně v textu budou objevovat. Encyklopedická poznámka má význam zvláště u kulturně vázaných pojmů, které nemají v jednom z jazyků žádný ekvivalent, nebo je ekvivalence jen částečná. V ideálním případě by měla být encyklopedická poznámka uvedena v obou jazycích, ale při převažující funkci překladu do cizího jazyka je možné jej upřednostnit:

folklorista *m* folklorist

A researcher in the field of folklore; in the Czech context wrongly but frequently used among lay people for a practitioner of folk dance or music.

Příkladová věta

Implicitní encyklopedické poznámky budou obsaženy také v dalším oddílu hesla – v příkladové větě. Opět vycházíme z toho, že pro člověka s nízkou encyklopedickou znalostí je důležité vidět slovo použité v reálném kontextu. Pro etnologa s nízkou jazykovou znalostí pak bude užitečné ověřit si syntaktické souvislosti slova, či-li použití ve větě. Za tímto účelem budeme extrahovat vhodné příklady z literatury či časopisů, aby odpovídaly skutečnému použití. Příkladové věty nám pak především u slov s více anglickými ekvivalenty mohou pomoci upřesnit nuance jejich významu oproti jiným podobným výrazům. Aby byla příkladová věta efektivní a nezabírala jen drahocenné místo, můžeme ji použít rovněž k implicitnímu vyjádření důležitých lingvistických informací, možností gramatické stavby věty a můžeme do nich také zahrnout častá slovní spojení neboli kolokace. Jako příklad si uveďme slovo *ethnochoreologie*. Příkladové věty mohou vypadat následovně:

ethnochoreologie *f* ethnochoreology, dance ethnology, anthropology of dance

[The MA in *Ethnochoreology* is a one-year programme that considers dance in its cultural context. Cecil Sharp, who published a book on the Morris dance, was one of the founders of *dance ethnology* in England].

Takto vypadá slovo s více ekvivalenty s obdobným významem. Vezměme si však jiné slovo, stejně znějící, ale se dvěma významy, které si nejsou až tak blízké. Ke každému významu se pak bude vztahovat jiná příkladová věta:

archetyp *m* archetype

1. *A typical example of something, the original pattern* [Abraham was the *archetype* of faith] 2. *A key term of analytical psychology introduced by C.G. Jung, a mode of thought or inherited framework which forms the collective unconscious* [The trickster is an *archetype* appearing throughout world mythology]

Lexikální pole

Ke snazšímu zařazení termínu do systému vědění o dané problematice slouží také další lingvistická data spadající do tzv. lexikálního pole – množiny slov spoje-

ných různými vztahy. Řadí se sem především synonyma, hyperonyma (slova nadřazená) a hyponyma (slova podřazená), nápomocná mohou být i antonyma. Opatřit hesla těmito informacemi je velmi pracné a časově náročné, domníváme se však, že se tato snaha vyplatí, jelikož napomůže k lepší systematizaci informací obsažených ve slovníku. Jako příklad můžeme uvést slovo „folklorismus“. Anglické slovníky a encyklopedie nám nabídnou hned několik možností, jak s pojmem naložit. Nejjasnější a nám nejbližší z nich je s češtinou totožný a z němčiny vycházející „folklorismus“ nebo poangličtěný „folklorism“. Existuje však řada dalších pojmů, které pro jev, který slovem folklorismus běžně označujeme, můžeme použít. V USA se v 50. letech 20. stol. ujal například pojem zavedený Richardem M. Dorsonem „fakelore“ (doslovně přeloženo „falešná“ či „imitovaná tradice“). V překladové části slovníku by tedy měly být reflektovány obě varianty – v Evropě častější „folklorism“, i americký „fakelore“. Nabízí se nám zde však také řada dalších termínů, které jazykově se slovem folklorismus nesouvisejí, z hlediska svého obsahu však významově odpovídají a vystudovaný etnolog se základní znalostí angličtiny pravděpodobně bude vědět, v jakém kontextu je lze použít. Tyto pojmy se mohou objevit právě v oddílu synonym: „folklore in its second existence“, „invented tradition“, „pseudofolklore“ či „revival“. Překladatel pak v rámci lepšího pochopení pojmu může ocenit, bude-li ve slovníku uvedeno v oddíle antonym také slovo opačného významu, např. „authentic folklore“:

folklorismus *m* folklorism, fakelore (US)

SYN folklore in its second existence, invented tradition, pseudofolklore, revival

ANT authentic folklore

Kolokace a křížové odkazy

Posledním užitečným oddílem by měly být kolokace a křížové odkazy. Kolokace jsou dvojice slov, která se spolu nejčastěji vyskytují ve stejném kontextu (např. terénní výzkum, folklorní soubor, asimilační politika apod.). Jejich reflexe ve slovníku je přímo nezbytná. Nicméně je důležité rozlišovat mezi specializovanou terminologií a obecným jazykem, aby objem dat zbytečně nenarostl skrze běžná slovní spojení. Zde se opět ukazuje výhoda autora terminologa – odborníka v daném oboru. I tak je lexikografova znalost většinou náhodná. Pro určování

častých kolokací je vhodné použít již několikrát zmíněný korpus a postupovat skrze vyhledávání konkordancí (tzv. concordance search). Křížové odkazy nás pak přeměrují k souvisejícím slovům a k dalším encyklopedickým informacím. Uveďme si nyní několik příkladů, jak by mohla finální hesla vypadat:

akulturace *f* acculturation

A process of cultural change when a group or individuals adapts to the cultural patterns, values and norms of another group [The cross-cultural contacts resulted in a complete *acculturation* of the aboriginal group]

DER acculturare {**osvojit si kulturu**}

→ **asimilace**

akulturační *adj* acculturative

~**ační proces** acculturative process

~**ační reakce** acculturative response

autenticita *f* authenticity

This term is used in ethnology to distinguish the primary or original forms of elements of traditional culture from their secondary existence [The authenticity of traditional culture does not lie in its conservation, but in its preservation and constant recreation by the means of traditional modes of transmission among the community of its bearers]

SYN genuineness

ANT imitation, second existence

etnický *adj* ethnic, ethnical

Relating to a group of people who share their racial, national, cultural or linguistic origin [The organization works with small ethnic communities living in the city]

~**á hudba** ethnic music, world music, → **world music**

~**á menšina** ethnic minority → **menšina**

~**á skupina** ethnic group → **etnikum**

etnocentrismus *n* ethnocentrism

Perceiving the world from the perspective of one's own culture [There were traces of ethnocentrism in his essay on African minorities in Europe]

ANT cultural relativism

HYPER partiality

→ **evropocentrismus**

Závěr

Autorský tým česko-anglického slovníku etnologie zahrnující odborníky z oborů etnologie, kulturní antropolo-

gie, anglistiky, lingvistiky, informatiky a rodilé mluvčí si vytýčil nemalý cíl. Chce vytvořit takovou publikaci, která by nejen poskytla překlady pojmů užívaných v našem oboru, jenž pokrývá doslova celý lidský život, ale která zároveň nabídne uživateli velkou škálu dalších informací potřebných k vytvoření kvalitního cizojazyčného textu. Etnologové se tak dostávají do pozic terminologů a lexikografů, což je pozice velmi nelehká a zodpovědná. Byť je naše poznání pojmů, se kterými pracujeme, často nedokonalé, každý lexikograf, ať chce nebo nechce, svou definicí vytváří jakousi normu. Nejenže přispívá svým pohledem do všeobecné debaty, velká řada uživatelů specializovaných slovníků používá informace v nich obsažené nekriticky – přijímá autorovu interpretaci jako fakt, se kterým dále nakládá, případně jej dále šíří. U vícejazyčných slovníků se lexikografova zodpovědnost rozšiřuje do další roviny – řada slov je laicky řečeno tzv. „nepřeložitelná“. V oboru etnologie je pro tuto situaci příhodná anglická formulace „culture dependent“ neboli „závislá na dané kultuře“. V takovýchto chvílích je lexikograf postaven před vůbec nejtěžší úkol – sám musí vytvořit vhodný ekvivalent.

Nová historická etapa, jež začala po roce 1989, znamenala pro českou etnografii otevření se celé škále zahra-

ničních vlivů, které významně obohatily obor a posunuly jej do nových rovin vnímání jevů tradiční středoevropské kultury. Ať je to antropologie, či dnes tak populární gender studies nebo jiné odvětví kulturních studií, nutí nás dennodenně přehodnocovat významy, jež vkládáme do slov používaných v odborném diskursu. Dalším, v dnešní době velmi významným, prvkem ovlivňujícím vývoj terminologie u nás je úzká spolupráce se světovou organizací UNESCO, a to jak na poli hmotné, tak nehmotné kultury. Úmluva o zachování nemateriálního kulturního dědictví, Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy a další závazné předpisy mezinárodního práva, které Česká republika ratifikovala, mají u nás podobu zákona. Nejen v teorii, ale ani v praxi se proto nevyhneme používání jejich terminologie, jež se často liší od námi zavedených pojmů. Když překládáme výrazy z oblasti lidové kultury, zabýváme se dvěma a více různými kulturními systémy – pracujeme primárně s koncepty, které se snažíme v každém systému pojmenovat a poté hledat průsečíky mezi těmito terminologickými rovinami. Přivádí nás to tam, kde jsme začali – k jazyku jako zrcadlu kultury a ke kultuře a jejím konceptům jako k základu každého jazyka.

POZNÁMKY:

1. Projekt tvorby česko-anglického slovníku termínů specifických pro českou etnologii byl začleněn do dlouhodobého plánu činnosti NÚLK a jeho dokončení a knižní publikace jsou naplánovány na rok 2018, přičemž realizace se bude odvíjet od aktuálních finančních možností instituce. NÚLK bude po technické stránce na realizaci slovníku spolupracovat s Centrem zpracování přirozeného jazyka Fakulty informatiky Masarykovy univerzity v Brně.
2. GB – používá se ve Velké Británii, US – používá se ve Spojených státech amerických
3. Mikrostruktura slovníku je struktura informací vztahujících se k jednotlivým heslům, neboli rozdělení informací, které slovník poskytuje, do polí společných pro všechna hesla.
4. International Council of Museums.
5. Dostupné na <<http://www.jstor.org>>, <<http://www.proquest.co.uk>> a <<http://www.jib.cz>>.
6. Databáze je dostupná na <<http://www.lidova-architektura.cz>>.
7. Nová koncepce pro léta 2011–2015 tento bod řeší v odstavci 4.1.2.
8. Podrobnější informace k historii vytváření pojmosloví etnografických sbírek lze nalézt na adrese <http://www.vmp.cz/cs/odborna-cinnost/sbirkotvorna-cinnost/pojmoslovi-etnograficky-sbirek>.
9. Mezi lety 1987 a 1990 byla vydána témata *domácí kuchyňské nádobí, náčiní a nářadí, lidový nábytek a lidový oděv*. Názosloví publikované Valašským muzeem v přírodě tato díla doplnilo a rozšířilo.

10. Dostupné na <http://www.narodopisnaspolocnost.cz/dbiblio.php>.

11. Stith Thompson definoval v encyklopedii *Standard dictionary of folklore, mythology and legend* folklor následovně: „[Folklore] involves the dances, songs, tales, legends, and traditions, the beliefs and superstitions, and the proverbial sayings of people everywhere. It also includes studies of customs, of traditional agriculture and domestic practices, types of buildings and utensils, and traditional aspects of social organization.“ (Leach 1949: 403) [„Folklor zahrnuje tance, písně, vyprávění, pověsti a tradice, víru, pověry a přísloví lidí kdekoliv na světě. Řadí se sem rovněž studium zvyků, tradičního zemědělství a rodinných zvyklostí, typů staveb a nářadí a tradičních aspektů společenského uspořádání.“ Překlad autorky]. – Srov. „The word folklore denotes expressive forms, processes, and behaviors (1) that we customarily learn, teach, and utilize or display during face-to-face interactions, and (2) that we judge to be traditional (a) because they are based on known precedents or models, and (b) because they serve as evidence of continuities and consistencies through time and space in human knowledge, thought, belief and feeling.“ (Georges 1995: 1) [„Slovo folklor označuje expresivní formy, procesy a chování (1), které se učíme a předáváme dál tradičním způsobem a používáme či předvádíme je v přímé interakci s ostatními a (2) považujeme je za tradiční, (a) jelikož jsou založeny na známých příkladech a vzorech, a (b) protože slouží jako doklad kontinu-

ity a konzistentnosti lidského poznání, myšlení, víry a cítění v čase a prostoru.“ Překlad autorky]

12. Soubor softwarových nástrojů Sketch Engine je určen pro práci s korpusy. Pomocí konkordancerů a korpusových manažerů je mimo jiné možno z vytvořených korpusů získat statistická data o výskytu různých slovních spojení a termínů, aniž bychom museli procházet veškeré výsledky vyhledávání. Výsledkem práce s nástroji

v rozhraní Sketch Engine, konkrétně s nástrojem Word Sketch (one-page, automatic, corpus-derived summary of a word's grammatical and collocational behaviour), je např. projekt WebDante (Database of Analyzed Texts of English) – obsáhá databáze základní anglické slovní zásoby (obsahuje 92 000 hesel) extrahovaná přímo z korpusových dat. Dostupné na <<http://www.sketchengine.co.uk> a <http://www.webdante.com>>.

LITERATURA:

- Barfield, Thomas 1997: *The dictionary of anthropology*. Malden: Blackwell Publishing.
- Barnard, Alan – Spencer, Jonathan 2002: *Encyclopedia of social and cultural anthropology*. London: Routledge.
- Bergenholtz, Henning – Tarp, Sven 1995: *Manual of specialised lexicography: The preparation of specialised dictionaries*. Amsterdam: Benjamins.
- Blahůšek, Jan – Jančář, Josef (eds.) 2008: *Etnologie – současnost a terminologické otázky*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury.
- Blahůšek, Jan – Lukešová, Markéta (eds.) 2011: *Metodika identifikace a dokumentace tradiční lidové kultury v České republice v kontextu koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu na léta 2011–2015*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury.
- Brouček, Stanislav – Jeřábek Richard (eds.) 2007: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Svazek 2 a 3*. Praha: Mladá fronta.
- Cabré, Teresa 1999: *Terminology: Theory, methods and applications*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Cashmore, Ellis 2004: *Encyclopedia of race and ethnic studies*. London: Routledge.
- Čejka, Mirek 1992: *Česká lexikologie a lexikografie*. Brno: Masarykova univerzita.
- Čermák, František – Blatná, Renata (eds.) 1995: *Manuál lexikografie*. Jinočany: H&H.
- Éri, István – Wüthrich, Lucas 1986: *Dictionarium museologicum*. Budapešť: Hungarian Esperanto Association.
- Erich, Oswald – Beitzl, Richard 1955: *Wörterbuch der deutschen Volkskunde*. Stuttgart: Alfred Kröner.
- Frolová, Martina 2011: *Zur Problematik der Übersetzung von Fachtexten im Bereich der Ethnologie*. Diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
- Georges, Robert A. – Jones, Michael Owen 1995: *Folkloristics. An introduction*. Bloomington: Indiana University Press.
- Green, Thomas A. (ed.) 1997: *Folklore: An encyclopedia of beliefs, customs, tales, music, and art*. Santa Barbara: ABC-CLIO, Inc.
- Hirschberg, Walter 1999: *Wörterbuch der Völkerkunde*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag.
- Hultkrantz, Åke 1960: *International dictionary of regional European ethnology and folklore, volume I: General ethnological concepts*. Copenhagen: Rosenkilde and Bagger.
- Chleba, Wojciech 2010: W jakim zakresie słownik dwujęzyczny może być źródłem informacji etnolingwistycznej. In: Chleba, Wojciech (ed.): *Etnolingwistyka a leksykografia*, s. 201–208. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Chotek, Karel 1914: *Program soupisu národopisného*. Praha: Vlastním nákladem.
- Jančář, Josef 2008: Etnologie a současnost. (K diskusi o pojmech a jejich kontextech). *Národopisná revue* 18, č. 1, s. 43-45.
- Jančář, Josef a kol. 2000: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada*. Svazek 10. Strážnice – Brno: Národní ústav lidové kultury – Muzejní a vlastivědná společnost.
- Janzing, Gereon 2001: *Mehrsprachiges Wörterbuch für die Ethnologie: Deutsch - Englisch - Französisch - Spanisch - Portugiesisch - Russisch - Esperanto (unter teilweiser Berücksichtigung weiterer Sprachen)*. München: Lincom Europa.
- Leach, Maria – Fried, Jerome 1949: *Standard dictionary of folklore, mythology and legend*. New York: Funk & Wagnalls.
- Malý etnologický slovník*. 2011. Strážnice: Národní ústav lidové kultury.
- Malina, Jaroslav (ed.): *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.
- Melicherčík, Andrej (ed.) 1968: *Československá vlastivěda. Díl III. Lidová kultura*. Praha: Orbis.
- Moszyński, Kazimierz 1929: *Kultura ludowa Słowian. Część I. Kultura materialna*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Moszyński, Kazimierz 1934: *Kultura ludowa Słowian. Część II. Kultura duchowa. Zeszyt 1*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Moszyński, Kazimierz 1939: *Kultura ludowa Słowian. Część II. Kultura duchowa. Zeszyt 2*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Oliver, Paul 1997: *Encyclopedia of vernacular architecture of the world*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.
- Pařez, Jan 1999: *Česko-anglický příruční slovník genealogický*. Praha: Skriptorium.
- Pickering, David 2000: *A dictionary of folklore*. New York: Facts on File Inc.
- Riley, Philip 2007: *Language, culture and identity: An ethnolinguistic perspective*. London: Continuum.
- Salzman, Zdeněk 1997: *Jazyk, kultura a společnost. Úvod do lingvistické antropologie*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV.
- Simpson, Jacqueline – Roud, Steve (eds.) 2000: *A dictionary of English folklore*. Oxford: Oxford University Press.
- Soukup, Václav 2000: *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Stránská, Drahomíra 1936: *Příručka lidopisného pracovníka*. Praha: Národopisná společnost československá.
- Šenfěldová, Helena 1990: *Anglicko-český slovník lidového umění a výroby*. Praha: Ústředí lidové umělecké výroby.

Šenfeldová, Helena 1990: *Česko-anglický slovník lidového umění a výroby*. Praha: Ústředí lidové umělecké výroby.
Van Zanten, Wim 2002: *Slovníček pojmů – nehmotné kulturní dědictví*. Haag: Nizozemská státní komise pro UNESCO.

Vařeka, Josef 1977: *Česko-německý a německo-český slovník vybraného názvosloví lidového domu a bydlení*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.
Vařeka, Josef – Frolec, Václav 2007: *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha: Grada.

Summary

Ethnological Terminology and Methodology of Compiling a Bilingual Dictionary of Ethnology

The development of different scientific fields has brought about the formation of specialized vocabularies or terminologies whose aim is to standardise the designations of things, activities and processes in the individual branches. Today, many researchers study literature in foreign languages or publish their work abroad; almost every academic journal contains summaries in English. Ethnology is a very specific field, as it covers all areas of human life and its terminology is highly culture dependent. When translating ethnological texts into English, we encounter many problems. The expressions for elements of traditional material, spiritual and social culture in different countries vary in the same way as their cultural and social background does. No specialized Czech-English dictionary of ethnology has been published so far. The National Institute of Folk Culture is planning to publish such handbook in the form of an online database which will include a wide range of linguistic, semantic and encyclopaedic data. An examination of the identified needs and available resources followed with a presentation of the working methods as well as the methodology formulation including the dictionary structure, selection of headwords and analysis of problematic issues in translation, are summarised in this study and should lay the groundwork of the dictionary project.

Key words: ethnology, anthropology, terminology, lexicography, bilingual dictionary, English, traditional culture.

VERBUŇK V ŽATČANECH NA BRNĚNSKU V SOUČASNÉM KULTURNĚ-SPOLEČENSKÉM KONTEXTU

Jarmila Teturová

V rámci národopisné oblasti Brněnska vzrostl v posledních desetiletích zájem o obnovu zaniklých nebo upadajících lidových tradic, zvyků, písní a tanců. V jižní části Brněnska (ve venkovské oblasti na jih od Brna) dochází k intenzivnímu hledání ztraceného odkazu předků, při čemž často není možno vypátrat např. původní podobu krojů, význam určitého tance v tanečním pořádku, ani doložit podstatu konkrétního zvyku. Proces tradování byl v některých obcích narušený, ve většině lokalit zcela přerušovaný. Při snaze o revitalizaci místního folkloru se tedy nelze opřít o archivní doklady, kronikářské záznamy či věrohodné výpovědi pamětníků a najít tak kontinuitu vývoje jednotlivých aspektů tvořících tradiční komplexní systém hodnot lidové kultury dané lokality. Současná generace mladých lidí si uvědomuje svou kulturní identitu a cíleně buduje povědomí o regionální příslušnosti, která zahrnuje i folklor. Přestože se jedná o aktuální problematiku, stojí na okraji badatelského zájmu. Výzkum vývojových tendencí v oblasti lidového tance, oděvu, dialektu, ve způsobu prezentace lidové hudby a písní v současnosti je však nezbytným základem pro analýzu jednotlivých kulturních aspektů v oblasti Brněnska, proto tato studie předkládá výsledky výzkumu tance verbuňk v obci Žatčany v obšáhlejším etnokulturním a společenském kontextu.

Brněnsko sousedí s rozsáhlým a výrazným etnografickým regionem Slovácka. Kulturní prvky obou se potkávají v tzv. přechodové oblasti Hanáckého Slovácka, kde převažují kulturní znaky slovácké, ale v dialektu,¹ lidovém oděvu,² tancích³ a písních⁴ je patrný vliv hanácký, který nabývá na intenzitě přechodem na jižní Brněnsko. Je zřejmé, že při kontaktu obyvatelstva ze Slovácka a Brněnska v této zóně docházelo v minulosti k oboustranné transmisi mnoha kulturních jevů. Stejně tak jsou v současnosti na Brněnsku se souhlasem jejich novodobých nositelů přejímány mnohé nepůvodní, ale atraktivní kulturní prvky charakteristické pro Slovácko. Tím nejvýznamnějším a v poslední době nejdiskutovanějším je slovácký verbuňk.

Slovácký verbuňk je díky zápisu⁵ do Reprezentativního seznamu nemateriálního kulturního dědictví lidstva, jako prvního nehmotného kulturního statku naší země, v popředí zájmu badatelů. Neustále se zvyšuje jeho po-

pularita nejen mezi přirozenými nositeli v terénu, ale také tanečnický z folklorních souborů. Samotný tanec tak získává prestižní postavení. Je tedy pochopitelné, že je zajímavý pro tanečnický ze slováckých lokalit, ve kterých nebyl v minulosti doložen nebo postupem času zanikl, a zároveň také pro mladé i starší tanečnický z dalších regionů, kde vytvořil novodobou podobu a začlenil se do současné taneční vrstvy. Proces přenosu verbuňku mimo Slovácko je možné pozorovat ve větší míře od 90. let 20. století, většinou v souvislosti s obnovou hodové tradice nebo s budováním tanečního repertoáru vznikajících folklorních souborů.

Z hlediska regionálního výskytu za hranicí Slovácka lze zaznamenat formování jednotlivých okrsků, ve kterých verbuňk asimiloval.⁶ Na pomezí severovýchodního Slovácka (Uherskobrodsko) a Valašska se verbuňk vyskytuje v přechodové oblasti luhačovického Zálesí na Bojkovicu, Slavičinsku a Luhačovicku, kde patří k novodobým mužským tanečním projevům prezentovaným převážně členy folklorních souborů v domácích krojích. Verbuňk byl převzat uměle ze Slovácka prostřednictvím výuky ve folklor-

*Chasa ze Žatčan při obřadním hodovém zavádění („do kola“).
Foto J. Teturová 3. 6. 2012.*

ních kolektivech. Při západní hranici etnografické oblasti Podluží tvoří zvláštní okrsek obce na Mikulovsku: Břeží, Dolní Dunajovice, Horní Věstonice, Novosedly, Pavlov, Perná. Verbuňk se tančí v podlužáckých⁷ i kyjovských krojích, které v této oblasti nahradily zaniklý lidový oděv. Tanec zde stylově odpovídá podlužáckému typu. Verbuňk zasahuje až na východní Znojensko, kde se uplatňuje během hodových zábav v Tasovicích-Hodonících. Dále se vyskytuje i na Pohořelicku – přímo v Pohořelicích⁸ a Příbichích. Je doložen také v Silůvkách na Ivančicku. K dalším oblastem patří jižní Brněnsko s obcemi: Nosislav, Moutnice, Nesvačilka, Otnice (těsně při hranici s Hanáckým Slováckem), Měnín, Telnice, Žatčany, Újezd u Brna. Východně od Brna se verbuňk tančí ve Velaticích, v Jiříkovicích a Dobročkovicích na Bučovicku.⁹ Výskyt je zaznamenán v posledních letech také v samotných městských částech Brna (Chrlice, Tuřany, Jundrov, Černovice, Komín, Medláňky, Soběšice, Líšeň). Velký rozvoj zaznamenal verbuňk na Kuřimsku a Tišnovsku. Zde je nejvýrazněji praktikován v rámci většiny přirozených tanečních příležitostí v Moravských Knínicích (Vrtalová 2011: 293–297), dále pak v Jinačovicích, Chudčicích, Čebíně a Malhostovicích. Tanečníci z Brněnska verbuňk prezentují ve sváteční variantě rekonstruovaných domácích krojů, příp. také v kroji kyjovského i uherskohradištského typu, pokud nebyl původní kroj obnoven. Ve většině uvedených obcí se obje-

Stárci ze Žatčan při verbuňku na hodech. Foto J. Teturová 3. 6. 2012.

vuje i dívčí nebo ženský taneční projev při verbuňku (srov. Vrtalová 2010: 290–291).

Zajímavou lokalitou je obec Žatčany¹⁰ ležící v jižní části Brněnska (asi 20 km od Brna). Nachází se neda-leko Těšán, které jsou badateli označovány za hraniční obec mezi etnografickými oblastmi Brněnsko a Hanácké Slovácko. Z historického hlediska jsou prokazatelné vazby na město Brno (pracovní migrace, správní příslušnost), kulturně však obyvatelé Žatčan udržovali kontakt s okolními vesnicemi a byli tak přirozenými příjemci slováckých vlivů. Do první světové války vymizel ženský původní kroj (zánik mužského spadá již do 60. let 19. století), upadaly lidové tradice a zvyky. Určitá obroda nastala v meziválečném období, kdy došlo k náhradě zaniklých místních krojů kyjovským typem. První doložený výskyt kyjovských krojů pochází z roku 1935. Na fotografii je zachycena domácí mládež během hodů.

Důležitým mezníkem byl pro Žatčany rok 1980, kdy došlo k založení národopisného souboru místním rodákem Janem Zzulou. Vznik souboru byl spojen s působením Zdenky Jelínkové, která připravovala regionální pořad písní, tanců a zvyků z Brna a Brněnska s názvem *Ta brněnská brána* k uvedení na Mezinárodním folklorním festivalu ve Strážnici dne 11. července 1980 (s reprízou následující den).¹¹ V programu vystoupil mužský pěvecký sbor Žatčany při JZD Průboj Sokolnice spolu s cimbálovou muzikou OB Moutnice.¹² Byly předvedeny „regrutské“ písně a taneční kolo chlapců ze Žatčan. Vystoupení předcházela taneční příprava pod vedením Zdenky Jelínkové přímo v Žatčanech. Kromě samotného nácviku čísel docházelo k připomenutí existence dalších zanikajících tanců a jejich výuce mezi místními zájemci i mimo okruh účinkujících na festivalu. V tomto období byl zaznamenán také tanec verbuňk, ale pamětníci uvádějí, že se v průběhu hodů sporadicky vyskytoval již v 70. letech 20. století. V dané lokalitě nepůsobil v rámci hodového tanečního pořádku rušivě ani uměle, což vysvětluje i Z. Jelínková (1991: 1): „Mužům byl vždy vlastní osobitý mužský taneční projev před muzikou. Setkáváme se s ním ještě nyní v mnoha jiných krajích Moravy (např. na Brněnsku ve skákavém kole mužů s ciframi a různými obměnami, mezi něž patří skoky do dřepů, výskoky s napínáním jedné nohy atp.).“ Koncem 20. století plnil verbuňk reprezentativní funkci, při čemž se uplatňoval jako významný tanec místní chasy a zároveň sloužil také jako první tanec při příchodu chas z okolních obcí na hodovou zábavu.

Se vznikem národopisného souboru vyvstala nutnost pořízení krojů pro jeho členy. Při rekonstrukci kroje bylo čerpáno z publikací Miroslavy Ludvíkové (1959, 1966, 1979), která se na sestavení rekonstruovaných kompletů podílela ve spolupráci se Zdenkou Jelínkovou. Chlapec-ký typ kroje byl odvozen od kroje ze sousední Nesvačilky. Jeho podoba byla velmi pozitivně přijata chasou už v průběhu 80. let 20. století, proto obnovený chlapec-ký kroj nahradil kyjovský typ a byl nošen i při příležitosti hodů. Dívčí souborová podoba kroje k využití během hodů nevyhovovala, protože nebyla považována za dostatečně sváteční. Z tohoto důvodu dívky až do roku 2005 užívaly kyjovský typ kroje. V roce 2004 byl dívčí souborový kroj doplněn a přizdoben. Zdrojem informací k transformaci dívčích krojů byly zmínky o podobě svátečního lidového oděvu z Brněnska uvedené ve *Vlastivědě moravské* (srov. Kratochvíl 1910: 343). Od roku 2005 je tedy v Žatčanech potvrzena existence obou rekonstruovaných svátečních krojových kompletů – dívčího i chlapec-kého. Důležitou roli zastala při obnově krojů obec, která finančně podpořila jejich pořízení pro mládež. V Žatčanech se v současnosti vyskytují rovněž dvě varianty kroje ženatých mužů (s červenou nebo tmavě modrou vestou), které vznikly opět dříve než rekonstrukce krojů vdaných žen. Současně se objevuje i dětský druh kroje ve zmenšené podobě chlapec-kého nebo dívčího kroje, některá děvčátka nosí kyjovský typ, případně se užívá i tzv. český kroj.¹³

Díky působení folklorního souboru přetrvávalo v Žatčanech povědomí o místních lidových tancích, písních a zvycích. Přestože soubor v 90. letech 20. století zanikl, byl zachován mužský pěvecký sbor a hudecká muzika. Zájem o udržení místního folkloru se začátkem 21. století opět prohloubil. Mládež utužuje kontakty s chasami z okolních i vzdálenějších obcí¹⁴ prostřednictvím návštěv hodových zábav nebo plesů. Dochází ke vzájemné podpoře při výuce písní a tanců, včetně verbuňku. Trvají zároveň vazby na sousední region – Hanácké Slovácko.¹⁵

Přestože se podoba hodů v Žatčanech,¹⁶ jako nejvýznamnější kulturní a společenské události v obci, v posledních letech stále proměňuje a hledá si své ideální zakončení, verbuňk má v současné době pevně dané místo v tanečním pořádku, význam i funkci. Jeho nositeli jsou mladí členové chasy, příležitostně také starší ženatí muži. Dívky se připojují s vlastním tanečním projevem. Verbuňk je uplatňován v rámci hodové zábavy při dechové hudbě.

Slouží domácí chase k vlastní prezentaci a současně se jím představují přespolní chasy, které přicházejí jako hosté na taneční zábavu. Jsou zpívány obecně rozšířené verbuňkové písně,¹⁷ v poslední době dochází i k zařazování úprav rekrutských písní zapsaných přímo na Brněnsku. Pod vlivem Soutěže o nejlepšího tanečníka slováckého verbuňku při Mezinárodním folklorním festivalu ve Strážnici sílí snahy o formování stylové čistoty tance a definování specifických vlastních tanečních figur s ohledem na temperament a emocionální rozpoložení tanečníků.¹⁸ Pokud jde o taneční pořádek, přichází verbuňk na řadu až v průběhu zábavy, není tedy úvodním reprezentačním tancem. Toto místo zastávají taneční smíšená kola kolem máje pouze za pěveckého doprovodu bez hudby, čímž je dán prostor dechové hudbě na přípravu aparatury. Obřadním tancem slavnostního rázu je hodové zavádění (jinak známo na Brněnsku pod názvem „do kola“). Podstatu tance vystihla Zdenka Jelínková takto: „*Dělo se tak obřadním způsobem, zvláštním krokem a v plné nádhře hodového obřadního oblečení. Oprávněně se nám nabízí srovnání se slavnými hodovými zavádkami hanáckých Slováků v okolí Klobouk u Brna, Velkých Bílovic a Velkých Pavlovic.*“ (Jelínková [1992]: 17) Z dalších tanců je možno v Žatčanech zaznamenat dívčí i mužská taneční kola (při zpěvu v přestávkách hudby nebo při doprovodu hudecké muziky), figurální tance (hulán, mazurka, Čtyři koně ve dvoře), chlapec-kou taneční hru klobouková – všechny

Chasa z Újezdu u Brna při předzpěvu verbuňku na hodech v Žatčanech. Foto J. Teturová 3. 6. 2012.

při hudecké muzice v rámci secvičeného pásma chasy. Během volné zábavy při dechové hudbě se nejvíce tančí polka, valčík a vrtěná, která se do dané lokality rovněž rozšířila jako atraktivní tanec ze Slovácka v posledních desetiletích. Starší chlápci a ženatí muži jsou iniciátory mužského skočného tance funty. Jeho technické provedení odpovídá stejnému tanci doloženému na Kyjovsku, z hlediska nápěvů a textů je čerpáno z mužských skočných z Hanáckého Slovácka. Velký prostor je dán mladším i starším dětem v krojích, které mají možnost představit se nejen v krojovém průvodu obcí, ale také s jednoduchým tanečním pásmem pod májí. Postupně se tak učí místní tance a získávají si kladný vztah ke kroji i celé hodové tradici.¹⁹ Stejně tak jsou děti zapojeny do tanečních her a kol během hodového pondělí, kdy je hodová zábava v režii „ženáčů“ (ženatých mužů a vdaných žen).

V posledních letech se v Žatčanech rozvíjí společensko-kulturní život, který s sebou přináší nové taneční příležitosti a události světského i církevního rozměru. Z hlediska výročního cyklu se jich vyskytuje celá řada. V roce 2011 byl dán základ nové tradici pořádání krojového plesu s předtančením moravské besedy. Na plese se v obou uskutečněných ročnících uplatňoval verbuňk. Děti obstarávají tříkrálové obchůzky a také velikonoční hrkání. Na velikonoční pondělí se konají obchůzky mužů po obci s pomlázkami. Kromě mužů v civilních oděvech se obchůzky účastní skupiny koledníků oblečených v krojích za doprovodu muziky (housle, klarinet, harmonika). Dožínky mají podobu krojové církevní slavnosti. Další novou taneční příležitostí je martinská beseda u cimbálu, do které jsou opět intenzivně zapojeny svými tanečními aktivitami děti a mládež. Stejně tak je důležitá jejich úloha při tzv. živém betlému v předvánočním čase.

V malé obci Žatčany, ve které žije méně než 800 obyvatel, se tedy lidovému tanci v novodobé taneční tradici daří. Verbuňk do ní zapadá a působí naprosto přirozeným dojmem. Tento tanec je prezentován citlivě a s úctou k jeho kořenům. V povědomí žatčanské chasy zastává verbuňk pozici domácího tance, je vnímán jako součást vlastní kulturní identity a není považován za výsledek určité kulturní transmise, přestože k ní bezesporu v minulém století došlo. Postoj k verbuňku je dán doloženou minimálně třicetiletou přítomností v terénu. Z obecného hlediska lze konstatovat, že přesah tance verbuňk mimo region Slovácka nijak neohrožuje kulturní statek slovácký verbuňk zapsaný do Reprezentativního seznamu nemateriálního kulturního dědictví lidstva. V době zápisu v této lokalitě již existoval a pravděpodobně se rozvíjel v období folklorní obnovy velmi podobným způsobem, jak tomu bylo na sousedním Hanáckém Slovácku. Zájem o rozvoj verbuňku a současně o zachování ostatních lidových tanců, zvyků a tradic je udržován mladými členy chasy za trvalé podpory starší generace. Chasa tedy nepotřebuje ukotvení svých znalostí a dovedností v zázemí folklorního souboru, je schopna formovat a prostřednictvím své roli v obci předávat povědomí o regionální příslušnosti i kulturní identitě mladším následovníkům, což skýtá pozitivní perspektivu dalšího kulturního vývoje.

Z výše uvedeného vyplývá, že se folklor v rámci Brněnska dostává na počátku 21. století na důležité místo v žebříčku kulturních hodnot obyvatel venkova a předměstí. V mnoha obcích dochází k obnově původních tradic, jinde jsou zakládány zcela nové. Záleží jen na obyvatelích, zda pro ně budou přijatelné jako komplex zahrnující nepůvodní kulturní prvky, nebo budou během pár let eliminovány.

Studie je výstupem výzkumného projektu Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici s názvem *Výzkum a dokumentace výskytu slováckého verbuňku mimo území Slovácka*.

POZNÁMKY:

1. V severní části Hanáckého Slovácka je v několika obcích dochován tzv. hanácký dialekt.
2. Doklad hanáckého vlivu je nejvíce patrný v ženském svátečním kroji na Hanáckém Slovácku, konkrétně u stojatého vysokého naškrobeného límce („krejzl“, „krézl“).
3. Hanáckým typem tance je obřadní hodový tanec zavádka vyskytující se v celé oblasti Hanáckého Slovácka.
4. Z písní lze jmenovat nejen zavádkové písně, ale také písně ke kolům kolem máje během hodových zábav, která se vyskytují v taneční formě pouze v několika hraničních obcích Hanáckého Slovácka.
5. K prohlášení slováckého verbuňku za Mistrovské dílo UNESCO došlo 25. 11. 2005.
6. Niže uvedené informace pocházejí z terénního výzkumu autorky z let 2009–2012. Rukopis, který je výstupem projektu „Výzkum a doku-

- mentace výskytu slováckého verbuňku mimo území Slovácka“, je uložen v archivu Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici.
7. Přestože spisovný tvar slova je „podlužský“, v odborné terminologii se používá obecně rozšířený výraz „podlužácký“.
 8. V Pohořelicích je rovněž v repertoáru místního dětského folklorního souboru Rozmarýnek.
 9. Dobročkovice převzaly ucelenou hodovou tradici z Kyjovska. Užívají nejen kompletní kyjovské kroje, ale uplatňují během hodů kyjovské písně (včetně dialektu), tance i zvyky.
 10. Terénní výzkum výskytu verbuňku a dalších lidových tanců byl proveden autorkou v roce 2012. Rukopis, který je výstupem projektu „Výzkum a dokumentace výskytu slováckého verbuňku mimo území Slovácka“, je uložen v archivu NÚLK ve Strážnici.
 11. Scénář pořadu je uložen v archivu Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici.
 12. Moutnice jsou sousední obcí Žatčany.
 13. Známý také pod označením „český krojek“. Jedná se o zjednodušený dívčí kroj složený z bílých rukávců bez límce, černé kordule se šňěrováním červenou stuhou, červené skládané horní sukně s několika spodničkami a bílé zástěry. Vyskytuje se od konce 2. světové války v oblasti Hanáckého Slovácka i Brněnska. V obdobné variantě se objevuje na Podluží a místy i na Kyjovsku.
 14. Újezd u Brna, Moravské Knínice, Silůvky.
 15. Např. někteří členové chasy pracují ve folklorním souboru Salajka z Dambořic.
 16. Informace pocházejí z terénního výzkumu autorky z roku 2012. Součástí projektu „Výzkum a dokumentace výskytu slováckého verbuňku mimo území Slovácka“ byla i fotodokumentace a videodokumentace hodů – veškeré získané materiály jsou uloženy v archivu Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici.
 17. Myšleny písně vyskytující se během předzpěvu k tanci verbuňk po celém území Slovácka.
 18. Tanečníci z Brněnska jsou v rámci Soutěže o nejlepšího tanečníka slováckého verbuňku hodnoceni podle kritérií hanáckoslováckého typu verbuňku, k němuž se sami dobrovolně přihlásili, protože je jim regionálně i emocionálně nejbližší.
 19. Lze srovnat v současnosti s velmi populárními „dětskými sóly“ během odpoledních hodových zábav na Hanáckém Slovácku.

NETIŠTĚNÉ PRAMENY:

Státní okresní archiv Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, název fondu *Archiv obce Žatčany (1795–1945)*.

TIŠTĚNÉ PRAMENY A LITERATURA:

- Jelínková, Zdenka 1974: *Lidové tance a taneční hry na Brněnsku*. Brno: Měst. kult. středisko S. K. Neumanna.
- Jelínková, Zdenka 1980: *Lidový tanec v Brně a na Brněnsku v pramelech 19. století*. Brno: Měst. kult. středisko S. K. Neumanna.
- Jelínková, Zdenka 1980: Scénář k pořadu „*Ta brněnská brána*“. Uloženo v archivní části knihovního fondu Národního ústavu lidové kultury, Strážnice.
- Jelínková, Zdenka 1991: *Mužské taneční projevy na Slovácku*. Svato-bořice-Mistřín: Folklórní sdružení Kyjovska.
- Jelínková, Zdenka [1992]: *Lidový tanec na Brněnsku v zrcadle dobových dokumentů*. Brno: Kulturní a informační centrum města Brna.
- Jelínková, Zdenka 1997: *Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska. Brněnsko. Díl 6, část 1*. Popisy tanců ke stejnojmenné videokazetě. Strážnice: Ústav lidové kultury.
- Kovářů, Věra 2007: Brněnsko – tanec a taneční příležitosti v současnosti. In: *Etnokulturní tradice v současné společnosti*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, s. 76-81.
- Kratochvíl, Augustin 1910: *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Díl I., Brněnský kraj. [Čís. 79] Židlochovský okres*. Brno: Musejní spolek, s. 343.
- Ludvíková, Miroslava 1959: *Obřadní kroj na Brněnsku*. Brno: Moravské museum.
- Ludvíková, Miroslava 1966: *K otázce jižních hranic brněnského kroje. (Kroj na Židlochovicu)*. Brno: Moravské museum.
- Ludvíková, Miroslava 1979: *Kroj brněnského venkova*. Brno: Měst. kult. středisko S. K. Neumanna.
- Sedláček, Josef 2001: *Historický kalendář Žatčan*. Žatčany: Zastupitelstvo obce Žatčany.
- Vrtalová, Jarmila 2010: Ženské taneční projevy při verbuňku. *Národopisná revue* 20, s. 290–291.
- Vrtalová, Jarmila 2011: Význam rozšíření slováckého verbuňku v Moravských Knínicích na Brněnsku. *Národopisná revue* 21, s. 293–297.

Summary

Male Dance “Verbuňk” in the village of v Žatčany in the Region of Brněnsko within the Contemporary Cultural and Social Context

The study has developed in connection with this year’s field research project of the National Institute of Folk Culture, which focused on the extension of Slovak verbuňk outside the original region of its occurrence. The study describes different localities, in which verbuňk occurs, putting stress on the area south of Brno. The attention is paid to the village of Žatčany and to the description of verbuňk occurrence in this locality within the context of its cultural and social development. The study explains the importance of folklore movement for the safeguarding, renewal and development of folk culture. Verbuňk is observed as a cultural phenomenon with respect to the contemporary dance culture, dance opportunities, changes in dance order and reconstruction of folk costumes from the mid-20th century until today.

Key words: folk dance, dance opportunities, Slovak verbuňk folklore, field research, Region of Brněnsko, Žatčany.

**KRIZE ČEHO? ANEB FESTIVALY,
VINOBRANÍ, HODY I NEHODY...**

Když jsme se letos v červenci vrátili se ženou z jižních Čech a přečetli si staré noviny, tak se tam dokola opakovala tato slovní spojení: hospodářská krize, krize eura, krize západu, krize důvěry, krize bank. Krize skoro všeho. Chtějí mně novináři a jejich vydavatelé namluvit, že i já jsem v krizi?

Ale ty jižní Čechy. V Bechyni jsme vystoupali na věž kostela, kde byl skromný byt o dvou místnostech a kolem dokola balkon: výhled na elegantní most z první republiky ve tvaru obráceného písmene „U“, se svislými betonovými přímkami – famózní vjezd do města přes propast. Ale ta věž: Před bytem seděla paní a prodávala lístky. Člověk se tam řítí na kyslíkový dluh v naději, že vstupné se tam neplatí, a když doběhne nahoru, tak platit! Ale zase ta paní přidala k dobrému, že zvoník v tom bytě choval kozu na mléko. A když si popil kořalky, tak ji snesl

dolů napást a pak ji zase na zádech vlekl nahoru; přes třicet metrů, to musela být námaha a možná i rozčilení – taková koza rohatá na zádech...

Potom se ptejme, kde se vzal císařem Josefem II. zakázaný hodový zvyk shazování kozla z věže, že. Říkal jsem si dětsky, co kdyby z věže byla svržena některá média? A bylo by po krizi; to by byly hody!

Vloni po hodech martinských jsem do Národopisné revue nestačil už napsat, co se odehrálo 27. listopadu na ostrově Bali. Tropický ostrov indonéského souostroví. Ve výšce 3142 metrů nad mořem ční sopka Gunung Agung. Všude políčka rýže. Tak tam rozhodovalo UNESCO o „budoucnosti“ slovácké jízdy králů. Jak mně vyprávěla Vlasta Ondrušová z Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, z letiště jela česká delegace hned do studeného klimatizovaného konferenčního centra. Napjatá atmosféra, jednalo se od rána do večera. Padesát tři nominací na zápis do UNESCO. Mezivládní výbor jich doporučil devatenáct. Zápas o změnu verdiktu těch

států, jejichž nominace nebyly doporučeny. Některé delegace si na pomoc zvaly i velvyslance svých států v Indonésii. A ti bojovali velmi statečně a velmi dlouho, ale marně. Bylo to dramatické, protože vždy se našel někdo, komu se cosi nelíbilo, a začal mít dotazy a žádosti o doplňující informace. Vždy byla v podtextu snaha o zvrácení.

V čele české delegace byly ženy – jak příznačné pro jízdu králů, tu přehlídku mužské ješitnosti, kterou, hlavně její ozdoby a kroje, připravují ženy. I přes tu klimatizaci se zapotily. Projednávání nominace jízdy králů se o den zpozdílo, ale přece se dočkaly – předseda zasedání konečně přečetl charakteristiku a zdůraznil, že to byla jedna z nejlépe zpracovaných nominací. Tak se stalo, že jízda králů byla zapsána do Reprezentativního seznamu nemateriálního kulturního dědictví lidstva UNESCO. Znamená to, že budeme už mít dost peněz na zaplacení koní? Předání dokumentů o tom se uskutečnilo letos na folklorním festivalu ve Strážnici z rukou ministryně kultury Aleny Hanákové z Vizovic.

Poslední roky se mně zdá, že strážnický festival se koná čím dál častěji. V místním kostele sv. Martina se v sobotu ráno konal pořad *Hudba pravdy aneb setkání s láskou, vírou i nebem*. Vůle osudu, že si jeho spoluautor Jan Rokyta svoje poslední veřejné vystoupení naplánoval sem? Setkání s nebem. Kdysi řekl: Neznám jiný hudební žánr, který by vystihoval tak přesně život člověka v celé jeho šíři, od rána do večera, od jara do zimy, od zrození do skonu, než je lidová hudba a písnička. Umřel měsíc nato. Na parte mu napsali, pokud se pamatují: Do nebe si bereme vše, co jsme rozdali během života. Čili obráceně: Největším našim bohatstvím je to, co jsme dali druhým...

Měl jsem štěstí, že mě Jan Rokyta letos v březnu pozval do svého pořadu v ostravském rozhlasu společně s muzikanty Varmužovými, oni jsou takovou Klapzubovou jedenáctkou lidové hudby. Nějak jsme se v hovoru mezi muzikou propracovali k větě, že písnička je v dneš-

Jízda králů z Hluku ve strážnickém festivalovém průvodu. Foto V. Chalupová 2012.

ním světě plném nedorozumění nejlepší a nejpěknější formou komunikace. Šlo o přímý přenos a bylo tam v rozhlasovém sále na dvě stě diváků. Na Rokytu a jeho cimbálovou muziku Technik se v Ostravě v takovém počtu chodilo. Jendova hlava, to byla encyklopedie, v níž byly uloženy tóny, slova, písničky a data, které uměl použít. Potkal jsem se s ním už v roce 1979, kdy složil hudbu k inscenaci Antonína Navrátila *O kuruckéj vojně*, kterou jsme se zlínským amatérským divadlem zvaným Malá scéna hráli v Hronově i Londýně, kde po nás chtěli, abychom jim dali po představení hned znovu, takové to pro chladné Angličany bylo zjevení. Everybody! Muzika ke hře lidová, ale hlavně divadelní a kramářská – tu rovnováhu našel Jan Rokyta brilantně. Myslím, že celý jeho život byl v rovnováze.

Páteční zahájení festivalu na amfiteátru Bludník se snad vydařilo. Byl jsem přesvědčen, že všechno dopadne dobře, protože pro přípravu jsme udělali vše a známe koně. Taky se nic nestalo, jenom mně: Syn Honza chtěl asi čtvrt hodiny před zahájením sedmičku vína, protože měl problémy s hlasivkami, a vodou ani pivem či čajem se vyvolávání při jízdě králů neutáhne. Tak jsem donesl láhev ryzlinku vlašského a hledal vývrtku. Na celém Bludníku nebyla, což byl otřesný objev. Honza vyšrouboval háček z ramínka, ale ani tím jsme špunt nevytáhli. V šatně číslo sedm však visel deštník z Plzně a jeho špička akorát sedla do hrdla. Postavil jsem flašku na zem, držel ji pevně oběma dlaněmi, a silný vyvolávač z Kunovic Milan Stašek tlačil špunt deštníkem dovnitř. Ale co se nestalo zkušeným mužům! Ne, že se sklínka rozbila, ona přímo vybuchla. Víno na stropě a mně střepiny nalétly na břicho, nohy, ruky a ukazováček jsem si rozřízl. Ještěže jsem byl v trenýrkách, akorát jsem se oblékal do kroje, když přišla žízeň, takže kroj nebyl od krve. Matka kunovického krále mně prstík zavázala obvazem a navrch jemným drátkem z ozdoby, kterou jsem ukradl koníkovi. Na jeviště potom přiklusal vyvolávač skoronicke jízdy králů a volal:

*Jízdu králů zítra
uvidíte naživo,
šak se taky hodně lidí
kvůli temu snažilo!
Z Vlčnova aj Skoronic,
z Hluku, taky z Kunovic!
Jízdy králů to sú mosty
do vzdálenéj minulosti!*

*U skalickéj brány
pozdraví Strážničany
a jejich Strážnicu,
jak svatební družicu!
Ona ví, jak voní
starý tanec koní,
a čtyř králů vládá
starodávná, mladá!*

*Dokázala minulost
časů hořký zdroj
překvasit jak víno
v muziku a kroj!
Čtyři obce vykročily
přes hranici stínů,
koňáci a jejich jezdcí,
to sú muži činu!*

*Ticho že prý léčí,
ale Hluk zas uzdravuje,
jízda králů co tři roky
Hlukem pořad pluje!
Na dolínách svítá,
jejich tvrz je symbolem,
na Rajčůrně za dva roky
tam si všeci připijem!*

*Už za rok to bude u nás,
kde prý není skoro nic,
a aj kdyby nebylo,
jízda králů, ta je víc!
Za války tam byla rvačka,
tekla krev aj slzy,
ukradli nám tehdy krále,
pořád nás to mrzí!*

*To kunovští pobočníci
majú šavle ostřeny,
tu před sedmi rokama
pobili kordulky zelený!
Šestnáct roků jízda
jezdí se tam ob-rok,
koňom nikdy nechybí
voda ani obrok!*

*Nakonec jsem nechal
jízdu ze všech nejznámější,
co klepotem podkov z chlapců
tvoří muže zdejší
a z vlčnovských bůd saje vína věčná,
jízda králů – kometa nebezpečná,
jízda králů – slavná, slíčná slečna...
Hýlom hálom!*

Druhý den po obědě jsem si ve Skoronicích narychlo bral kroj na jízdu králů, měl jsem zpoždění, protože jsme se ve sklepě zdrželi při natahování vína a hledání vývrtky: Ještě nikdy se mně nestalo, že bych se tam nezdržel... Když jsem se ve Strážnici oblékal, tak jsem na závěr zjistil, že pravá bota je moje a levá syna Honzy, který má nohu o dvě čísla menší. Tak jsem skoro celý průvod absolvoval po jedné noze. Jak dávné mladé Čiňanky, kterým nazouvali menší botky, aby měly malou nožku. Ale – malá nožka, velký zážitek.

Společná jízda králů Hlučanů, Kunočjanů, Skoroňáků a Vlčnovjanů ve Strážnici byla čímsi objevným a navíc diváci měli možnost srovnávat, protože každá jízda byla jiná, a tak je to dobře. Dávná rivalita byla potlačena, protože nyní, po zapsání jízdy králů do uvedeného seznamu, jsme všichni na jedné lodi. Motál jsem se omámen mezi koňmi a už asi padesát roků vím, že v kroji je člověk pro diváky jaksi vzácnější. Osmadvacet jezdců bylo nejsilnější družinou ze všech jízd králů za posledních čtyřicet let. Každá dědina dostala limit sedmi jezdců a nominace byla dramatická – na řadu kluků se nedostalo. A to je dobré, když je tolik zájemců, ne? Každá družina měla svoje volání a já už nevím, kdo volal: *Táto pani je tenká, až jí padá podprsena!* Já nemám ty lascivnosti rád. Ale prý to lidi rádi slyší. Ano, i tomu tleskali.

V sobotu večer jsem se na Bludníku podíval na pořad nazvaný *Až zároveň věžů máju postavíme*. Neboli obrázky z hodů na Podluží. Zaujalo mě toto představení hodů, které jsou na jižní Moravě součástí identity každé vesnice, jsou jakýmsi jejím řídičským průkazem pro začátečníky. Jsou obranou proti tomu, aby

lidé nezačali bláznit ze svých elektronických krbů. Podstatou a důvodem jsou hody všude stejné, ale mají desítky podob – jako lidé. Autorka se ve svém téměř postmodernistickém díle evidentně nebála narušit tradiční divadelní i folklorní postupy a já jsem z toho říchel nadšením, že zase milovníci škatulek nebudou vědět, kam s tím. Zapracovala na jeviště troubu na pečení hodových obědů, imaginární okna i s muškáty, tragač s bečkou vína a důležitý vůz s koňmi, který přivezl krojované, potom chlapy s májkou a nakonec přespolní hodovou chasu. Pantomima se tam také objevila, trochu to připomínalo dort od pejska a kočičky, ale udělaný s nadšením, a lidi se bavili, což je pro mě rozhodující. A já jsem se bavil taky.

Po Strážnici jsme s Břetou Rychlíkem navštívili uherskohradištské Slovácké divadlo. Kalibův zločin, obraz z Podhoří. Proto sem vpisují svoje poznámky, protože Karel Václav Rais byl spisovatelem našich rodičů i prarodičů. Řekl bych, že svými realistickými venkovskými díly upozorňoval na nástrahy sporů generačních i sporů o majetek. Ptal jsem se, kam na to ten Pitínský chodí, že staré věci dokáže tak zmladit. Totiž: On v tom románu objevil mimo jiné téma domácího násilí. Navíc je tam opět patrné, že tento pan režisér se nenechá zapasovat do určitého stylu, že dokáže diváka i naštvat (na zadní plátno scény byly promítány obrázky Alp, nebo dokonce to byl Himálaj?) Jeho imaginace je natolik výbušná, že i ta smrt Karly v podání přesvědčivé Jitky Joskové je poetická; naráz se člověk smrti ani nebojí. Bojí se spíš sám sebe a toho, co se z něj může stát v soukolí dvou rodin, majetků a vlastních omylů: vrah i oběť v jednom.

Letos v srpnu už podesáté uspořádala firma R. Jelínek ve Vizovicích košť, na kterém se scházíme pod záminkou pít slivovice proto, abychom si povykládali. Ředitel Dvořáček mě požádal, abych košť jako náhradní kmostr zahájil. Starý trik, do štamprle jsem si nalil voděnku a řekl to, co mně Jitka přivezla z jedné hospody v Jizerských horách: „Dnes je tak krásný den, že by byla škoda ho nevidět dvakrát.“

Já jsem ho viděl jen jednou a to poprvé, protože jsem si uložil nepít, abych si druhý den ráno záviděl, že jsem to dokázal.

Košť se pořádá v rámci trnkobraní, a myslím, že v pokoře před odkazem valašských ovocnářů a palírníků v místech, která se nenápadně, ale jistě mění z fabriky na prostor, v němž se nás tradice dotýkají na každém kroku. S vědomím, že zisk nemusí být vždy na prvním místě, že je třeba také dávat – respektuje se tu život v jeho vertikální i horizontální podobě, tedy nejenom rozum, ale i srdce, nejen vpřed!, ale také čelem vzad!, a poznat, jaké to bylo. Pro ty, co tu budou.

Košť je prostě, přesto chutné slovo. Co je za ním? Při jeho přípravě se vymlouváme na slivovici, aby byl důvod se sejít a okošťovat plody vlastní práce. Samotný košť je nekonečným proudem hlutů, kterými se proklouváme k hovorům, u nichž zpíváme a vzpomínáme. Je tak nositelem generační paměti, protože každý z jeho ctitelů je někde ukotven (v době stěhování národů je to zvlášť důležité) a to, co tam zažil, si nese s sebou. Košť pomáhá opatrovat naši minulost. Co nás do ní táhne, aniž si to uvědomujeme? Co je na tom půvabného, že hledáme kouzlo starých zašlých časů, černobílých, snových, přestože víme, jak byly kolikrát těžké? Košť slivovice je takovým hledáním i dosahováním, které nás vede od kořenů do korun, a v nich nám dává křídla, takže se na podivuhodné okamžiky můžeme přenést, kam kdo chceme s vědomím, že se vznášíme ne proto, abychom padali, ale abychom se povznegli – pokud se to někomu nepodaří, tak odkazují na heslo etnografa a spisovatele Pavla Popelky „Sláva vítězům, čest popadaným“.

Vinobraní ve Skoronicích se konává jednou za deset let vždy o pouti. Začátek září bývá pozeňnaný: teplý, bohatý, lákavý. Dopoledne se sune přes dědinu průvod s křížkem v čele a děvčata v nejsvátečnějších krojích nesou sochu Panny Marie, která přežila i třicetiletou válku. Mládenci v krojích nesou korouhve a skoronická kapela, která za devadesát let svého trvání má teprve druhého ka-

pelníka (otec Antonín a syn Petr Ingrové) hraje mariánské písně. V jejich opakování a jisté monotónnosti lze vystopovat pokoru, oddanost i závan dávných procesí, prosících o úrodu.

Odpoledne mě sestra a maminka chystaly kroj, na který si navlékám kožuch zvaný dubeňák. Můj stařeček v něm až do smrti chodil na půlnoční mši. Synové původně už nechtěli se této slávy zúčastnit, ale když mě viděli, jak se nenápadně měním těmi barvami kroje ve všechny naše předky, v ty záhadné staré časy, tak jeden po druhém do kroje vklouzl taky. Losovali, kdo bude řídit, ale v půl sedmé večer už jsme všichni tři jedním telefonem volali Jitce, že přijedeme až v pondělí ráno a necht' se o naše zaměstnání nebojí.

Průvod přes obec doprovázely pochody dechovky a šli v něm i vystrašení psi a neposlušná koza (vinohradní zlodějka) – od roku 1970 stabilní herci našeho zarážání hory. Já jsem se s dalšími radními vezl v kočáře taženém koňmi vranými; kouřili jsme viržinka, na hlavách jsme měli černé beranice. Četli jsme důležitě horenské právo a já rád píšu, že lidé u nás ho pořád dodržují. Na jevišti mě podržela kyjovská muzika Jury Petru, protože se přiznám, že jsem jako představitel starosty, do jehož rukou skládali hotaři slib, neuměl dobře text. A víno mně v té pasti možná pomohlo a možná ne. Pro jistotu jsem se nikoho neptal. Poutovní návštěvníci tleskali vinobraní, jakožto oslavě zázraku: Zasadíme keř révy vinné, zaléváme ho vodou a v září je z toho burčák.

Potom jsme chodili v krojích do půlnoci po dědině a radovali se z čehosi, co neumím definovat. Ale je to tak důležité, vědět z čeho nebo proč? Není. V tom spočívá kouzlo obyčejů a tradic, které konáme, nebo aspoň respektujeme, aniž známe důvody. Totiž to, co nepochopíme, bývá v životě nejkrásnější. Bezdůvodně jsme navštěvovali kamarády, tloukli na dveře a okna, zpívali u toho a hovořili se psy, řvoucími za vraty. Sousedé věděli, že tento den byl zvláštní takovým způsobem, že si měli týden co vyprávět. Burčák nalévaný v jakémkoliv množství neškodí, protože i střešní katarze může

v kritickém věku naše tělo pozvednout k přechodně nevidaným výkonům.

V říjnu slavili Mužáci ze Zlína v sokolovně v Prštném deset let velkolepé existence. Chlapi kolem bratrů Pavlišťků, Franty Zusky a Petra Novotného se dali dohromady proto, aby se občas mohli pěkně, až očistně pohádat – aspoň tak mně to při jejich zkouškách nebo organizačních poradách občas připadá. Ale vystoupení zpěvem, kdy jejich břicha se hrdě vzdouvají, kdy jejich pohyby jsou pomalé a vznešené, navozují v divácích přesvědčení, jednoduše řečeno, že je jim s nimi dobře. Že i v pozdním věku není ten věk rozhodující; rozhodující je, že jsou to ctitelé tónů, které v podobě starodávných balad, příběhů i nálad, dokáží poslat dál tak, aby povzbudili i ostatní ke zpěvu; výjimečně i k cifrování. Na židli – což mně moje žena hned vyčetla. Na výročí Mužáků přijely i spřízněné duše z Hluku, „kde puku buben“, jak sami uvedli zástupci hluckého mužského sboru. Pan Hájek mně vyprávěl, jak tam v roce 1957 oživil jízdu králů:

„Jeli hlavně legrúti roku 1938, králem byl tehdy třináctiletý Václav Hájek. Do téj doby, od roku jednapadesát se jízda nekonala. Likvidace soukromého hospodaření, nějaké kriminály, a tak po šesti letech jsme byli rádi, že to vůbec povolili. Ale musel to pořádat ten jejich Svazarm. Ještě jsme tehdy sehnali, myslím, čtyřicet koní. A hned nás dokonce požádali, abysme našu jízdu králů předvedli ve Strážnici.“

Stopa koňských podkov je pro nás pořád hlubinou snů. Splněných.

V ten večer v Prštném jsme pili stará vína, podávali si ruce se starými přáteli a poslouchali staré písně, jež dokazovaly, že stárnout mladý není zas tak snadné. A já jsem zalitoval, že jsem kdysi odmítl nabídku zpívat s nimi, s Mužáky.

Litoval jsem i v listopadu. Ve Skoronících letos nebyly hody. No, cosi tam bylo, průvod, ale hody bez stárek a stárků jsou jako manželství bez muže a ženy – plody pro roky příští žádné. Plakal jsem tiše, plakal jsem tajně a dovnitř, protože moje mládí se letos na tři dny nevrátilo.

V dědině se nenašla dvě děvčata od patnácti do pětadvaceti, která by mohla být na dva dny stárkami. Nebo spíš se nenašli rodiče, kteří by byli ochotni se obětovat? Po čtyřiceti čtyřech letech nebyly tradiční hody s věncem a kácerem. Krize vůle? Krize sebeuvědomění? Naposledy se hody nekonaly v roce 1968, kdy po brutální okupaci Československa nebyla nálada. A dnes není proč nálada? Zase nějaká okupace?

Nevím. Napíšu, jak jsme to od roku 1969 patnáct let dělávali my. V hospodě jsme se začátkem října dohodli během deseti minut, že funkce stárků převzou třeba Staňa a Jenda. Potom jsme dopili, zaplatili a odešli do domů stárek: „Dobrý večír, tetičko. My jsme k vám došli, esli by vaša Jana (nebo Blanka) mohla dělat stárku.“

„Ale, bože, chlapci, co ste si to zamysleli? Dyť my nemáme letos napálenú sliovicu.“

Za dalších deset minut byly stárky na světě, a pokud se přece jenom stalo, že někdo z rodiny nechtěl, tak ještě týž večer tam zašel můj tata, aby zjistil společně s domácími, že důvody pro váhání nebo odmítnutí vlastně neexistují.

Je pravda, že v každé generaci se vždycky našli dva tři kluci, kteří obyčejně a zvyky „táhli“; už tehdy osobnosti. Dnes jako by tento živel byl pasivní. Kdosi vyklidil pozice. Ovšem veřejný život obce by neměl být závislý na třech až pěti hašteřivých ženách. Síla jejich emocí je nebezpečně eruptivní. V minulosti šly negativní pocity vždy stranou.

Stará indiánská pověst říká, že uvnitř každého člověka se odehrává bitva dvou vlků, kteří se jmenují Nešťastnost a Štěstí. Ten první trpí strachem, obavami, zlostí, žárlivostí, sebelitostí, opovrhováním a pocity podřizenosti. Druhý je ztělesněním radosti, lásky, naděje, klidu, laskavosti, velkorysosti, pravdy a soucítění. Tak vyprávěl starý Indián.

Vnuk, který ho poslouchal, se po chvíli zeptal:

„A který z těch vlků vyhrává?“

„Ten, kterého krmíš,“ odpověděl dědeček.

Nicméně ten stav má jistě řadu dalších příčin. Zaprvé po roce 1989 prošla obec obrovskou migrací: Několik desítek lidí umřelo, stejně tolik se narodilo, pár desítek se odstěhovalo a tolik i přistěhovalo. To je potom pětisetčlenná dědina jak vyměněná. Zadruhé je jisté, že lidé jsou dnes odpojeni od veřejného života; nezajímá je, protože se o svoje práva nemusí brát – ta jsou zajišťována hordami úředníků a haldami listin. To je zrádné a je to počátek krize demokracie. Lidé o ni nemají zájem a je jim k smíchu, včetně svobodných voleb, ke kterým nejdu. Takových situací – a to už platí obecně – se vždycky v dějinách dokázal šikovně chopit nějaký demagog, z něhož pak vyrostl diktátor.

Život byl možná nejdokonalejší v době, kdy člověk nebyl závislý na dokonalé technice a musel chléb svůj vezdejší v potu tváře dobývat. Technika je pro lidi novodobým božstvem, protože umí zázrak: mluvit s někým, kdo je na druhém konci světa, zastavit čas kamerou, létat. Technika (prostřednictvím člověka) dává nepokrytě najevo, jak se její moc nad přírodou (a tedy i nad člověkem) stupňuje. Pomyslné skóre schopností umění a techniky prosazovat se v současném světě je skličující.

O tom, že člověk má duši, se pochybuje nebo nepochybuje; každý ji má takovou, k jaké se dohrabe. Ale má duši technika? Má ji matematika? Gotika plná čísel, které drží její klenby, je prý zkamenělou matematikou. Končí matematika, tato exaktní věda, v metafyzice, tedy v nadsmyslném? Pracuje přece s nekořeňem...

Stalo se, že technika – nadnesená řečeno – neslouží člověku, ale člověk technice. Často v domnění, že ho přivede k naplnění některých jeho žádostivostí, jako jsou štěstí nebo hamižnost. Tomáš Baťa starší pravil, že příčinou krize ekonomické jest krize mravní. Takže nemusí jít o krizi eura, Řecka či čeho, ale o krizi morálky, metafyziky a hlavně techniky. Vždyť: Stačila mně tehdy na Bludníku jenom obyčejná vývrтка a byli jsme dnes o litr vína bohatší.

Josef Holcman

DĚTSKÁ STRÁŽNICE – OHLÉDNUTÍ DO HISTORIE

Třicátý ročník festivalu Dětská Strážnice, který se letos uskutečnil, vybízí k ohlédnutí i k zamyšlení. A to nejen proto, že je to první festival, který se cele zaměřil na tradice dětského folkloru a jejich pódiovou prezentaci, ale i proto, že odráží vztah dospělých – odborníků i laiků – k dětskému folkloru a současně odráží společenské i politické postoje k folkloru vůbec. Právě to je v souvislosti s dětmi více zřejmé. Dětská Strážnice je živý fenomén, takže ohlédnutí do historie je i příslibem pro budoucnost.

Děti a dětský folklor jsou dnes již neodmyslitelnou součástí Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici. Letošní festivalový program obsahoval dokonce devět pořadů s dětmi, o dětech a pro děti. Střídali se v nich tanečníci, zpěváci i muzikanti, děti malé, větší i ty, které už nejsou tak úplně dětmi, ale ještě nejsou dospělí. Tyto pořady byly samozřejmě

určeny především pro radost diváků, ale některé z nich pro radost dětem. Dávaly jim možnost společně si zahrát, zazpívat, zatančit a není přitom důležité, zda se na jejich přípravě děti samy podílely, či je pro ně připravili dospělí. Současná skladba programů tak vlastně vystihuje obsah pojmu dětský folklor. V této souvislosti je třeba zdůraznit i těsnou souvislost dětského folklorního festivalu s prestižním festivalem dospělých, z něhož se přirozeným způsobem zrodil, z něj čerpá, k němu se vztahuje, jím je zastřešen a o něj se opírá. Tím se ukazuje i další rys dětského folkloru, totiž, že je jedním z žánrů folkloru. I proto se jeví jako smysluplná a přirozená vazba Dětské Strážnice (dále DS) a strážnického folklorního festivalu.

Současná podoba DS ovšem nevznikla najednou. Hledání její optimální koncepce, dramaturgie i cesta k uplatnění dětí na strážnickém festivalu jsou výmluvnou charakteristikou a neodmyslitelnou součástí historie tohoto dětského festivalu. Proto chceme alespoň na něco z toho zde upozornit.

Především účast dětí nebyla v počátcích festivalu samozřejmostí. Je zajímavé, že první tři ročníky Strážnického festivalu (od roku 1946 do roku 1948) dětská vystoupení nezahrnovaly. Z archivních záznamů víme, že děti na festivalu byly, ale jen doplňovaly vystoupení dospělých. Ale další zprávy o dětech v archivu festivalu z té doby téměř nenalezneme. Jan Krist (1997: 160) k tomu výstižně uvedl: „...zaráží při rozboru pořadů té doby především zcela zanedbatelná účast dětí.“

Je tedy zřejmé, že v počátcích festivalu děti nebyly v centru pozornosti. A v centru pozornosti nebyl ani dětský folklor. A to přesto, že si tehdy strážnický festival vytýčil cíl ukázat živé národopisné bohatství, zachytit hlavní úseky života, jak se promítaly do zpěvu, hudby a tance.

Ke zvláštnostem, které si zasluhují pozornost, patří letošní dvojí výročí DS – kulaté i půlkulaté. Ačkoliv se letošní Dětská Strážnice konala již po třicáté (a toto výročí oslavovala), je možné a nutné připomenout, že je mnohem starší. Poprvé se totiž uskutečnila již před padesáti pěti lety, neboť svoji premiéru měla již v roce 1957. Časový rozdíl mezi vznikem festivalu a počtem ročníků je dán úsilím o optimalizaci jeho pořádání. Jen první tři ročníky DS se konaly v každoroční návaznosti. Pak s menšími, či s většími mezerami. Nejdelší přestávku měla Dětská Strážnice mezi lety 1968 až 1979. Ale dětský pořad v těch letech už na Strážnickém festivalu nechyběl. Byl jedním z pořadů festivalu. K obnovení DS jako samostatného festivalu došlo v roce 2000, z popudu manželů Peškových.

Toto kolísání a hledání, jak často DS konat, nebylo jediné. Stejně se hledal a zkoušel nejvhodnější termín, zda Dětskou Strážnici konat na přelomu května a června, tedy v rámci Dne dětí, nebo týden před festivalem dospělých, či na jeho samotném začátku, tedy jako jeho organická součást. Také hledání nejvhodnějšího místa pro dětské pořady prošlo mnoha obměnami – pořady se konaly na stadionu Zámek, ovšem tehdy měl ještě velmi intimní, téměř sousedskou podo-

Plakát festivalu Dětská Strážnice 1961. Archiv NÚLK Strážnice.

bu, na Zahradě, dokonce na Bludníku, až se ustálilo pódium ve skanzenu. Vychází nejvíce vstříc dětem i přihlížejícím. Přiměřená, téměř intimní vzdálenost jeviště a hlediště umožňuje divákovi, aby viděl dětem do tváře. Divák tím získává další dimenzi, neboť může s dětmi sdílet jejich zaujetí ve hře i radost ze zpěvu a pohybu.

Pro vznik DS sehrály důležitou roli samostatné pořady dětského folkloru, které ji předcházely. První takovýto pořad se na strážnickém festivalu uskutečnil z popudu Zdenky Jelínkové v roce 1951. Šlo o významný počín, který souvisel i se změnami ve vývoji folklorismu u nás. Tehdy totiž strážnická festivalová pódia opanovaly městské folklorní soubory, ačkoliv do té doby patřily vesnickým skupinám. V téže době, tedy na počátku 50. let, vznikaly první dětské folklorní soubory. Říkalo se jim soubory her, písní a tanců, případně ještě s přívlastkem pionýrské. Jejich uplatnění na festivalu ve Strážnici se nabízel, i když jejich úroveň byla tehdy v mnoha případech problematická. Zřejmě i proto Z. Jelínková, autorka prvního pořadu, ještě před jeho realizací vyslovila určující kritéria – co je to dětský folklor, jaké jsou jeho hodnoty a jak ho prezentovat na jevišti (*Dětský folklor má výchovné hodnoty. Doménou musí být hra a přirozený dětský projev. Výběr materiálu musí odpovídat věku i schopnostem dětí. Vystoupení musí být promyšlené, připravené a nacvičené. Musí mít spád a gradaci. Nemá nést stopy umělých úprav a zásahů*).

Uvedená kritéria vešla rychle v známost. Zdenka Jelínková je publikovala v časopisu *Lidová tvořivost* (Jelínková 1951) a také je přednesla na semináři, který následoval hned po uvedení pořadu a byl určen vedoucím dětských souborů. Z kritérií lze částečně vyčíst, jak byl vnímán dětský folklor a s čím se asi potýkaly dětské folklorní soubory. My však chceme poukázat ještě na jednu důležitou, byť skrytou okolnost. Tato kritéria vlastně oponovala ideologickým požadavkům doby.

Počátek činnosti dětských souborů je nepochybně pozitivum, jejich vznik však byl pod státním a stranickým politickým tlakem a cílem byla jednak kvantita – co nejvíce souborů, tedy i co nejvíce vedoucích, jednak ideovost proklamovaná tzv. novou tvorbou. Tyto názory byly prosazovány nejen v mládežnických a pionýrských časopisech, ale i v časopisu *Lidová tvořivost*. Pro ilustraci dvě krátké citace: „*Děti nemohou rozumět hrám jako je Zlatá brána, Helička, Královničky.... Proto je nutný takový výběr, který se bude co nejméně vázat na podmínky a vztahy minulých epoch.*“ (Markl 1958: 252) A ještě, z trochu jiného soudku: „*Vedoucím se může stát každý, vždyť pracovat s dětmi není žádná věda... Vedoucí však musí být ideově na výši a vést členy svého souboru k tomu, aby aktivně pracovali jako funkcionáři v pionýrské organizaci.*“ (Košnářová 1952: 217)

Jak je zřejmé, v centru státní a stranické pozornosti nebyly ani děti, ani tradice lidové kultury. Ovšem pro Zdenku

Jelínkovou byly tradice lidové kultury nezpochybnitelnou hodnotou, byť šlo o dětský folklor, který byl mnohými dlouho přehlížený. Opírala se při tom o teoretické znalosti i vlastní zkušenosti z kontaktu s tradiční lidovou kulturou. A od samotného počátku usilovala o smysluplnou a kvalitní podobu dětských folklorních vystoupení. Tím nepochybně určila směr i Dětské Strážnici, u jejíhož vzniku také stála. Dík Zdence Jelínkové tak vznikla ve Strážnici tradice uplatňovat na festivalovém jevišti dětský folklor prezentovaný dětmi a současně vznikla tradice seminářů o tradicích dětského folkloru, jejich proměnách a prezentaci.

Ideologické tlaky se projeví i na strážnickém festivalu. Dokazují to nejen plakáty, názvy a skladba pořadů (např. *Přehlídka nejlepších pionýrských souborů dětských lidových, písní a tanců*. Nebo: *Nad námi jedno slunce. Pořad na počest 10. Výročí založení PO v ČSR*), ale dokonce i kritiky (např. v jinak seriózní kritice dětského pořadu z roku 1952 čteme – „...*příkladná byla hrdost dětí ze*

Dětský folklorní soubor Vretienko, Laureát MFF 1986. Foto archiv NULK.

souboru *Tri Sliáče, protože všech 56 členů souboru složilo letos pionýrský slib*).“

Proti ideologické necitlivosti, ba aroganci, stál vzrůstající zájem etnografů o dětský folklor, a to v činnosti teoretické i sběratelské. Jejich práce významně ovlivnily další činnost dětských folklorních souborů. Po krátké, neúspěšné, ideologicky vedené snaze, aby soubory vystačily s novou tvorbou, se jejich činnost vrátila k folkloru, i když se to i nadále dělo pod hlavičkou pionýrské organizace. Proměny šly postupně, vlastně v tichosti, ale už s vedoucími poučenými o folkloru i o práci s dětmi. Všechny výše uváděné proměny nacházíme v dětských pořadech ve Strážnici a samozřejmě i v Dětské Strážnici.

Historie festivalu je také historií proměn pojetí dětského folkloru a jeho prezentace. Diskuse probíhaly nejprve v odborných kruzích. Názory v nich vyslovené se pak objevovaly i v kritikách dětských pořadů. Tématem bylo např., co mohou děti na pódiu předvádět. Jen hry? Nebo také tance? A když tance, tak které? Mohou děti tančit i párové, nebo dokonce točivé tance? Mohou chlapci tančit verbuňk a odzemek, tedy vysloveně mužské tance s fyzicky náročnými prvky? Mohou v muzice hrát i děvčata?

Od počátku 60. let 20. století vznikaly úvahy a diskuse o způsobu interpretace a o skladbě vystoupení. Nejprve byla kritizována a odsouzena taková vystoupení, v nichž děti působily nepřírozně, či vzbuzovaly falešné dojetí tzv. roztomilosti – když např. předváděly „milostné duo“. Podobně byly kritizovány pořady, v nichž byly jen volně seřazeny hry, takže se někdy stávalo, že v tomtéž strážnickém pořadu se stejná hra objevila několikrát.

Ve prospěch dětských pořadů i jejich obohacením byl požadavek, aby soubory přinášely folklor svého kraje, svého regionu. Postupně (od 70. let) byly zařazeny pořady tematické, tedy už ne pouze skládanka čísel. Ke kvalitativní změně přispěla také od konce 90. let promyšlená dramaturgie dětských pořadů. Usiluje prezentovat dětský folklor

z různých pohledů, ukázat jeho jedinečnost i specifičnost mezi ostatními folklorními žánry.

Zásadní kvalitativní změnou byl nástup dětských muzik, a to od 60. let. Nejprve ve stále větší míře doprovázely vystoupení dětských souborů, ale brzy vznikly i první koncerty dětských muzik. Prvenství měly muziky moravské, postupně přibývaly i dětské muziky z Čech.

V počáteční snaze dát dětem prostor na strážnickém pódiu zazněly i obavy, zda dětští interpreti obstojí. Zda je možné, aby děti předvedly hodnotný program, a zda dovedou zaujmout diváka. Dnes o tom, myslím, nikdo nepochybuje. Dětské pořady jsou stejně navštěvované jako pořady dospělých. Děti zaujaly svou bezprostředností i výkonem. Od roku 1983, kdy je každoročně udělována Cena festivalu, získaly toto nejvyšší ocenění čtyři dětské pořady, jednou byl pořad oceněn titulem „laureát“.

Titul „laureát“ získaly rovněž některé dětské soubory. Za padesát pět let se na strážnickém pódiu vystřídaly dětské soubory ze všech krajů republiky. Některé jsou známější a setkáváme se s nimi opakovaně, jiné jsou méně známé. Všechny psaly a píší historii Dětské Strážnice. Ovšem soubory tvoří děti, ony jsou interprety. Bez nich by dětský folklor nežil. Víme, že mnohé z nich se do Strážnice vrací již jako dospělí tanečníci, zpěváci a muzikanti, někteří jako vedoucí dětských souborů.

Dnes už není Dětská Strážnice ojedinelá. Existuje mnoho podobných festivalů dětských vedle folklorních festivalů dospělých. Podle vzoru Strážnice vznikaly již od padesátých let další, zejména regionální festivaly, včetně dětských. Strážnice má však nezpochybnitelné prvenství. Právě zde dal festival dospělých podnět a prostor pro vznik festivalu dětského. Ukázal i na význam kontaktu dětských interpretů s interprety dospělými. Je to příklad a vzor. Je to živé předávání festivalové tradice.

Alena Schauerová

Prameny a literatura:

- Archiv NÚLK ve Strážnici.
Lidová tvořivost 2–11, 1951–1960.
Jančář, Josef 1995: *Strážnická ohlédnutí. 50 let Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici*. Strážnice: Ústav lidové kultury.
Jelínková, Zdenka 1951: Dětské skupiny v letošní Strážnici. *Lidová tvořivost* 2, č. 5, s. 257–258.
Košanová, Míla 1952: Jak pracovat v dětských souborech. *Lidová tvořivost* 3, č. 10, s. 217–219.
Krist, Jan 1997: Děti na festivalu ve Strážnici. In: *Společenství dětí a kultura*. Strážnice: Ústav lidové kultury, s. 160–166.
Markl, Jaroslav 1958: Nová tvorba v dětských souborech. *Lidová tvořivost* 9, č. 11, s. 252–255.
Schauerová, Alena 2006: Děti na strážnickém pódiu v zrcadle času. In: *Současný folklorismus a prezentace folkloru*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, s. 65–69.

JOSEF HOLCMAN ŠEDESÁTNIK

Jméno spisovatele Josefa Holcmana se na stránkách Národopisné revue tentokrát neobjevuje na konci textu, ale v jeho záhlaví. V tom prvním případě potvrzuje už řadu let jeho jméno autorství statí, v nichž zasvěceně, netradičně a vtipně hodnotí daný ročník Mezinárodního folklorního festivalu Strážnice (anebo jiný festival či folklorní akci), v případě druhém se jeho jméno pojí se sdělením, že dozrál do šedesátnického věku. Autorovi tohoto sdělení budiž dovoleno navíc s dávkou obtížně definovatelné směsice uspokojení a nostalgie dodat, že mu osud nadělil možnost u tohoto zraní být.

V jedné z autobiografií jubilant konstatuje: Josef Holcman se narodil 6. března 1952 v Kyjově, kde v roce 1970 maturoval na gymnáziu. Vystudoval Právnickou fakultu brněnské univerzity. Působil jako notář v Hodoníně a soudce ve Zlíně. Hrál divadlo na Malé scéně, nyní spolupracuje s Městským divadlem Zlín. Je spoluzakladatelem časopisu ZVUK. Publiko-

val dále na stránkách Literárních novin, Národopisné revue a Malovaného kraje, v Psím vínu a Rozrazilu. Ve Skoronicích a okolí se věnuje vinařství a pěstování folklorních tradic. Žije, pracuje a tvoří ve Zlíně, je ženatý, má dva syny a třikrát spadl s koně, protože jedním z jeho „věčných témat“ je jízda králů.“

Toto sympaticky nadhledové curriculum vitae sice velmi barvitě vystihuje osobitost běhu jubilantova života i podstatu jeho osobnosti, nicméně povaha těchto řádků si žádá uvedení některých skutečností, které podhalí zdroje onoho sympatického nadhledu autorovy sebereflexe a které zároveň tomuto podhalování nasadí uzdu věčného pohledu zvenčí.

Intenzivní zájem o tradiční lidovou kulturu vložilo Josefovi Holcmanovi do genů místo jeho narození a rodinné prostředí, jemuž dominovalo stařečkovo selské důstojenství a moudrost, otcova tvrdohlavá občanská statečnost, houževnatost, písmácký rozhled a přirozený respekt k tradicím, maminčina cudná zbožnost a z ní plynoucí neskonalá trpělivost i láskyplná péče.

Zvyky a obyčeje zabírající velkou část jeho zorného pole nepozoruje jubilant zvenku. Fašanků, šlaháčky, hodů, vinobraní či dožíněk se odmala účastnil v roli přímého aktéra, která podle tradice odpovídala jeho věku a postavení jeho rodiny v obci. Navždy a přímo osudově mu učarovala jízda králů, již ve Skoronicích obnovil a k nadregionální proslulosti přivedl jeho otec vzdor vytvalému šikanování totalitním režimem. Mnohokrát se jízdy králů zúčastnil v sedle, pak po otci převzal štafetu klíčového podílu na její organizaci včetně přípravy textů pro vyvolávače, jak v autentickém prostředí své rodné obce, tak na folklorních festivalech. Za osobitý dárek k narozeninám může vnímat prohlášení slovácké jízdy králů Mistrovským dílem ústního a nemateriálního dědictví lidstva světovou kulturní organizací UNESCO, k němuž významnou měrou přispěl. Osudové se-pětí s tímto starobylym zvykem je zřejmě

i z toho, že mu věnoval tři ze svých dosud vydaných knih.

V jeho díle je však i řada reálií z dalších oblastí tradiční kultury. V nich „díky své schopnosti vnímat lidovou kulturu jako synkretický útvar, objevuje jedinečný a věrohodný materiál, který otevírá cestu k důkladnějšímu poznání vitální, dosud ne zcela prozkoumané vývojové síly, již se říká tradice. Síly, která způsobuje mimo jiné i to, že některé prastaré zvyky a obyčeje žijí dál svým soudobým, osobitým životem.“ (*Hýlom, hálom aneb Kyjov v jízdě králů*, s. 227) Mimořádně cenné v tomto směru jsou v jeho díle ty pasáže, v nichž hodnověrně a přesvědčivě vyjadřuje a popisuje vnitřní pocity a prožitky aktivních účastníků zvykoslovných aktivit a obřadů, často výrazně odlišných od prožitků a pocitů těch, kteří je pozorují zvenjšku, a které umožňují dobrat se jejich plastičtějšího popisu a hlubšího poznání jejich kulturní ceny a společenského významu. I z řady dalších důvodů lze řadit Josefa Holcmana k autorům belet-

ristických děl, obsahujících hodnověrný etnografický materiál, o nichž pojednal etnograf Jiří Horák v publikaci *Náš kraj a lid, jak žijí v dílech českých spisovatelů* (Praha 1941).

Autorstvím nebo autorskou spoluprací přispívá jubilant řadu let k obohacování programů folklorních festivalů na Slovácku (Kyjov, Strážnice, Milotice, Svatobořice-Mistřín). Píše i filmové, televizní a rozhlasové scénáře. Pro tvorbu programové koncepce MFF Strážnice jsou značným přínosem jeho již zmíněné v Národopisné revui publikované každoroční reflexe průběhu daného festivalového ročníku.

Výrazným rysem Holcmanovy literární tvorby je jeho hlubinný ponor do mentality a životní filozofie rolníka, příslušníka stavu, který byl sloupem historického vývoje této země a který prošel v padesátých letech minulého století tragickým vývojem. *Cena facky* je zatím posledním jeho dílem, svědčícím o tom, že toto téma nepřestane zaměstnávat jak jeho ro-

Josef Holcman při jízdě králů na Slováckém roku v Kyjově. Foto M. Plachý 2011.

zum, tak – a to především – jeho srdce. O oprávněnosti tohoto konstatování vypovídá pasáž z dopisu spisovatele Milana Kundery: „Milý pane Holcmane, teprve teď jsem se vrátil po dlouhé době do Paříže, našel Vaši knížku a hned ji přečetl jedním dechem. Nepamatuji si již, že by mi nějaká darovaná knížka udělala takovou radost. Je krásná. Jednoduchá. Na nic si nehraje. Je bohatá svými znalostmi. Říká mi věci, které jsem nevěděl.“

Toto připomenutí životního jubilea není bilancí životního díla. Na tu by u Josefa Holcmana dva sloupce nestačily. Konec konců, vzhledem k jeho vitalitě bude příležitostí ještě dost. Kdybych jel ve Skoronicích při jízdě králů jako vyvolávač, tak jak tomu bylo před šedesáti léty v Uherském Hradišti s mým dlouholetým kamarádem Janem Miroslavem Kristem, u domu čp. 44 bych volal hlasem silným:

*Hýlom, hýlom,
u Holcmanového můj koníček řehce,
že sa Josefovi ze sedla eště nechce.
Máš, Jožko, recht, hoja, hoj,
stúpní na koňa a pevně stoj.
Stoj na něm do sta let, když chceš,
šak dál, jak na zem nespadneš.
Hýlom, hýlom.*

Karel Pavliščík

Výběrová bibliografie

Josefa Holcmana:

- O jízdě králů.* Skoronice: Obecní úřad Skoronice, 1993.
- Jazyk v sádře.* Zlín: ZUŠ Zlín, 1995.
- Růže pro krále.* Kyjov: KAM studio Kyjov, 1999.
- Týden co týden.* Velehrad: Ottobře 12, 2001.
- O slivovici.* Zlín: Tigris Zlín, 2002.
- Sváry.* Velehrad: Ottobře 12, 2003.
- Trvalá bydliště.* Zlín: Archa Zlín, 2006.
- Hýlom, hálom aneb Kyjov v jízdě králů.* Skoronice: Kulturní a vlastivědné sdružení Skoronice, 2007
- Cena facky.* Zlín: Kniha Zlín, 2009.

OSMDESÁTNIK LUDĚK ŠTĚPÁN

Luděk Štěpán (*19. 8. 1932, Nasavrky u Chrudimi) žije s rodinou na osamoceném místě malého železničního domku u přejezdu tratě z Pardubic do Havlíčkova Brodu (přes Hlinsko), kilometr od vsi Zaječice. Silnice z ní vede přes les kolem rybníků u Havlovic, tam je možné se dostat na hlavní komunikaci z Chrastu do Hlinska. Známe se už asi čtyřicet let, tedy polovinu jubilentova dosavadního života. Je stavařem a pracoval na Okresní správě silnic. V drsném podnebí Vysočiny cesty vyžadovaly větší péči než v okolní nížině. Jeho zaměstnání ho ale také vedlo k zájmu o staré stavby stojící kolem těch silnic. Poznával, že to jsou vzácné památky venkovského stavitelství. Jeho technické zaměření ho vedlo hlavně do mlýnů, vodních pil, hamrů a valch. Bylo to bytostné nutkání porozumět praktickým řešením převádění vodní síly na energii pro člověka užitečnou. Poloha jeho bydliště k tomu vybízela. Úpatí Železných hor nad úrodným Polabím bylo tím

pravým pásmem, ve kterém mají vodní toky ještě příznivý spád a již dostatečnou vodnatelnost pro efektivní mlýnská zařízení. Současně tam mlynáře a pilaře uspokojovala poptávka po jejich práci jak od sedláků z nížiny, tak od obchodníků s dřevem potřebujících pořezat na desky kmeny ze železnohorských lesů. Tato poznání se u Ludka Štěpána měnila na praktické kroky k záchraně reliktů kulturních hodnot.

Osamocenost Ludkova bydliště ho v žádném případě nevedla k samotářství, byl stále činný mezi lidmi a jeho ochota pomoci druhým i zájmy o beletrii, poezii a hudbu mu zcela přirozeně získaly mnohá celoživotní přátelství a oblibu v jeho pracovním prostředí. Od roku 1962 začal získávat pro záchranu památek obyvatele svého okolí, místní a okresní správu až po krajské památkáře. V roce 1968 se stal okresním konzervátorem památek. Byla to funkce dobrovolná a umožňovala bližší spolupráci s odbornými pracovníky tehdejšího Krajského střediska památkové péče a ochrany přírody v Pardubicích. Měl smysl pro realitu svých snažení, nenechal se odradit nepříznivými zkušenostmi se zkonstatělostí a nepochopením u některých úředníků, vždycky hledal další cesty k řešení a získával si nové příznivce. Měl pro to argumenty, jaké při jednáních chyběly jeho partnerům: důkladná znalost techniky, funkce a stáří všech zařízení, které bylo třeba zachovat budoucím generacím. Toto snažení vyústilo do řešení volby památkové rezervace na místě, kam by bylo možné přenášet další stavby a založit tak muzeum v přírodě. A to byl hlavní důvod pro naše první setkání v Rožnově p. R. a další spolupráci. Rozuměl jsem jeho údelu osamělého běžce na dlouhou trať (sám jsem si také zvolil podobný osud).

Na rozdíl od mých zkušeností byl Štěpánův postup technicky fundovanější a celkově praktičtější. V mnohém mi byl vzorem. Sám obdivoval starší pamětníky, velmi si jich vážil a každý, s kým spolupracoval, měl rád jeho. Na přelomu 60. a 70. let jsme považovali za nadpří-

rozený zázrak, když se o tradiční techniky starých mechanismů začali zajímat i jeho dělníci opravující silnice a v rámci ušetřeného pracovního času se učili te- sařskému řemeslu u starého sekerníka. Získali základní schopnosti pro stavbu mlýna a jiných technických zařízení na vodní pohon. Výsledkem je rekonstrukce unikátního mlýna u Chrudimky (na místě, kde kdysi takový zanikl), vodní pily, stoupy a dalších objektů na Veselém Kopci. Vznikla tak skupina pod vedením Luďka Štěpána, která provedla také obnovu historického vodního mlýna v zahraničí, v lucemburském Asselbornu (1987–1988), rekonstrukci mandlu na vodní pohon v Ratibořicích (1996–1997) a několika velkých vodních kol dalších mlýnů v České republice. Dobrovolná práce postupně nabývala vysokého stupně profesionality a značného objemu. Luďek Štěpán již v letech 1967–1968 vypracoval návrh na zřízení Souboru lidových staveb a řemesel Vysočina a předložil ho ONV Chrudim. Byl schválen, ale Luďek stále pracoval ve svém silničářském zaměstnání. Až v roce 1982 toto zařízení získalo institucionální profesionalitu a on mohl vykonávat svoji práci vedoucího Souboru jako placený pracovník krajského památkového střediska.

Mezi etnografy jsou dnes známé především Štěpánovy publikace. Málokdo si uvědomuje, že to nejsou jenom poznatky z informací posledních nositelů tradice, z literatury a archivních pramenů (ty také Luďek důkladně prostudoval), ale znalosti nejcennější, získané především osobním ověřováním při budování staveb a funkčnosti jejich mechanismů. Součástí jeho zájmů byla také obydlí s mnohými stránkami v osudech tamních rodin. Ve svém prostředí prodloužil život zanikajícím výrobním tradicím nejméně o dvě generace a jeho knihy zůstanou zdrojem poučení pro mnohé generace další. Mezi nejcennější patří *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách* (2000; historička Magda Křivanová Štěpánův text doplnila pěti ze třinácti kapitol textem o historických souvislostech mlynářství

a sekernictví v Čechách) a dvousvazkové *Lidové stavitelství ve starých stavebních plánech a mapách východočeských archivů* (1990 a 1995). Knih vydal více a ještě i nyní jednu dokončuje.

Při příležitosti osmdesátin Luďka Štěpána mu s hlubokou úctou děkuji nejen za mnohá poučení, ale i za odkaz dalším generacím v jeho díle jak hmotném (vybudování jednoho z našich nejvýznamnějších muzeí v přírodě), tak vědeckém. Do dalších let mu přeji dobré zdraví a tvůrčí pohodu!

Jiří Langer

EVA DAVIDOVÁ OSLAVILA OSMDESÁTINY

Oficiální blahopřání by asi znělo podobně: PhDr. Eva Davidová, CSc., etnoložka, socioložka, muzeoložka, ale také fotografka, spoluorganizátorka romských

Eva Davidová. Snímek ze Sbírký muzea romské kultury, foto L. Grossmannová 2012.

kulturních festivalů či autorka dokumentů s romskou tematikou se dožívá významného jubilea. Do dalšího života jí přejeme mnoho zdraví a pracovních úspěchů.

Protože již nějaký ten pátek znám Evu osobně, dovolím si oficiality vynechat. Všichni, kdo ji znají, už při přečtení data jejího narození (*28. 12. 1932) propadnou pochybnostem. Ta drobná paní, které je všude plno a kterou snad nikdy nezastihnete s rukama složenými v klíně, rozhodně nesplňuje stereotypní představu o penzistech. Celý život se věnovala a stále se věnuje svým cikánům, jak nazývá Romy. Cesta k nim pro ni nebyla rozhodně prošlapaná, ani přímá. První setkání s romskou kulturou zažila prostřednictvím slovenské etnografky Emílie Horváthové, se kterou absolvovala několik výzkumných cest v různých oblastech Slovenska. Měla to štěstí, že se setkala se zanikající tradiční kulturou Romů, která jí na první pohled učarovala, zasekla do ní dráčky a už se vzájemně nikdy neopustily. V době, kdy státní politika vůči Romům nabývala stále jasnějších rysů asimilace, však nenašla se svým zaměřením příliš pochopení. Přesto se rozhodla předložit k obhajobě diplomovou práci založenou na terénním výzkumu Romů v Trebišově poblíž Košic. Po úspěšném ukončení Filozofické fakulty UK v Praze pokračovala ve výzkumu a její práce vyústila do výstavy zpřístupněné veřejnosti v Košicích v roce 1962 pod názvem *Cigáni východního Slovenska kedysi, dnes a zajtra*. V období 1969–1973 pracovala aktivně v první romské politické organizaci u nás – Svazu Cikánů-Romů. Účastnila se však také mezinárodních setkání, výjezdů či konferencí. Normalizace přetrhla její aktivní přístup k romské tematice. Romům se věnovala nadále, ale pouze v rámci soukromého zájmu. Paradoxně právě toto období přineslo její největší poznatky, jedinečné dokumenty a hlavně neuvěřitelné množství známých. Pokud byste se ve slovenských romských osídleních ptali na Evu Davidovou, asi by vám mnoho lidí neřeklo, že ji znají.

Stačí ale říct *amari Evička* (naše Evička) a všichni se k vám začnou hlásit, jako byste ji měli vedle sebe.

Jubilantka se nezaměřovala pouze na obyvatelstvo slovenských romských osad, ale díky tomu, že byla tzv. ve správnou dobu na správném místě, pořídila unikátní záznamy z komunity olašských Romů v období před a během násilného usazování. Nevynechala však ani možnost seznámit se s Romy, kteří se ze Slovenska stěhovali do českých zemí. Příkladem je komunita, která se začala formovat v Českém Krumlově. Neutuchající zájem badatelky o Romy, jejich kulturu, ale i o jejich současný život se všemi možnostmi způsobil, že Romové v Českém Krumlově patřili k nejvíce integrovaným romským skupinám v Československu na počátku 90. let 20. století.

Tematicky se Eva Davidová ve svých výzkumech zaměřovala především na hudební folklor. Při výzkumech nepoužívala vědomě žádné metodologické postupy – jak sama říká, jen tam žila. Její bezprostřednost, empatie, energie a postupná dokonalá znalost komunikace s Romy ostatně nahradily jakékoliv vědecké metody. Podobný přístup projevila také při pořizování neuvěřitelného množství fotografií s romskou tematikou. Snad proto jsou její záběry velmi oceňovány také po stránce umělecké, která však nijak nezastiňuje jejich dokumentační hodnotu.

Celoživotní vědecký směr jubilantky byl zúročen po roce 1991, kdy se stala spoluzakladatelkou a následně také zaměstnankyní Muzea romské kultury. Díky její aktivitě získalo muzeum v prvních letech své existence do své sbírky mnoho předmětů a záznamů, s nimiž by se již nebylo možné za několik let v terénu potkat.

V současné době působí Eva Davidová na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. Stále je aktivní členkou mezinárodní organizace Gypsy Lore Society, účastní se řady kulturních akcí, publikuje a s výstavami jejích fotografií se můžete setkat u nás i v zahraničí.

Přesto, že ji poslední dobou zlobí zdraví, potkáte jubilantku snad na všech místech a akcích, které jsou nějak spojeny s Romy. Ať ji vidíte kdekoli, má úsměv na tváři a je obklopena lidmi, kteří jí mají rádi. A ona zase je. Jak už jsem naznačila v úvodu, měla jsem to štěstí se s ní osobně poznat a dokonce s ní absolvovat několik výzkumných cest. Nejen proto bych jí ráda popřála vše, co se k narozeninám obvykle přeje. A ještě něco navíc – přeji jí, aby bylo na světě stále více lidí, kteří budou vědět, kdo je *amari Evička*.

Mi del o Del tuke but sastipen the bacht. Ačh Devleha!

Jana Poláková

ETNOLOGIE BEZ HRANIC – I. MEZINÁRODNÍ SJEZD STUDENTŮ ETNOLOGIE A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE STŘEDNÍ EVROPY

Ve dnech 16.–18. května 2012 se v polském Těšíně uskutečnila mezinárodní konference pro studenty etnologie a kulturní antropologie ze střední Evropy nazvaná *Etnologie bez hranic*. Vzešla z iniciativy Etnologického vědeckého kroužku, studentů Katedry etnologie a Vzdělávacích věd v Těšíně (pod Slezskou univerzitou v Katovicích) a Polského antropologického institutu. Mezi hlavní cíle projektu patřilo navázání nové nebo posílení již stávající spolupráce mezi univerzitami v Polsku a v zahraničí, iniciace potenciálních společných výzkumů a také diskuze nad současnými tématy, jako jsou multikulturalismus či hranice národních států a jejich vliv na kulturní rozdíly. Konference byla uspořádána s finanční podporou Mezinárodního visegrádského fondu (IVF). Zastoupeny byly Jagellonská univerzita (Krakov), Univerzita Adama Mickiewicze (Poznaň), Gdaňská univerzita, Univerzita Marie Curie-Sklodowské (Lublin), Univerzita Mikuláše Koperníka (Toruň), Univerzita v Lodži a Vratislav-

ská univerzita, ze zahraničí se zúčastnily Univerzita Karlova (Praha), Masarykova univerzita (Brno), Univerzita Konstantina Filozofa (Nitra), Univerzita Komenského (Bratislava), Univerzita Pécs a Univerzita Szeged z Maďarska. Cílem setkání bylo učinit první krok k navázání spolupráce mezi univerzitami, například v rámci společných výzkumů studentů etnologie/antropologie, rovněž s finanční podporou Mezinárodního visegrádského fondu.

Široce koncipované téma konference dalo možnost magisterským a doktorským studentům prezentovat výsledky svých výzkumů prakticky z jakékoli oblasti etnologie/antropologie. Jednotlivé příspěvky byly rozděleny do čtyř sekcí podle zkoumaného tématu. První sekce nesla název „Antropologické perspektivy – teorie a praxe“. Zde se prezentovaly příspěvky zabývající se postavením etnologie a antropologie v humanitních vědách a jejich perspektivy, rolí antropologů ve veřejné sféře a městském prostředí nebo reflexí nad situací etnologie ve východní Evropě a v Polsku. Některé příspěvky prezentovaly konkrétní úkazy posunu ve vývoji oboru na příkladu vlastních pracovišť, např. K. Koziura (*“Nothing about us without us”, reflection on East European ethnology, its tradition, history and present day*), C. Strzelecka – A. Wieszaczewska (*Antropologist in a foreign field? New perspectives – new opportunities*), R. Malach – J. Brožová (*Transformation of topics and methodology of students fieldworks at the Department of European Ethnology in Brno*).

Druhá sekce se jmenovala „Různé rozměry prostoru“. Studenti z České a Slovenské republiky se věnovali tématům jako identita v hyperprostoru a paralely mezi skutečným a virtuálním světem, dále aktuální problematice vizuální antropologie, kde se snažili přiblížit analýzu a interpretaci vizuálních forem (např. D. Rajniaková: *Signs of identity in the hyperspace described in the examples of social networking*, M. Koháková – M. Durak: *Visualising contemporaneity. Visual analysis and interpretations of culture*)

nebo postavení etnologie/antropologie v souvislosti s urbánním plánováním a revitalizací. Polští studenti prezentovali své výzkumy o fenoménu cestování vlakem a utváření vztahů přesahující hranice států z pohledu antropologie nebo také o symbolice tzv. street art, tedy umění vytvářeného na veřejných místech, a fenoménu samolepek ve vybraných částech Evropy. Sekci zakončil příspěvek o náboženském sdružení reprezentující tradici korejského zen buddhismu přineseného do Polska (D. Arkuszewski: *Contemplative experience and anthropological practise – based on research on a Buddhist group of Korean Zen*).

Tematický celek „Národ – nacionalismus – multikulturalismus“ byl zaměřen na problematiku spojenou s migrací, menšinami, hranicemi národních států apod. Příspěvky se zabývaly tradicemi a politickými mýty, strachem z neznámého způsobeným nedostatkem informací, ale především tématy spojenými s migrací obyvatel a rolí etnologie/antropologie v této oblasti (např. P. Kultová: *The search for tradition: themes and motifs of national and political myths crossing borders*), K. Poništová – L. Bobulová (*With understanding against the fear from the unknown*). Migrace obyvatel patří v současné době k velmi aktuálním tématům. Studenti se ve svých příspěvcích věnovali situaci v multikulturních zemích, jako je například Velká Británie, dále také africkým a arabským migrantům v České republice nebo historii a současné situaci polských emigrantů z Visly v srbském Ostojicévu.

Poslední sekce nesla název „Tradice v procesu přeměn“. Námětem byla transformace pohřebních ritů v Lublinském vojvodství na příkladu tří obcí, dále současná podoba předmanželského života ve společenství olašských Romů v Nitře nebo tendence a nejčastější problémy muzejního managementu a komerčních aktivit či unikátní umění dekorativního papíru v polské oblasti Živec (A. Kupczak: *Blotting papering – a unique art of southern Poland*).

Konference byla z hlediska organizace vyřešena velmi dobře, protože veškeré dění včetně ubytování a stravování se odehrávalo v komplexu budov, které spolu sousedily. Úvodní ceremoniál byl doprovázen hudebními ukázkami univerzitní folklorní skupiny FolkUŠ. V rámci doprovodného programu byly uspořádány výstavy o Těšíně (*Etno design a Anthropologist in the filedwork*) a společenská hra spojená s prohlídkou města. Každá z přítomných univerzit měla ve foyer prostor pro vlastní prezentaci, přístupnou po celou dobu konání konference. Přednáškové bloky byly prokládány bloky workshopů, na kterých měly jednotlivé univerzity prezentovat zajímavosti či problematiku, kterou se zabývají. Podstatou bylo aktivní zapojení účastníků.

Jako při každé události, která se konala poprvé, také zde se objevily některé nedostatky. Tím hlavním byl oficiální jazyk, kterým měla být avizovaná angličtina, pořadatelé ale spíše spoléhali na polštinu, což byl samozřejmě problém (ani ne tak v případě Čechů a Slováků, jako Maďarů). Bohužel i během přednáškových bloků se objevily příspěvky, které nebyly prezentovány v angličtině. Pořadatelům se podařilo vydat sborník *Ethnologia bez granic / Ethnology without borders* již před začátkem konference, až na jedinou výjimku však byly všechny příspěvky v národních jazycích.

Veronika Kuthanová

KONFERENCE AKTUÁLNE OTÁZKY FOLKLORISTIKY V STREDNEJ EURÓPE

Ve dnech 9. a 10. listopadu letošního roku proběhla díky iniciativě Výskumného centra európskej etnológie Fórum inštitútu pre výskum menšín v Komárně konference s mezinárodní účastí, které se zúčastnili vedle maďarských a slovenských badatelů také zástupci České republiky. Vedle již zmíněného Fórum

inštitútu se na organizaci celé akce podílely také Národopisná spoločnosť Slovenska, Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho v Komárně a Katedra etnológie a kultúrnej antropológie Filozofickej fakulty UK v Bratislavě.

Program konference sledoval dva základní tematické okruhy – aktuální otázky středoevropské folkloristiky a terminologické otázky folkloristiky, které se v jednotlivých příspěvcích účastníků vzájemně často prolínaly a doplňovaly se, protože problémy terminologie jsou jedním ze základních témat oboru od počátku jeho vzniku až do současnosti. Je to dáno jednak tím, že jednotlivé národní folkloristické (a rovněž etnologické) školy nemají dodnes vzájemně konvergentní terminologii, mj. díky odlišnému kulturně-historickému kontextu svého vzniku a rozdílné životnosti i povaze zkoumaných jevů, jednak také neustálým vývojem a proměnami metodologie, předmětu studia i celého vědeckého diskursu a praktickými výzvami doby. Při studiu překotně se měnící společnosti folkloristika musí reflektovat nejen rozdíly na dnes už téměř triviální binární opozici folklor x folklorismus, ale také dopad populární a masové kultury, masových sdělovacích prostředků, v neposlední řadě pak zcela nový terén bádání – digitální svět internetu a sociálních sítí.

Všechny zmíněné aspekty studia reflektoval program konference, během něhož zaznělo celkem 17 příspěvků – od teoreticky zaměřených shrnujících přehledových studií přes referáty věnované konkrétnímu tématu až po informativní sdělení o pracovních projektech. Jednacími jazyky setkání byla slovenština/čeština a maďarština, diskuse byla oboustranně překládána, účastníci konference měli k dispozici příslušné překlady obsáhlých anotací či kompletních referátů svých kolegů.

Jednání obou dnů bylo zahájeno hlavním referátem: prvního se ujal maďarský emeritní profesor folkloristiky Vilmos Voigt (příspěvek „Aktuální středoevropský terminátor ve folkloristice“), dru-

hý přednesla slovenská etnoložka Eva Krekovičová (příspěvek „Aktuální otázky středoevropské folkloristiky“). Oba referující se zaměřili na sumarizaci a komparaci teoretických konceptů a zásadních publikačních výstupů naší disciplíny v jednotlivých středoevropských zemích, přičemž akcentovali ze svého pohledu nejdůležitější terminologické a metodologické problémy.

Další příspěvky pak představily konkrétní badatelské záměry a výzkumy. Z oblasti slovesné folkloristiky zmiňme např. prezentaci Jaroslava Otčenáška věnovanou aspektům studia drobných folklorních žánrů (bohužel bez možnosti zpětné vazby od maďarských účastníků, protože nebyl k dispozici překlad příspěvku), referát Zoltána Magyara zaměřený na recentní výzkum historických pověstí, či výklad Gábora Barny o archívních pramenech z 20. století v kanonizačním procesu blahoslavené Margity. Problematiku identity reflektoval příspěvek Józsefa Liszky zaměřený na konstrukt „lidové“ kultury Maďarů na Slovensku, obřadní folklor a jeho výzkum v rámci a nad rámec evropské etnologie představila Kincső Verebélyi, k fenoménu folklorismu a k problémům spjatým s jeho interpretací se vyslovily Hana Hlůšková a Zoltán Klamár. Hudebněfolkloristické bádání mělo své zastoupení ve dvou příspěvcích českých a jednom slovenském: Věra Frolcová nastínila možnosti mezioborové spolupráce hudební folkloristiky, slavistiky a hymnologie na poli výzkumu duchovní písně v středoevropském prostoru, Lucie Uhlíková se věnovala minulosti i perspektivám etnomuzikologické práce na brněnském akademickém pracovišti a Jana Ambrózová reflektovala specifika výzkumu tradiční instrumentální hudby na středním Slovensku v současných kulturně-společenských podmínkách. Výsledky více než dvoustleté symbiózy folkloristiky a historie v Maďarsku a perspektivy tohoto směru bádání představil Dániel Bárth. (Připomeňme, že termín folklor je v maďarské etnologii chápán šířeji než u nás, patří sem také

věrské představy, lidové náboženství, zvyky, obyčejy a obřady i komplex zvaný lidové umění.) Závěrečné příspěvky badatelek Ilony Juhász a Bernadett Smid pak odrážely možnosti folkloristického výzkumu na internetu, přinášely zamyšlení nad metodami práce a nad termínem folklor na internetu. V rámci konference odezněly také dvě informativní zprávy: Bohuslav Šalanda představil projekt chystaného českého slovníku naratologie a Iva Bydžovská informovala o projektu Špalíček zaměřeném na zveřejnění digitalizované podoby kramářských tisků v Národní knihovně v Praze.

Zaměření jednotlivých příspěvků mezinárodní folkloristické konference symptomaticky odráželo složitou situaci disciplíny, která se ještě v mnohých ohledech nestačila vypořádat se všemi „dluhy“ jednotlivých oborů (slovesná, hudební a taneční folkloristika) na regionální a národní úrovni, našla jen omezeně jednotnou řeč v mezinárodním kontextu, snaží se reflektovat obecnou tendenci antropologizace společenských věd a zároveň se vyrovnává s akcelerovaným vývojem společnosti, v jehož důsledku se neustále proměňuje předmět folkloristického bádání. Setkání, které proběhlo ve velmi pozitivním a přátelském prostředí, přineslo řadu diskusních témat, podnětů k zamyšlení i pracovních inspirací. Příspěvky z konference by měly být v příštím roce publikovány v Ročence Výzkumného centra evropské etnologie 2013 (Acta Ethnologica Danubiana).

Lucie Uhlíková

MEZINÁRODNÍ STUDENTSKÁ VĚDECKÁ KONFERENCE „KDYŽ VÝZKUM, TAK KVALITATIVNÍ! SERPENTINAMI BĀDÁNÍ V TERĚNU“

Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně umožňuje v posledních letech svým stu-

dentům prezentovat výsledky výzkumné práce v rámci celouniverzitního Týdne vědy. Mimo tuto příležitost se na brněnské etnologii na rozdíl od kateder stejného odborného zaměření u nás i na Slovensku již dlouho nekonalo žádné oficiální studentské setkání. Současní studenti doktorského studia proto s podporou vedení katedry uspořádali první ročník mezinárodní studentské vědecké konference, na kterou pozvali kolegy z České republiky, Slovenska a Polska. Organizačně se na konferenci, která se konala ve dnech 12.–13. listopadu 2012, podílelo také Východoevropské vzdělávací a kulturní centrum (EEEECC). Konference byla otevřena studentům bakalářských, magisterských a doktorských programů společenských a humanitních věd – v první řadě etnologie a sociokulturní antropologie, ale také sociologie, orální historie, archeologie či vizuální antropologie. Toto interdisciplinární setkání umožnilo tematicko-metodologické zaměření konference s příznačným názvem *Když výzkum, tak kvalitativní! Serpentinami bádání v terénu*. Rozmanité podoby kvalitativního výzkumu a etnografického terénního výzkumu – základní metody a techniky etnologie a příbuzných disciplín, byly pro příspěvatele dostatečně širokou platformou. Studenti se zde mohli podělit o své zkušenosti a diskutovat o praktických i interpretačních problémech, se kterými se při práci v terénu setkali.

Během dvou dnů na konferenci zaznělo 19 příspěvků a byl promítnut krátký studentský film. Většinu zúčastněných tvořili doktorští studenti etnologie a sociokulturní antropologie – zástupci Katedry etnologie a Katedry obecné antropologie Univerzity Karlovy v Praze, Katedry antropologie a Katedry sociologie Západočeské univerzity v Plzni, Katedry etnologie a kulturní antropologie Univerzity Komenského v Bratislavě, Katedry etnologie a antropologie univerzit ve Vratislavi a v Polském Těšíně, ale pozvání přijala například i studentka Katedry psychologie České zemědělské

univerzity v Praze. Možnost prezentace na domácí půdě uvítali také čtyři brněnští doktorandi. Tematický záběr přednesených příspěvků byl velmi široký. Dva příspěvky se zaměřily na narativní konstrukci reality u volyňských Čechů, další se týkaly současné identity obyvatel pohraničí, formování identity Turků z vesnice Yörük nebo orální historie námořní plavby. Řada příspěvků upěla svoji pozornost na problematiku interpretace dat získaných pomocí kvalitativních metod – studenti komentovali problémy spojené s výzkumem života kněží za socialismu, se studiem mezikonfesních vztahů, při výzkumu soudobého vinařství či každodenního života v Baskicku. Téměř všechny referáty se dotkly reflexe a etiky výzkumu. Nosným tématem byla právě sebereflexe výzkumníka v terénu, dobře ukázaná například při zkoumání bezdomovectví, motivací migrantů z Afriky u nás, ve výzkumu totálních institucí (věznic) nebo v příspěvku věnovaném sexualitě a intimním vztahům výzkumníka s informátory v terénu a podobným, alespoň u nás dosud tabuizovaným, tématům. Na základě sebereflexe formulovaly některé příspěvky nemožnost „objektivního zkoumání“, jiné se naopak o „nezaujaté“ posouzení zkoumaných jevů snažily („*co dělat, když vám každý řekne něco jiného?*“). Tento diskurzivní střet byl častým námětem rozsáhlých diskusí.

V závěrečném panelu prvního dne se promítal film z terénního výzkumu každodenního života na vyliďujícím se makedonském venkově, a úplně nakonec byl dán prostor pro představení konceptu mírové antropologie, které se již několik let věnuje Východoevropské vzdělávací a kulturní centrum působící v různých postkonfliktních oblastech (Kosovo, Ukrajina, některé africké země). Druhý den dopoledne se v posledním panelu konference představili domácí doktorandi.

Všichni zúčastnění hodnotili setkání velmi kladně – kromě možnosti prezentovat svůj odborný zájem a následně

o něm diskutovat v plodných debatách ocenili také neformální a přátelskou atmosféru hostitelské katedry – Ústavu evropské etnologie. Doufejme, že letošní brněnská studentská konference nebyla na půdě katedry ojedinělou akcí a představuje začátek dlouhodobé tradice.

Barbora Machová

VÝSTAVA ALBERTO VOJTĚCH FRIČ: FOTOGRAFIE

V září uplynulo 130 let od narození českého cestovatele, etnografa a botanika Alberto Vojtěcha Friče (1882–1944). Jeho cesty a výzkumy jihoamerických indiánů vždy doprovázelo medium fotografie, které však představuje ve zhodnocení Fričova přínosu v oblasti antropologie a etnologie okrajový předmět zájmu. Výstava *Alberto Vojtěch Frič: fotografie* (18. říjen 2012 až 6. leden 2013) v Galerii Josefa Sudka na pražských Hradčanech je proto výhradně zaměřena na jeho botanické, cestopisné a etnografické fotografie. Jedná se zejména o autoportréty a portréty indiánů kmene Čamakoko, pořízené Fričem s plným vědomím a souhlasem konkrétních modelů. Na výstavě vynikají také fotografie paraguayských dívek, provedené technikou kyanotypie, již charakterizuje pronikavě modrá barva. Kromě toho Frič zachytil domorodé ženy indiánských kmenů Boróro, Kaduveo nebo Čamakoko, z nichž některé fotografie lze dokonce zařadit do kontextu vývoje českého fotografického aktu. Fričovy fotografie se vymykají dobové přírodovědecky koncipované fotografické produkci, neboť nepředstavují nástroj antropometrie, preferující měření lidského těla a jeho částí. Naopak. Fričovy fotografie anticipují metody moderní vizuální antropologie a preferují přístupy psychometrie, čímž umožňují nahlédnout do indiánské duše a postihnout široké spektrum odstínů každodenního života.

Kromě vlastních autorských fotografií, které Frič na svých cestách pořídil, našel a zachránil téměř veškerou fotografickou pozůstalost italského malíře, fotografa a cestovatele Guido Boggianiho (1861–1901). Jedná se o unikátní soubor fotografií pořízených na území Jižní Ameriky, který zahrnoval téměř 300 skleněných negativů a jedenáct stereosnímků vysoké dokumentární i umělecké hodnoty. Některé z nich Frič publikoval se souhlasem Boggianiho rodiny jako ilustrace k vlastním textům. Frič své diapozitivy označoval za „světelné obrázky“ a užíval je jako svébytný edukativní a dokumentární prostředek svých přednášek. Fričův pozitivní vztah k fotografii ovlivnil pravděpodobně jak jeho syna Ivana, který se stal žákem Jaromíra Funkeho a později byl vynikajícím kameramenem, tak jeho vnuka Pavla, jenž patří k několika málo špičkovým českým fotografům architektury.

Kromě zdůraznění opomíjeného fotografického odkazu a díla A. V. Friče výstava implicitně odkrývá možnosti vizuální antropologie. Fotografie sloužila během terénních výzkumů jako dokumentační prostředek a současně jako pomůcka, umožňující interpretaci empirických dat získaných v průběhu výzkumu. Z tohoto hlediska lze fotoaparát považovat za prostředek umožňující autenticky objektivovat čas a prostor existující a současně mizející v okamžiku stisku spouště. Fotografie zaznamenává texturu místa – jedinečný pocit a atmosféru, chimérický moment, který je těžko zachytitelný a zprostředkovatelný slovy. Záznam skutečnosti navíc zůstává instantní. Ačkoliv je fotografický obraz orámován a oříznut, pokaždé zanechává vizuální stopu toho, co se nacházelo v daném místě v okamžiku vzniku snímku. Fotografie je posmrtnou maskou, otiskem svého referentu umožňujícím zastavit tok času. Z perspektivy mobility je fotografie objekt, jenž se může šířit v geografickém prostoru. Fotografie vznikne na jednom místě, ale vystavena je většinou na místě jiném. Hodnota a významnost vizuálního objektu se zpravidla mě-

ní v závislosti na jeho různých pohybech v čase a prostoru. Vizuální svědectví zprostředkované Fričovými fotografiemi se v současnosti stává cenným dokladem a svědectvím o tradičním způsobu života jihoamerických indiánů před jejich pacifikací tzv. západní společností.

Na výstavě je zlomkem zastoupena také botanická fotografie, doplněná o taxony kaktusů, jež objevil, nasbíral i pojmenoval Frič. Ten totiž patřil k předním odborníkům na kaktusy, které byly ostatně impulsem jeho první cesty do Jižní Ameriky. Výstava *Alberto Vojtěch Frič: fotografie*, jejímž kurátorem je historik umění Jan Mlčoch, upozorňuje na Fričovy fotografie, jimž se ve svých teoretických textech již dříve věnovali fotograf Pavel Frič a editorka Yvonna Fričová, historik Pavel Scheufler nebo fotografové Jaroslav Anděl a Vladimír Birgus.

Barbora Půtová

MUZEUM V PŘÍRODĚ NA VESELÉM KOPCI SLAVILO ČTYŘICETINY

První sobotu letošního školního roku (8. září 2012) se návštěvníkům muzea v přírodě na Veselém Kopci otevřely brány do zvláště slavnostní atmosféry. Nejen proto, že se mohli dovědět, jaké bylo – či lépe jak chutnalo – pravé staročeské posvícení, ale také proto, že se mohli zúčastnit otevření kaple, dalšího objektu Souboru lidových staveb Vysočina. Zvláštností nové stavby je fakt, že její podoba byla inspirována hned několika sakrálními objekty na českém a moravském Horácku. Kaple tedy nemá konkrétní předobraz, jak v úvodním slovu zdůraznila Ilona Vojancová, vedoucí správy SLS Vysočina.

Otevření kaple pro veřejnost mělo nejen významné místo v posvícenském ve-

selí, ale tímto aktem si návštěvníci spolu s organizátory připomněli již čtyřicet let existence tohoto muzea v přírodě. První objekty – suška lnu, suška ovoce a tkalcovská světnička – byly totiž návštěvníkům zpřístupněny v roce 1972. Dnes představuje muzeum komplex volně rozptýlených zemědělských usedlostí i technických památek (např. vodní mlýn s varnou povidel a pilou), které s okolní působivou krajinou samozřejmě splývají. Vybavení jednotlivých usedlostí i celoročně připravované tematicky zaměřené aktivity s bohatým kulturním programem přibližují návštěvníkům, jak dříve (tj. od poloviny devatenáctého do poloviny dvacátého století) žili lidé na pomezí Českomoravské vrchoviny a Železných hor. Návštěvníci – ať už dospělí, či děti – se seznámí s nejrůznějšími nástroji, které malorolníci a drobní řemeslníci v tomto kraji používali a pro práci i život nezbytně potřebovali.

Tematicky zaměřené návštěvnické dny pak dokládají nejen to, jak se dříve stavělo, bydlelo atd., ale zejména přibližují dny sváteční spojené s nejrůznějšími výročními obyčejí. K nim patřilo i posvícení. A tak se na Veselém Kopci při jubilejním programu peklo, smažilo, vyhrávalo, tancovalo, prodávalo a kupovalo, ale samozřejmě i jedlo. Vůně čerstvého chleba či koláčů, preclíků a jiného pečiva lákala už z dáli. Letos však návštěvníci mohli ochutnat i něco z posvícenské, vlastně hodové kuchyně na Moravě. Jako hosté zde totiž pekly a smažily také zástupkyně Muzea jihovýchodní Moravy, tedy ze strážnického muzea v přírodě. O přihlížející i ochutnávající neměly nouzi.

Soubor lidových staveb Vysočina, který je nejnavštěvovanější památkou Pardubického kraje, zahrnuje v současnosti jednak Veselý Kopec, ale i Svobodné Hamry a památkovou rezervaci Betlém, která se nachází v Hlinsku a jejíž revitalizace byla v srpnu tohoto roku dokončena. Pracovníci SLS Vysočina, který je pověřeným Regionálním pracovištěm pro lidovou kulturu v Pardubickém kraji, se mimo jiné úspěšně podíleli

*Ředitelka Souboru lidových staveb Vysočina Ilona Vojancová při otevření kaple.
Foto: F. Schauer 2012.*

na nominačným návrhu pro zápis vesnických masopustných obchůzek a massek na Hlinecku do Reprezentativního seznamu nemateriálního dědictví lidstva UNESCO.

Ke čtyřicetinám lze pracovníkům SLS Vysočina přát další pracovní úspěchy i mnoho vnímavých návštěvníků.

Alena Schauerová

MALÝ ETNOLOGICKÝ SLOVNÍK. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2011, 115 s.

Veda, okrem iných daností, je aj o presnom vyjadrovaní. Technické a prírodné vedy majú svoju terminológiu vyriešenú, dokonca medzinárodne akceptovanú. V spoločenských vedách je situácia o niečo zložitejšia. Každý vedný odbor používa viac-menej vlastný terminologický slovník, ktorý však nie všetci odborníci akceptujú či dokonca používajú. Treba preto vítať každú snahu vniesť do odborevej terminológie systémovosť a poriadok. Česká etnológia sa o to pokúsila v problematike etnických procesov už v druhej polovici 80. rokov 20. storočia. Myslím tým materiály, ktoré boli publikované v *Zpravodaji koordinované síte vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku* (1987–1988) i v časopise *Český lid* (1991). K zjednoteniu používaných termínov svojím spôsobom mala prispieť aj *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* (2007). Podnetná a zaujímavá bola aj konferencia *Etnologie – současnost a terminologické otázky*, ktorá sa konala roku 2008. Vlastne tá dala podnet, že sa pripravil *Malý etnologický slovník*.

Terminológia etnológie, vlastného odboru, ma vždy zaujímala, preto som bral do rúk *Malý etnologický slovník* s veľkým záujmom. Prečítal som ho takmer na jedno posedenie. Priznám sa, zaujal ma, ale v jeho heslách som cítil akýsi informačný šum. Začal som ho čítať ešte raz, pozornejšie a dôkladnejšie, a našiel

som príčinu. Popri heslách definovaných z hľadiska etnológie, tak ako ju chápe európske či presnejšie stredo európske kultúrne prostredie, je veľa hesiel, ktoré sú definované z hľadiska kultúrnej a sociálnej antropológie. Rozhodol som sa preto urobiť si v pomere hesiel oboch vedných odborov v slovníku jasno. Niet vhodnejšieho nástroja, ako zostaviť si z existujúcich hesiel tematický heslá. Pri tom sa ukázalo, že nevystačím s delením na etnologické a kultúrno- a sociálnoantropologické heslá, pretože časť hesiel bola spoločná pre oba vedné odbory, bola viacdómá, a časť hesiel mala charakter politologických hesiel alebo všeobecne teoretický charakter.

Z urobenej analýzy mi vyšli nasledovné počty. Slovník obsahuje spolu 164 hesiel. Z nich vyslovene etnologických je 29 hesiel a viacdómých 45 hesiel, jednoznačne kultúrno- a sociálnoantropologických hesiel má 39 a viacdómých 47. Čistých politologických hesiel je 18 a viacdómých 12 hesiel. Teórie a metodológie sa dotýka 33 hesiel, z ktorých je 6 viacdómých. Samozrejme, že každý iný, ktorý by urobil obdobnú štatistiku, by mohol získať iné počty. To je však licencia každého autora. Ak som si počty previedol do relatívnych čísel, tak mi vyšlo, že slovník obsahuje 33% etnologických, 39% kultúrno- a sociálnoantropologických hesiel, 13% politologických hesiel a 15% teoretických a metodologických hesiel. Ak zrátame etnologické a teoretické heslá, zistíme, že len 48% hesiel, presnejšie by bolo povedať obsahu slovníka, je venovaných etnologickým termínom a 52% hesiel iným vedným odborom. Slovník však nesie názov *Malý etnologický slovník*. Z analýzy mi vyplynula moja prvá a závažná výhrada, text publikácie v plnom rozsahu nezodpovedá jej názvu, svojím spôsobom je nepresný, neúplný, a povedal by som aj zavádzajúci. Je však tiež pravdou, že v **Predmluve** (s. 4) sa uvádza, že dielo podáva *výběr obecných pojmů užívaných v etnologii, kulturní a sociální antropologii s ohledem na tradice vědecké práce v České repub-*

lice. Potom však vzniká otázka, prečo sa to neodrazilo aj v názve publikácie.

Ďalším krokom, ktorý som urobil, bola formálno-lexikografická analýza. Sledoval som, ako autori jednotlivých hesiel rešpektujú pravidlá lexikografickej, terminologickej práce. Hneď na začiatok musím upozorniť, že terminologický slovník by mal v prvom rade definovať obsah termínov, čo znamenajú, v akom význame by sa mali používať, prípadne ako sa v minulosti používali. Bonusom terminologického hesla môžu byť informácie, od kedy sa začal termín používať, v akých súvislostiach, prípadne kto ho prvý použil. Ak terminologické heslo okrem definície obsahuje aj vysvetlenie foriem, funkcií a vývinu javu, potom nejde o terminologické, ale o encyklopedické heslo. Každé heslo musí obsahovať názov, záhlavie hesla, za ktorým musí nasledovať definícia. Ak existuje viacero významov toho istého termínu, mali by byť uvedené v poradí označenom číslom. Pri každom význame by mala byť informácia, kto spomínaný termín takto vníma a používa.

Na základe výsledkov tejto analýzy vznikli nasledovné moje pripomienky. Začnem záhlaviami hesiel. Zdvojené záhlavie majú tri heslá – **emigrace, reemigrace, národ a národní charakter, sémantika a sémiologie**. Vo všetkých troch prípadoch ide o dva odlišné javy, ktoré si zaslužia mať samostatné heslá. Nepáči sa mi tiež záhlavie hesla **symbol v lidové kultuře**. Nestačil by len **symbol** a v texte uviesť, ako ho chápe ľudová kultúra? Keď som už tak detailný, pripomínam, že v heslách **kulturní oblast, areál a kulturní prvek, element** mali byť termíny **areál** a **element** uvedené v zátvorkách ako v prípade hesla **menšiny (minorita)**.

V prípade definícií je pripomienok o niečo viac. Hneď na začiatok uvádzam, že v 83 heslách (50%) je v definícií uvedený odkaz na iné heslo. Lexikografická prax však takéto riešenie nepripúšťa. Definícia musí mať podobu súvislého vyjadrenia obsahu termínu. Ak sa však vedecká rada na takomto postu-

pe dohodla, možno to akceptovať. Na kvalite slovníka to ale nepridáva. Takmer tridsať hesiel má z môjho pohľadu neúplnú alebo nevhodnú definíciu. Uvediem len tie prípady, ktoré ma najviac zaujali. O ostatných sa rovnako podrobne zmienim v inej súvislosti. Heslo **biokulturologie** by malo byť definované skôr ako vedecký smer bádania o človeku, ktorý sa usiluje o interdisciplinárne prepojenie prírodovedných a spoločenskovedných poznatkov. V hesle **emigrace, reemigrace** chýba definícia jedného i druhého javu. V heslách **evolucionismus, funkcionalismus, neoevolucionismus a strukturalismus** sú ich definície neúplné. Pravdou je, že vo všetkých štyroch prípadoch ide o vedecký smer, ale už v definíciách chýba, z čoho vychádzajú, v čom je ich podstata. Informácia o tom, kedy sa objavili, by mala byť až za ich definíciou. **Kolonialismus** nie je historické obdobie, ale politický systém mocenského ovládania a ekonomického využívania málo vyvinutých krajín politicky a ekonomicky rozvinutejšími krajinami. Heslo **multikulturalismus** by malo mať minimálne dve definície. Raz ako nekonfliktné spolužitie rôznych etnických spoločností v jednom štáte, druhý raz ako politika štátu podporujúca nekonfliktné spolužitie rôznych etnických spoločností bez toho, aby sa museli integrovať. Rovnako dve definície by malo mať aj heslo **nacionalismus**. Heslo **preliterateární společnost** malo mať iné poradie svojich definícií. Najskôr malo byť uvedené, že ide o spoločnosť, ktorá nepoužíva písmo, a až potom, že ide o predmet záujmu konkrétnych vied. V hesle **skanzen** malo byť najskôr uvedené, že ide o pomenovanie stredovekých mestských šancí na ostrove Djurgården, na predmestí Stockholmu, na mieste ktorých bola r. 1891 Arturom Hazeliom verejnosti sprístupnená prvá muzeálna expozícia štyroch prevezených a nanovo postavených usadlostí. A až potom malo byť uvedené, že sa názov preniesol na múzeá v prírode. V definícii hesla **tabu** chýba uvedenie ďalšieho podstatného

znaku, t.j. že prekročenie posvätného zákazu je vždy nadprirodzenými silami tvrdo potrestané, sankcionované.

Na rozhraní medzi formálno-lexikografickej a obsahovej analýzy je ďalšia moja pripomienka. Zo 164 hesiel slovníka má 77 (47%) hesiel encyklopedický charakter. To je príliš vysoké číslo na terminologický slovník. Moja skúsenosť mi hovorí, že každé terminologické heslo, ktoré svojim rozsah presahuje 5 riadkov (300 bitov), začína mať už charakter encyklopedického hesla, pretože okrem vlastnej definície poskytuje aj ďalšie informácie. Všetky moje vyššie spomenuté pripomienky smerujú k záveru, že je veľkou chybou, že vedecká rada neprizvala k spolupráci jazykovedca – lexikografa a ani sama sa v tomto smere nepoučila. Snáď na tomto mieste je vhodné pripomenúť aj to, že slovník nemá vedeckého redaktora, ktorý by ustrážil formálnu i obsahovú stránku slovníka, že vedecká rada nemá svojho predsedu, teda stavila na kolektívnu zodpovednosť, že rukopis slovníka nebol posúdený. To je v prípade terminologického slovníka viac ako nezvyklé, ba priam zarážajúce.

Považujem sa za etnológa, preto sa nebudem v obsahovej analýze vyjadrovať k heslám, ktoré sú mimo etnológie. Určitú výnimku však predsa musím urobiť. V skupine teoretických hesiel, ktoré sú spoločné pre všetky v slovníku angažované vedné odbory, mi niektoré heslá chýbajú. Ak je už značná časť diela venovaná kultúrnej a sociálnej antropológii, prečo nie sú definované? Vznikli predsa v rôznom čase a prostredí a vychádzali z rôznych predmetov svojho záujmu. Rovnako mi chýba heslo historický materialismus. Nie preto, že by som ho chcel propagovať, ale preto, lebo v tomto teoretickom smere štyridsať rokov pôsobila česká etnológia. Ako má súčasná a ďalšie generácie záujemcov pochopiť, prečo sú práce z tohto obdobia také, aké sú? Z technik výskumu sa medzi heslá tejto lexikálnej skupiny dostalo len heslo **zúčastnené pozorování**. Myslím si, že tam chýbajú ešte nezúčastnené po-

zorovanie, keď bádateľ skúma prostredníctvom inej osoby, rozhovor a dotazník. Žiadne zúčastnené pozorovanie nepomôže bádateľovi pochopiť skúmané, ak sa nebude so skúmanými zhovárať, pýtať sa. Dotazník je predsa výskumná technika, ktorú česká etnológia bežne celé 20. storočie používala a priniesla je množstvo dokumentačného materiálu.

Po tomto exkurze sa vrátim k heslám z etnológie. Tak, ako som si na začiatku *na hrubo* urobil prehľad o tematickom, či skôr odborovom obsahu slovníka, tak teraz som si *na jemno* urobil prehľad o zložení hesiel z etnológie. Rozdelil som si ich do tradičných lexikálnych skupín: základné termíny, materiálna kultúra, sociálna kultúra, duchovná kultúra, umelecká kultúra a folklorismus. Najskôr pár slov o ich úplnosti. V lexikálnej skupine základné termíny mi chýbajú minimálne heslá materiálna kultúra, sociálna kultúra a duchovná kultúra. V niektorých heslách sa s nimi narába, rovnako ich používa odborná etnologická literatúra, nie je mi preto jasné prečo, z akých dôvodov nie sú definované. Aby som bol úprimný, chýba mi aj heslo umelecká kultúra. Tú v Slovníku nahrádzajú dve heslá – **folklor** a **lidové umění**. Aj to je možné, ale nie veľmi šťastné riešenie. Rozhodne by som v tejto lexikálnej skupine očakával heslo spôsob života. Podľa mňa je to kľúčové heslo etnológie. Niekoľko môže namietat, že je v slovníku heslo **každodennost**. To je pravda, ale to nepostihuje sviatočnú stránku života. Lexikálnu skupinu materiálna kultúra zastupuje jedno jediné heslo – **řemeslo**. Prečo neboli definované heslá ľudové poľnohospodárstvo, ľudový chov hospodárskych zvierat, ľudové staviteľstvo, ľudová strava, ľudový odev, prípadne domácka výroba? Prívlastok ľudový som použil v súlade s heslami, ktoré sú v skupine umelecká kultúra. Osobne by som radšej použil prívlastok tradičný, ale to v tomto prípade to nie je podstatné. K obsahu lexikálnych skupín sociálna kultúra a duchovná kultúra nemám žiadne pripomienky. Ich obsah však v porovnaní so

skupinou materiálna kultúra jednoznačne vypovedá, že hlavné slovo pri koncipovaní heslára mali kultúrni a sociálni antropológovia, ktorí etnológov doslova prevälcovali. Primerane je heslami naplnená aj lexikálna skupina umelecká kultúra. V lexikálnej skupine folklorismus mi však chýbajú také zásadné heslá, akými sú hudobný folklorismus, literárny folklorismus, scénický folklorismus, tanečný folklorismus a výtvarný folklorismus. Na záver mi zostali tri, respektíve štyri heslá, ktoré v slovníku podľa môjho názoru nemali byť. Myslím tým heslá **muzeum**, **skanzen**, **nositeľ tradície ľudových remesiel**, ktoré, obrazne povedané, pokladám za tematické *sirotky*, a **folklorista**. V prípade hesla **folklorista** predpokladám, prečo bolo zaradené. V súčasnosti sa totiž čo raz viac každý tanečník, spevák alebo muzikant z folklórneho súboru považuje alebo je považovaný za folkloristu. Ale ani to nie je dôvod na to, aby takéto v slovníku heslo bolo.

Zostáva sa mi už len vyjadriť k obsahu niektorých základných etnologických hesiel. Začnem heslami **etnologie**, **etnografie** a **národopis**. V prvom rade, všetky tri heslá mali byť napísané jedným autorom. Tak by sa nebolo stalo, že svojimi definíciami nie sú vyjadrené vzájomné vzťahy medzi nimi. Taktiež by sa nebolo stalo, že **národopis** je v prvom rade definovaný ako *široce pojatý zájem predovšetkým o spôsob života národů a jinnak vymezovaných lidských společenství nebo o projevy lidové kultury národního společenství*, a až potom ako vedecký odbor. Toto mal ustrážiť vedecký redaktor. Napriek tomu k dobru autorovi hesla pripisujem, že v nešťastnej definícii použil pojem spôsob života a ďalej odkazmi aspoň formálne poukázal na vzťah medzi národopisom, etnografiou a etnológiou. Etnológia, etnografia a národopis sú z môjho pohľadu tri pomenovania tej istej vedy – vedy o spôsobe života etnických společenstiev. V rôznych časových obdobia však boli rôzne používané a rôzne definované. Obsažne o tom vypovedá heslo **etnografie** a čiastočne aj

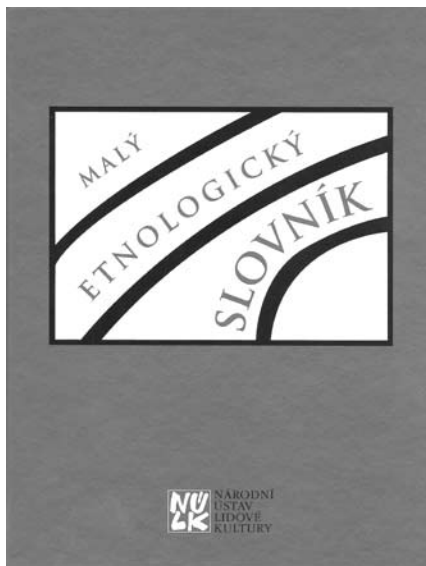
heslo **národopis**. Žiaľ, tu prezentované informácie sa však už neobjavili v hesle **etnologie**. A práve ony mali byť uvedené hneď za definíciou, ktorá by hovorila o ich súčasnom chápaní.

Ďalšími heslami, ktoré ma zaujali, sú heslá **lidová kultúra** a **tradiční kultura**. Hoci ich napísal jeden a ten istý autor, nedodržiaval pri nich rovnaký prístup. Heslo **tradiční kultura** správne definuje cez spôsob uchovávaní a odovzdávania, cez tradíciu. Pri hesle **lidová kultúra** už v definícii nevychádza z nositeľa tejto kultúry, ale z jej opozície k individuálnej, profesionálnej, resp. vysokej kultúry. Až po ďalšom vyratúvaní sa nachádza podstata definície, že ide o kultúru nižších, sociálne slabších vrstiev dedinského i mestského spoločenstva, teda ľudu, v súlade v poradí s druhou definíciou hesla **lid**. Myslím si, že táto definícia bola aktuálna v počiatkoch etnológie, v 19. storočí, prípade začiatkom 20. storočia. V súčasnej dobe je už prekonaná, svedčí o tom aj v poradí prvá definícia hesla **lid**. V hesle **lidová kultúra** malo byť podľa môjho názoru uvedené, že ide o prekonaný termín.

Tak ako v prípade hesiel **etnologie**, **etnografie** a **národopis** aj heslá **etnikum** a **národ** mal písať jeden a ten istý autor, keď už nebol vedecký redaktor, ktorý by veci ustrážil. Nebolo by sa tak stalo, že hoci ide o synonymá, sú definované rôzne, **etnikum** cez identitu a **národ** cez kultúru, pričom správna definícia je cez etnicitu. Problém v správnom definovaní vidím aj pri hesle **národnost**, najmä s obsahom v poradí prvej, druhej a tretej definície. V prípade prvej definície autor mal použiť len spojenie vzťah jednotlivca k národu, k etniku, k etnickému spoločenstvu. Pre vzťah jednotlivca k štátu čeština používa termín štátna príslušnosť. V prípade druhej a tretej definície taktó národnost' definoval historický materialismus, marxismus. Ak by to bolo v hesle uvedené, bolo by to v poriadku. Takto je to zavádzajúce. Problém zisťovania národnosti, národnostnej, etnickej príslušnosti pri sčítaniach obyvateľstva mal byť uvedený hneď za prvou definíciou, tam kam svojou logikou patrí. Slovníku by snáď prospelo, ak by bolo doň zaradené aj samostatné heslo národnostná, resp. etnická menšina. Jeho obsah je v súčasnosti skrytý v hesle **menšina**.

Dotknem sa ešte dvoch hesiel – **obřad** a **rituál**. Nevieť ako sa mohlo stať, že dve synonymá majú dve samostatné heslá. Každému, kto mi bude oponovať, odporúčam preložiť termín obrad do niektorého cudzieho jazyka. Vo väčšine prípadov v slovníku nájde popri termíne v domácom jazyku aj termín, ktorý vychádza, je variáciou medzinárodného slova *ritual*.

Myslím si, že stačilo. Dosť bolo pripomienok a výhrad. Dali by sa vytknúť ešte nejaké drobnosti, ale nechcem byť detailista, nezodpovedá to mojej povahe. Ak zhrniem, úmysel pripraviť slovník, ktorý by predstavoval *příručku pro meziodborovou komunikaci a vůbec pro oblast informatiky, žurnalistiky a celého informačního sektoru*, je výborný. Výsledok však nedopadol najlepšie. K celému slovníku mám dve zásadné výhrady. Prvá sa týka jeho obsahu. Vefa hesiel z iných ved-

ných odborov a chýbajúce základné heslá z etnológie. Myslím si, že nastal čas aby sa v českej etnológii otvorila verejná diskusia o tom, čo je a čo nie je etnológia v európskom, presnejšie v stredoeurópskom kultúrnom priestore. Druhá sa týka jej redakčného spracovania. Je nemysliteľné, aby takáto práca nemala vedeckého redaktora a predsedu redakčnej rady a nebola posúdená. Mnohé veci, nepresnosti, ktoré vyššie vo svojej recenzii vytýkam, nemuseli byť. Mrzí ma, že som napísal takúto nepriaznivú recenziu, ak som však chcel napísať svoj názor, nemohol som inak.

Mojmír Benža

K RECENZI M. BENŽI NA MALÝ ETNOLOGICKÝ SLOVNÍK

Redakce Malého etnologického slovníku vítá kritickou recenzí M. Benži jako důležitý příspěvek k neustále se rozšiřující terminologii soudobé etnologie, využívající k interpretaci svých výsledků stále častěji metodologické, a tím i terminologické podněty sociální antropologie, sociologie a rodící se kulturologie. Historie našeho vědního oboru ukazuje potřebu permanentní diskuse – i terminologické. Za redakci Malého etnologického slovníku

Josef Jančář

MAGDALÉNA RYCHLÍKOVÁ: SLOVÁCI V PRAZE. Vliv velkoměsta na jejich integraci do českého prostředí. Stručný společensko-kulturní a politický přehled. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2011, 113 s.

Po rozdělení Československé federativní republiky a vzniku České republiky a Slovenské republiky k 1. lednu 1993 vzrostl zájem o postavení Slováků

v českých zemích, které nabylo jiných kvalit. Objevila se řada článků, studií i knižních publikací věnovaných výskytu Slováků v Čechách a na Moravě od dob rakouské říše po současnost. Jednou z nich je i práce M. Rychlíkové, která se zaměřila na Slováky v Praze, ale především historická část knihy a část zabývající se právním postavením Slováků po rozdělení Československa má celorepublikový dosah.

Autorka práci přehledně rozdělila do pěti částí: 1. Historický vývoj do roku 1992, 2. Rozdělení Československa a vznik slovenské menšiny. Postavení Slováků v českých zemích po vzniku samostatné České republiky, 3. Demografický vývoj, 4. Slovenské spolky a organizace v Praze (po roce 1993), 5. Církev. Práce byla napsána na základě odborné literatury, sbírek zákonů, archivních pramenů, spolkové literatury, církevních materiálů a částečně interview představitelů některých spolků a církví.

Se znalostí vývoje legislativy upravující pobyt cizinců v ČR a postavení národnostních menšin po rozpadu Československa autorka poukázala na problémy, které se dotýkaly Slováků, kteří se ocitli v pozici cizinců, neboť málokdo zaregistroval skutečnost, že po vzniku federativního uspořádání vedle československého občanství vzniklo i občanství české a občanství slovenské. Pozornost věnovala nabývání trvalého a dlouhodobého pobytu v ČR, problémy s podnikáním, se zdravotní péčí či starobními důchody.

Na rozdíl například od situace Slováků v Brně, kde blízkost Slovenska zřejmě nevyvolává výraznější potřebu zakládání krajských spolků (funguje tam odbočka „Obce Slováků, folklorní spolky apod.), situace Slováků v Praze je jiná. Jako specifikum výskytu Slováků v Praze kromě spolkové činnosti lze označit jejich relativně větší koncentraci (pochopitelně při dispersním osídlení ve velkoměstě) ve srovnání s jinými městy v Čechách a na Moravě a také sociální charakter – větší počet studentů na vysokých školách a vysokoškolsky vzdě-

laných osob zejména po vzniku federativního uspořádání státu v roce 1968 v souvislosti s obsazováním postů ve federálních úřadech i větší počet důstojníků československé armády a jejich rodinných příslušníků.

Autorka výskyt Slováků v Praze dobře dokumentovala v demografické části práce. Uvedla jejich nárůst od roku 1950 (s výjimkou roku 1961) z více než 14 tisíc k téměř 24 tisícům v roce 1991, ale v roce 2001 už jen něco málo přes 19 tisíc. Sledovala také migrační ukazatele v souvislosti s rozpadem republiky v roce 1993 i se vstupem ČR a SR do Evropské unie v roce 2004. Poukázala na růst počtů slovenských studentů v ČR, kteří, i když jsou cizinci, za studium neplatí, pokud studují na vysokých školách v češtině (vysokoškolský zákon, který vstoupil v platnost 1. července 1998, zpoplatnil studium jen v cizích jazycích).

Jako příklad bezproblémové asimilace Slováků v českém prostředí a projev integrace s majoritní společností autorka uvádí absenci slovenských základních škol nejen v Praze, ale v ČR vůbec (jediná slovenská škola na Moravě v Karvině zanikla v roce 2000). Podstatným faktem je především blízkost českého a slovenského jazyka, ale v Praze i problém dojíždění dětí do takové školy, pokud by vznikla. Důležitou rolí sehrávají rovněž heterogenní sňatky, v jejichž důsledku potomci česko-slovenských manželů obvykle deklarují českou národnost.

Přesto, jak autorka uvádí, že Slováci se po rozpadu republiky v roce 1993 necítili jako národnostní menšina, začali jednotlivci zakládat v Praze spolky či sdružení, i když ne výlučně na etnickém principu, z nichž některé mají své pobočky nejen v Čechách, ale také na Moravě. Podává dobrý přehled jejich výskytu v Praze, jejich vznik, změny či zánik, názorové rozdíly, finanční problémy, rovněž jejich vydavatelskou činnost a politické či kulturní zaměření jednotlivých časopisů. Poukazuje na fakt poměrně malé členské základny spolků a sdružení a na menší zájem Slováků se organizovat.

Značnou pozornosť M. Rychlíková venovala náboženské problematice, ktorá bývala často opomíjaná, a to slovenským rímsko katolíkom, řecko katolíkom a evangelíkum, ktorým poprála najviac pozornosti. Disproporce možná vznikla tým, že slovenští evangelíci v Praze vyvíjajú relatívne viac aktivít a viac se sduružujú. Byť, jak je známo z výsledků sčítání lidí, Slováci jsou nábožensky více založeni než Češi, přesto slovenské farnosti v Praze také nemají velký počet věřících návštěvníků.

Jak autorka poznamenává, asimilační procesy, které probíhají u slovenského obyvatelstva, jsou přirozeným procesem v kulturně a jazykově blízkém českém prostředí. Přesto vědomí slovenského původu aktivuje část Slováků k projevům etnické svébytnosti, v níž nemalou roli hraje slovenský folklór. Je to příklad fungování jedné z národnostních menšin na území ČR, jejíž aktivity často mají česko-slovenský charakter. Kniha poskytuje užitečné, přehledně zpracované a podnětné informace o dané problematice, které jistě zaujmou řadu čtenářů.

Nada Valášková

JANA BELIŠOVÁ: NEVE GIL'A / NOVÉ RÓMSKE PIESNE / NEW ROMA SONGS. Bratislava: Žudro v spolupráci s Ústavom hudobnej vedy SAV, 2010, 267 s + DVD.

Jana Belišová sa svojimi aktivitami už nejedno desaťročie úspešne snaží naprávať predstavu verejnosti o rómskom folklóre. Aj keď ona sama poctivo chodí do terénu a dokumentuje, snažiac sa spoznávať, „oficiálna“ prezentácia rómskej hudobnej kultúry médiami (a neraz i rôznymi rómskymi združeniami) nabáda verejnosť skôr k uvažovaniu v stereotypoch. Tie sa, žiaľ, ešte aj dnes často obmedzujú na predstavu Cigána v lesklej košeli s husľami, vyhrávajúcom sladkobôľne melódie. Častá je asociácia na

kapely hrajúce repertoár v štýle „Bubamara“. J. Belišová však nie je typ, ktorý by mal rád bulvarizáciu Rómov a ich spôsobu života, preto už od roku 1988 chodí po Slovensku a nahráva. Svoje poznanie si nenecháva pre seba, ale pravidelne publikuje, propaguje a prezentuje ho verejnosti dostupným spôsobom. Rómske piesne, napriek ich atraktivite, vychádzajú knižne len sporadicky. V podstate evidujeme len niekoľko zbierok. Najstaršia sa datuje rokom 1963 a jej autor Bohuslav Valáštan bol vôbec prvým, kto rómsky folklór na Slovensku zaznamenával a publikoval (*Cigánske spevy a tance*. Bratislava 1963). Po ňom to bola maďarská etnomuzikologička Katalin Kovalcsik (*Vlach Gypsy Songs in Slovakia*. Budapest 1985). Eva Davidová s Janom Žižkom vydali *Lidové písně usedlých Romů v Československu* (ed. Katalin Kovalcsik. Budapest 1991) a napokon známy primáš Ján Berky-Mrenica zostavil zbierku 50 najznámejších rómskych piesní (*Náne oda lavutári*. Bratislava 1993).

J. Belišová začala publikovať rómske piesne po roku 2000, a to hneď veľmi poctivými a ambicióznym spôsobom – jej cieľom nebolo vydávať spevníčky známych piesní s akordmi pre potreby

folklórneho hnutia, ale poskytnúť pravdivý obraz o stave a obsahu spevnosti Rómov u nás. To všetko čitateľsky a divácky veľmi pútavým spôsobom – nepochybne aj vďaka tomu, že tieto projekty realizovala od začiatku s tímom zanietných ľudí, medzi ktorých patrili napr. Zuzana Mojžišová – spisovateľka, Marek Šulík – dokumentarista, viacerí profesionálni fotografi, technickí a iní pracovníci.

V rámci projektu občianskeho združenia Žudro verejnosti v roku 2003 predstavila svoju knihu, spevník i CD pod názvom *Phurikhane gil'a / Starodávne rómske piesne* (Bratislava 2003). Pokračovaním projektu bola ďalšia publikácia (zbierka piesní) opäť doplnená o CD *Hoj na nej na / Phurikhane gil'a 2 / Tanečné rómske piesne* (Bratislava 2006). Posledným počínom a zároveň uzatvorením rovnomenného projektu je publikácia – spevník rómskych piesní *Neve gil'a / Nové rómske piesne*, ktorej súčasťou je multimedialne DVD. Piesne súhrne nazývané ako neve gil'a predstavujú v čase ich zaznamenania najnovšiu a najaktuálnejšiu zložku repertoáru Rómov na Slovensku. Terénny výskum, počas ktorého J. Belišová tieto piesne dokumentovala, prebiehal hlavne v rokoch 2008–2009, no v zbierke využila aj svoje staršie výskumy, ktoré prebiehali s prestávkami od roku 1988. Počet 211 publikovaných piesní predstavuje výber z repertoáru nahraného približne v 80 rómskych lokalitách medzi slovenskými Rómami (na Slovensku zaznamenávame tri dominantné skupiny Rómov, ktoré sa o. i. odlišujú jazykovo: Servika Roma – slovenskí Rómovia, Ungrika Roma – maďarskí Rómovia a Vlachika Roma – oľasckí Rómovia). Mapa lokalít v knižke uvádza ako najvýchodnejšiu obec výskumu Ublu (okr. Snina) a ako najzápadnejšie mesto Detvu (stredné Slovensko). Nedozvedáme sa však, prečo sa dokumentačný projekt orientoval len na lokality východného a stredného Slovenska, keďže existuje predpoklad, že piesne „neve gil'a“ obsahuje aj repertoár západoslovenských Rómov.

Piesne v zbierke sú rozdelené do skupín podľa tematického obsahu: Láska a vyjadrenie citov; Láska nenaplnená, nešťastná, konfliktná; Choroba, smrť, osamelosť; Chudoba, ťažký život; Ťažká práca, vojna, väzenie; Mama, deti, rodina; Pijatika, krčma; Hudba, spev, zába-va; Posmešné, vtipné a Rôzne. V týchto skupinách nachádzame piesne, ktorých výskumu sa dodnes nikto nevenoval – ide o repertoár, bežne označovaný ako rom-pop. Spracovanie tejto vrstvy rómskeho repertoáru si iste bude vyžadovať ešte ďalšie štúdiá a výskum, a to aj vzhľadom na to, že ide o mimoriadne rozmanitú skupinu piesní. Najčastejšie ju tvoria nápevy prebraté z populárnej hudby, ktoré si Rómovia pretvárajú podľa svojho cistenia a vkusu. Tento repertoár v podstate prechádza procesom folklorizácie, pričom tvorcovia týchto popsongov a ich pôvodní interpreti v ňom strácajú svoj význam. Rómovia podľa zistení Belišovej častokrát sami nepoznajú pôvodný inšpiračný zdroj, ktorý sa stal základom piesne spievanej v rómskom jazyku. Vôbec sa nesnažia predlohu napodobňovať, o čom svedčia záznamy na priloženom DVD. V istom zmysle by autori týchto hitov mohli byť so svojou prácou spokojní, lebo to, že ich songy zľudoveli medzi Rómami, je znakom toho, že vyhovovali ich vkusu a páčili sa im. V tomto zmysle je prostredie Rómov pre etnomuzikológov veľmi prítlačivé – piesňový repertoár sa šíri prirodzenými cestami, Rómom nikto nehovorí, čo by mali alebo nemali hrať, nikto neurčuje, čo je vkusné a čo nie. V neposlednom rade je hudba prirodzenou a každodennou súčasťou života v rómskych osadách. Zbierka *Neve gíla* predstavuje výsek obrazu o tom, čím všetkým sa Rómovia nechávajú inšpirovať. Osobne mi v publikácii chýba štúdiá o tom, o aký repertoár z hudobnoštýlového hľadiska ide, aké konkrétne vplyvy populárnej a inej hudby sa v ňom dajú vystopovať, o tom, čím sa Rómovia inšpirujú radi a čím nie... Otázok mnoho, odpovedí málo. Autorka totiž nehodnotí, neskúma geneticky, ale doku-

mentuje. A to obdivuhodným spôsobom. Publikácie, ktoré vydáva, sú odborne i výtvarne výborne zvládnuté, zvukové a obrazové nosiče majú hlboké a pravdivé poslanstvo. Tak je to aj v prípade *Neve gíla*. Transkripcie jednotlivých piesní sú precízne vyhotovené a umožňujú naobudnutie predstavy aj o tých melódiách, ktoré na rovnomennom DVD nie sú zachytené. Všetky nápevy sú zapísané v takých tóninách, ktoré zodpovedajú reálnej výške spevu na nahrávkach. Obvyčajne sú to tóniny bez predznamenaní, no vo viacerých prípadoch nachádzame aj päť krížikov, čo mierne komplikuje zrozumiteľnosť nápevu na prvý pohľad. Súčasťou každého zápisu je uvedenie lokality a roku záznamu. Absentuje však údaj o tom, či pieseň interpretovala žena alebo muž, resp. v akom veku boli. I tieto informácie môžu čitateľa lepšie orientovať v skladbe rómskeho repertoáru, ktorý nepochybne určuje i pohlavie a vek jeho nositeľov. Oceľujem, že zbierka je trojjazyčná (slovensko-rómsko-anglická). Čitateľovi umožňuje nahliadnúť aj do poetiky rómskych textov, z ktorých mnohé sú navýsosť aktuálne a obsahujú realie každodenného (a to nielen rómskeho) života na Slovensku. Publikácia obsahuje v prílohe zoznam piesní zoradených podľa jednotlivých tém, ďalej Index najčastejších tém a motívov, zoznam mien informátorov triedených podľa obcí, v ktorých sa nahrávalo, Mapu lokalít a napokon i Pomocný slovník výslovnosti. Kniha pôsobí ľahko, dobre sa v nej orientuje a zážitok z čítania umocňujú aj krásne dokumentárne fotografie.

Veľmi užitočným doplnkom piesňovej zbierky *Neve gíla* je aj už spomínané DVD – obe médiá môžu sice existovať i samostatne, no v skutočnosti jedno doplní druhé a poskytuje čitateľovi a divákovi komplexnú informáciu (DVD priložené v knihe vyšlo vo vizuálne „výpravnejšej“, no obsahovo rovnakej podobe i samostatne). Na základe vlastnej skúsenosti odporúčam vzhliadnúť najskôr video a potom uchopiť knihu. Obrazový záznam je totiž vlastne sériou krátkych

dokumentov z výskumu, ktoré divákovi sprostredkujú kontexty umožňujúce lepšie pochopiť obsah publikácie.

Publikovaný projekt knihy a DVD *Neve gíla* otvára mnoho otázok, na ktoré stojí za to hľadať odpovede. Zároveň naznačuje, že v prostredí slovenských Rómov sa ešte stále nachádza svojská hudobná kultúra, ktorú je hodno objavovať. Verím, že J. Belišová objavovať neprestane. Výsledky jej hľadania sú pre nás všetkých totiž veľmi dôležité: umožňujú nám aspoň „cez okno“ nazrieť do života komunit, ktoré by nám inak ostali skryté.

Alžbeta Lukáčová

CD RÉPUBLIQUE TCHÈQUE / CZECH REPUBLIC. MUSIQUE DE VALACHIE, HORNÁCKO ET KOPANICE / MUSIC FROM WALACHIA, HORNÁCKO AND KOPANICE. Ed. Eva Nachmilnerová, hudební dramaturgie Jiří Plocek, sleeve-note Lucie Hradilová. Český rozhlas a Ocora Radio France, 2011.

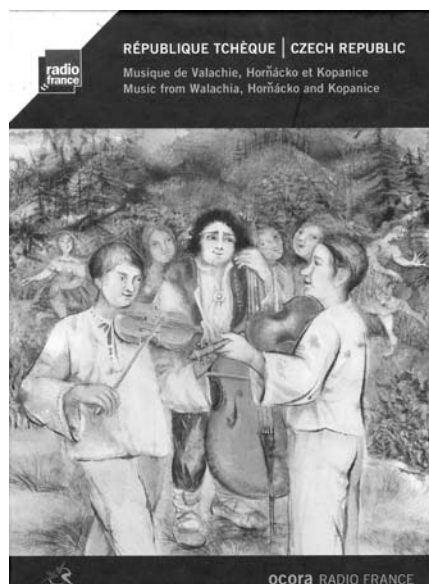
Z produkce Českého rozhlasu Praha a Ocora Radio France vyšly nahrávky, které podle názvu mají představit lidovou hudbu České republiky, a to písně z Valašska, Hornácka a z moravských Kopanic. Jde o další z řady edic lidové hudby ze zemí Evropy a Asie. Na CD jsou představeny nahrávky převzaté z CD *A měl sem já sakulénskou kobylu* (2008–2009) a dále studiové snímky pořízené v roce 2010 v Uherském Brodě a v Rožnově pod Radhoštěm. Pokud se tímto edičním činem má prezentovat Česká republika, jde ovšem o zavádějící titul, neboť je představena jen její část, ani ne celá Morava. Ze tří uvedených etnografických oblastí je ze tří čtvrtin zastoupeno Valašsko (24 čísel), na zbývající dva subregiony Slovácka připadá pouze jedna čtvrtina CD (8 čísel). Nahrávky jsou nepochybně zajímavé, i když trochu jednostranně zaměřené. Převládají záznamy hry na různé druhy píšťal v podání jednoho hudebníka

(celá třetina obsahu). Z dosud pořízených snímků lidové hudby zmíněných oblastí by bylo možné nepochybně předvést pestřejší výběr. V každém případě by bylo třeba upřesnit, co se rozumí pod pojmem autentický folklor pěstovaný v současnosti, o němž se píše v průvodním textu. To, co žije z hudebního folkloru dnes, je záležitostí folklorního hnutí, za autentické projevy lze považovat spíše zlidovělé skladby, lidovku či folk.

Na recenzovaném CD se podíleli členové souborů, muzik i jednotlivci, kteří mají zkušenosti s vystupováním před mikrofonom. To je dostatečnou zárukou kvalitního projevu a jejich interpretační umění i technická úroveň nahrávek nepochybně najdou řadu vděčných posluchačů. Řadu výhrad je však třeba uvést k doprovodnému komentáři, a to tím spíše, že je určen také posluchačům v cizině, kteří pravděpodobně nevědí příliš mnoho o tom, jak žije lidová hudba v České republice. V textu autorka uvádí pouze charakteristiku valašského hudebního folkloru. Ostatní dvě oblasti, Horňácko a Kopanice, o nichž by i naprostý laik našel v literatuře řadu odborných informací k pouhému opsání, jsou v úvodu zcela opominuty, což ovšem vůbec neodpovídá uvedenému názvu CD. Také poznámky k jednotlivým číslům informují případné posluchače ne právě přesným způsobem. Už základní rozdělení podle ročních období, tedy ne podle druhů nebo funkce, je problematické. Tak lidové písně většinou nefungovaly. I když jejich současná úloha v životě je jiná, než tomu bylo v 19. století, jistá funkčnost stále existuje, ať už písně plní funkci zábavnou a relaxační, integrující, obřadní, taneční, reprezentativní či jinou. Stěží je lze označovat jako určované přírodními zákony, tedy jako písně jarní, letní nebo spojené s určitým věkem (písně k točivému tanci hrozenská nebo písně s vojenskou tematikou ve spojení s dětstvím). Písně jako jev sociální, příslušející určitému lidskému společenství, fungují v jiných vazbách.

Vybrané písně jsou v doprovodném textu charakterizovány různě – podle

funkce, obsahu, podle hudebních či slovesných charakteristik, ale hlavně nejednotně a v některých případech nesprávně. V textu je např. uvedeno, že „forma písní se nazývá hečená“. Jde o charakteristický způsob zpěvu žatevních písní, tzv. *hečení*, ne o formální útvar. Další charakteristika žatevních *hečených* neboli *hečaček* uvádí, že jde o „ženské zpěvy při práci na poli (např. při dožínkách)“. Písně zpívané při práci na poli jsou jiné než dožínkové, což jsou písně obřadní, které provázejí ukončení žni. Navíc v označení „písně zpívané při práci na poli“ jde spíše o klišé. V řadě etnologických prací se už psalo o tom, kdy se vlastně zpívaly písně spojené se zemědělskou činností. Nejčastěji to byly chvíle oddechu. Skutečných pracovních písní souvisejících s konkrétní činností, která určovala rytmus pracovního pohybu i rytmus písně, se v prostředí českých zemí vyskytovalo velmi málo (např. mužské kosecké písně, které zněly při kosení trávy, nebo písně zpívané při zatloukání pilotů). Těžko se mohlo zpívat při tak namáhavé činnosti, jako je mláčení obilí – jak se píše v úvodu textu.

Halekačky označila autorka doprovodného textu jako „specifické melodické útvary“ (č. 6) a jako „specifické písňové formy“ (úvodní text). V případě halekaček jde o spojení specifické melodiky, rytmiky, formální stavby, způsobu přednesu, funkčního určení i nositelů. Omezení na pouhou melodiku neodpovídá charakteristickým znakům tohoto písňového druhu. V komentáři k písni č. 7 se píše, že „první melodie má improvizaci charakter, druhá píseň je milostná“, to znamená, že se spojují dvě různá hlediska – charakter struktury a obsah textu. Na jiném místě čteme, že děti chodily zpívat o svátcích, ne ovšem při kterých: svátků byla ovšem celá řada. Český posluchač by podle textu písni poznal, že jde o Vánoce, cizinec však sotva.

Daly by se opravovat další nepřesnosti. Týkají se terminologie, etnografické rajonizace či písňových druhů, objevují se i pravopisné chyby (interpunkce) v písňových incipitech. Je s podivem, že edice, která má reprezentovat Českou republiku, je zpracována tímto způsobem. Etnomuzikologie vznikla jako součást muzikologie, nicméně už přes sto let jde o samostatnou vědní disciplínu zkoumající přesně definovanou část hudební kultury. Existují pracoviště s odborníky etnomuzikology, takže není důvod, proč by nemohlo být průvodní slovo být s nimi konzultováno. Etnologie a etnomuzikologie jsou vědní disciplíny jako každé jiné a psát o předmětu jejich zájmu přísluší lidem s patřičným školením. Ostatně už v roce 1940 významný literát a folklorista Bedřich Václavek ve stati *Co jsme dlužní lidové písní*, kde píše o tom, jak se má pečovat o lidovou píseň, ať už jde o její sběr, udržování nebo vědecké studium, upozorňoval na to, že „pečí o píseň lidovou mohou vskutku dobře provádět nebo aspoň řídit jen lidé, kteří ji odborně studovali. Vždyť i pečí o dobytek svěřujeme dnes i v nezapadalejších krajích zvěrolékařům, a ne fušerům nebo zvěrolékařským dobrovolníkům“ (B. Václavek: *O lidové písní a slovesnosti*. Praha 1963: 261).

Marta Toncrová

PETR ODEHNAL: ZA DLÚHÝCH VEČERŮ... POVĚSTI A POHÁDKY Z HORNOLIDEČSKA. Lidečko: Místní akční skupina Hornolidečska, 2012, 114 s. + 3 CD.

Základem publikace, jejíž vydání podpořil Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova a fond Evropa investuje do venkovských oblastí, se staly folklorní texty, které před několika lety začali sbírat učitelé z valašské Horní Lidče a Francovy Lhoty v rámci realizace projektu „Společná cesta“ s cílem užít je při tvorbě učebních textů. Obce Místní akční skupiny Hornolidečska, která zahrnuje patnáct lokalit od Ústí u Vsetína až po Valašské Příkazy, se posléze rozhodly vydat pověsti a pohádky knižně, a to v nářečí, které den ode dne mizí. Původní záměr, aby každá z obcí zmíněné místní akční skupiny byla v knize zastoupena dvěma texty, se některým členům nepodařilo naplnit, a tak bylo nutno si „vypomoci“. Úhrnem bylo připraveno třicet textů, které autor a editor knihy Petr Odehnal vypravěčsky sjednotil, včetně podoby a způsobu zápisu dialektu. Něco musel redaktor napsat v podobě kratší, přesnější, někde bylo naopak zapotřebí textu přidat. Třetina původních textů byla ve spisovné češti-

ně, u několika dalších byly jen náznaky dialektu. Záměrem bylo mimo jiné ponechat či vytvořit dojem záznamu lidového vyprávění. A také dát publikaci i trochu autorské pečeti.

O zdrojích jednotlivých vyprávění poskytl Odehnal informace v solidně zpracovaných bibliografických poznámkách. Vidíme mimo jiné, že třináctka textů, tedy téměř polovina, byla nově zapsána, tato vyprávění jsou tedy publikována vůbec poprvé. Porozumění textům psaným dialektem usnadní současněmu čtenáři „Malý slovníček nářečních výrazů“. Zvukovou podobu nářečí přirozeným způsobem interpretuje spisovatel Ludvík Vaculík, rodák z jižního Valašska, na třech v knize adjustovaných CD nosičích. Vaculíkův vypravěčský projev, jemuž dominuje moudré členění a vzácný cit pro jazyk i mluvu, přesvědčivě evokuje atmosféru, v níž vyprávěné texty kdysi žily, a každému, kdo pozorně naslouchá, poskytuje košatý emotivní zážitek.

Charakter textů nechť přiblíží a čtenářský zájem nechť povzbudí tento výběr z třiceti titulů, jež publikace obsahuje: O čertových skalách, Zbojníci u Kubíků, Zbojnický kostel, Janíček – poturčenec, Gerlík a poklad na Vartovni, Vodník u křížných cest, O skřetovi strýca Vaculína, O prokletém fojtovi, O půčinských schodkách, Sýkorka, Na Strakově cosi vodí, Strašidelný mlýn...

Sličnou podobu knížky vytvořila Irena Foralová s využitím fotografií Jaroslava Rumánka, přesvědčivě vystihujících tvář i ducha krajiny regionu. Publikace není v běžné knižní distribuci. Knihu lze zakoupit na obecních úřadech členských obcí Místní akční skupiny Hornolidečska (www.mashornolidecska.cz), v informačních centrech zřízených těmito obcemi nebo v kanceláři MAS (Lidečko 467, 756 15 Lidečko).

Karel Pavlišťík

ETNOFILM ČADCA 2012

Ve slovenské Čadci se ve dnech 23. až 26. října 2012 konal 17. ročník Mezinárodního filmového festivalu o etnologii, sociální a kulturní antropologii. Hlavními organizátory tohoto bienále jsou Žilinský samosprávný kraj, Kysucké kulturní středisko v Čadci a Město Čadca. Etnofilm Čadca začínal v roce 1980 s jasnou koncepcí (viz Národopisné aktuality 1981, s. 225–228), která po třiceti letech už technickému pokroku, vývoji společnosti i vývoji etnologické vědy zcela nevyhovuje a nestačí. Zatímco filmařská práce má poměrně jasná kritéria, etnologický obsah už tak přesné kontury nemá. Sama etnologie jako věda je nucená redefinovat stále obsáhlejší a diferencovanější předmět svého studia, naopak její dosud výsostná území si přivlastňují jiné či zcela nové humanitní obory. To všechno se odráží i v tom, jak etnologický film chápou sami autoři, diváci a konečně i porota, jejíž hodnocení a rozhodnutí zdaleka nebyla jednohlasná a nebyla ani jednohlasně akceptována.

Organizátoři celou náročnou akci dobře zvládli – porota měla pro svou práci zajištěné naprosto vyhovující podmínky, projekce filmů probíhaly bez technických zádrhelů, zahájení a ukončení přehlídky mělo patřičnou společenskou úroveň a dopad. Kromě soutěžních filmových projekcí byly zařazeny i projekce mimosoutěžní (mj. zajímavý projekt Slovenské akademie věd „Etnológ pred kamerou“ nebo projekce všech přihlášených, ale do vlastní soutěže nepřijatých filmů). Na programu byly i besedy s autory filmů, s Oľgou Slivkovou, s předsedou Matice slovenské Mariánem Tkáčem, otevřena byla výstava fotografií z fondů Slovenského národního múzea a ze soukromé sbírky (kurátorka Daša Ferková). Takto nabídnutý program samozřejmě nebylo možné zvládnout celý a bylo nutné hodně vybírat.

Jednoznačně lze přivítat vydání katalogu, který byl k dispozici od prvního

dne veřejných projekcí: kromě nezbytných festivalových informací o programu a filmech právě probíhajícího ročníku obsahuje užitečný přehled a charakteristiku podobně zaměřených evropských filmových festivalů (Daniela Jurisová) a slovní zhodnocení třicetiletého ideového směřování i organizačních peripetií festivalu (Katarína Nádaská) s úplnou statistickou bilancí všech minulých ročníků.

Stále platí již dříve konstatované dilema: „...nakolik je věcný etnografický záznam faktů, kterého si tak cení odborníci, i hodnotou v širším slova smyslu [...], a naopak, nakolik je filmové dílo dokumentaristů zobrazující způsob života člověka v širších souvislostech přínosem i pro odborníky“ (Tomáš Hučka, dostupné z <http://dokofilm.sk/festival/etnofilm-cadca-2010/etnofilm-pred-tridsiatimi-rokmi/>). Protože mezi autory filmů, v samotném organizačním štábu bienále i mezi diváky byla řada mladých lidí, dá se snad očekávat, že budou cesty k řešení tohoto dilematu hledat a možná i nalézat.

Z přihlášených sto a jednoho filmu výběrová komise do vlastní soutěžní přehlídky vybrala čtyřicet filmů. Porota (předsedkyně Jadwiga Hučková, Polsko, členové Zuzana Beňušková, SR, Helena Beránková, ČR, Ján Fúzik, Maďarsko, Martin Mešša, SR) udělila hlavní cenu „Grand Prix – Zlatý turoň“ filmu italského tvůrce Renata Morelliho *Hlasy z Vysočiny. Tři dny v Premane*. [Voci Alte. Tre giorni a Premana], který představil ojedinelý vícehlasý zpěv z obce Premana na severu Itálie. Za Českou republiku soutěžily čtyři filmy, dva získaly ocenění: snímek Viliama Poltikoviče *Maestra Aya-huasca* získal Cenu za nejlepší český film, udělovanou Velvyslanectvím České republiky na Slovensku, film *Moje války. Věra Fialová, *1918* brněnské etnoložky Jiřiny Kosíkové obdržel cenu Národopisné společnosti Slovenska nazvanou „Etnológ za kamerou“. Kompletní výsledky Etnofilmu Čadca 2012 i další přehledy jsou dostupné z: <http://www.etnofilm.sk>.

Helena Beránková

NOSITELÉ TRADICE LIDOVÝCH ŘEMESEL 2012

Udělování titulu Nositel tradice lidových řemesel je projektem, kterým Ministerstvo kultury přispívá k naplňování „Doporučení k ochraně tradiční lidové kultury a folkloru“, vydaného 25. generální konferencí UNESCO v roce 1989. Dokument vyzývá členské země, aby věnovaly zvýšenou pozornost péči o tradiční lidovou kulturu svých zemí a podporovaly všechny formy jejího výzkumu a dokumentace, zejména pak jejich nehmotných součástí. Konkrétní náplň projektu je inspirována jedním z pilotních projektů UNESCO nazvaným „Žijící lidské poklady“, jehož cílem je vytvořit komplexní program péče o zánikem ohrožené fenomény tradiční kultury a jejich nositele. V České republice nabyt tento projekt podobu systematické péče o tradiční výrobní technologie a jejich znalce. Pod názvem Nositelé tradice lidových řemesel vznikl v roce 2000 projekt, jehož cílem je ocenit a veřejně zviditelnit výrobce, kteří na vysoké technické úrovni ovládají jedinečné a zánikem ohrožené technologie tradiční výroby. Současně s jejím uchováním se aktivně podílejí na propagaci a předávání výrobních postupů svým žákům a následovníkům.

Za dobu existence projektu ocenil ministr kultury tímto titulem již pět desítek výrobců, kteří reprezentují celé výrobní spektrum tradičních technologií. Můžeme mezi nimi najít hrnčíře, kováře, řezbáře, sekerníky, tkadleny a vyšivačky, košíkáře, obuvníky i jediného výrobce kamenných brousků. Slavnostní předávání titulu se koná u příležitosti národního zahájení Dnů evropského dědictví a postupně se v jeho pořadání vystřídala Olomouc, Praha, Prachatice, Tábor, Chrudim, Jičín, Uherské Hradiště, České Budějovice, Šternberk a Příbor. Letošním hostitelským městem bylo historické město Žatec.

Cílem projektu Nositelé tradice lidových řemesel ovšem není pouze veřej-

ně ocenění jednotlivých výrobců – má rovněž propagovat a zviditelnit tradiční řemeslo a jeho výrobky, aby se opět staly běžnou součástí každodenní kultury – v interiéru, oděvu i ve věcech denní potřeby. Pouze tím můžeme zaručit, že zůstanou i nadále živou součástí naší kultury a nikoli pouze zajímavým muzejním exponátem.

Josef Nosek (*1930), Roprachtice, výroba ohýbaných sání – pochází z rodiny, v níž má zpracování dřeva velice starou tradici, kterou započal již Josef Nosek st., když ve 20. letech 20. století vybudoval ve svém domě kolářskou dílnu. Vedle stavby vozů, vozíků a trakařů se věnoval též výrobě hospodářského nářadí, v neposlední řadě i několika typům ohýbaných sání – velké vlčky i malé sáně pro děti. Pokračovatelem rodinné tradice se stal nejprve syn Josef Nosek (nominovaný) a posléze vnuk Jan Nosek, oba vyučení koláři. Přestože v ro-

Josef Nosek. Foto M. Šimša 2012.

dinné dílně, která pracovala v rámci místního JZD, mohl pracovat vždy pouze jeden z nich a ostatní dojížděli za prací do dřevozpracujících závodů v okolí, pokračovali ve volném čase ve výrobě sání, která zde tímto způsobem přetrvala až do začátku 21. století. Výrobu postupně ovládly tři generace rodiny Nosků a dnes je do ní zasvěcován i zeť nejmladšího z nich. V dílně se při výrobě používá stolařská technologie z počátku 20. století, která je zaměřena na zpracování masivního dřeva, a přestože se v ní uplatňují různé stroje, má též velký podíl ruční práce. V současné době se jedná o jedinou řemeslnou dílnu, v níž se uchovala znalost konstrukce a výrobních postupů ohýbaných sání.

Miroslav Stecher (*1946), České Budějovice, výrobce českých dud a fanfrnochů – již v útlém dětství se začal seznamovat s tanečním i hudebním folklorem jižních Čech, a to nejprve jako tanečník dětského souboru Jitřenka

Miroslav Stecher. Foto M. Šimša 2012.

z Českých Budějovic, později již jako dospělý v souboru Úsvit. S hrou na dudy se seznámil již ve dvanácti letech a postupně ji vedle několika dalších hudebních nástrojů (klarinet) prohloubil do té míry, že se stal vedoucím muziky souboru Úsvit. Po odchodu starších dudáků se sám ujal tohoto postu a jako dudák v nejrůznějších muzikách působí doposud. Se stavbou tohoto hudebního nástroje měl možnost se seznámit prostřednictvím Karla Janečka z Vejprnic, v jehož dílně si nechal soubor Úsvit v roce 1974 postavit nové dudy. Protože dudák musí umět nejen hrát, ale též dudy udržovat a provádět na nich drobné opravy včetně výroby náhradních strojků – piskorů, začal M. Stecher do dílny dojíždět a seznamovat se s výrobou nástroje. Cesta k vlastní výrobě však byla dlouhá a složitá, protože chyběly spolehlivé pracovní postupy, a tak většinu tajů musel objevit sám. Dnes již vyrábí dudy přes 30 let a s vědomím složité cesty, kterou musel sám urazit, se věnuje zaškolování dudáků i mladých adeptů výroby.

Josef Hřůza, (*1956), Kyšice, tradiční bednářství – řemeslnému oboru bednář se vyučil jako jeden z posledních absolventů tohoto učebního oboru, který na podnikovém učilišti zřizoval Plzeňský Prazdroj. Poté nastoupil jako bednář do pivovaru, kterému zůstal věrný po celý svůj život. V bednářské dílně se jeho dalšímu školení věnoval především starší zkušený mistr Rudolf Štěpán, pod jehož vedením se naučil J. Hřůza nejen vyrábět nové ležácké a transportní sudy a společně kádě, ale též udržovat a opravovat ty stávající. Po řadu desetiletí byla bednářská parta z Plzeňského Prazdroje jednou z mála, která tyto práce prováděla nejen pro domácí, ale pro celou řadu dalších pivovarů v ČR. Změna technologie výroby, skladování a transportu piva, která se v Prazdroji prosadila v 90. letech 20. století, měla pro bednáře téměř devastující následky. Nové sudy se nevyráběly a bednáři se věnovali pouze údržbě a posléze demontáži starého zařízení. Obrat nastal teprve na počátku

21. století v souvislosti s budováním nové image a také sortimentu výrobků pivovaru. V roce 2007 byla ustavena nová bednářská dílna, již se stal nominovaný vedoucím mistrem, a opět se začalo s výrobou ležáckých sudů. Postupně došlo též na zaučení nových zaměstnanců, z nichž několik již obdrželo mistrovský titul. V současné době můžeme bednáře z Prazdroje potkat na řadě prezentačních akcí doma i v zahraničí.

Slavnostní předání titulů proběhlo u příležitosti Národního zahájení Dnů evropského dědictví v Kutné Hoře. Součástí akce bylo zahájení výstavy Nositelé tradice 2012. Výstava představila všechny doposud oceněné výrobce, včetně těch letošních. Celkem se jedná již o padesát tři řemeslníků, jejichž prezentace a výrobky zaplnily rozsáhlé schodiště Galerie středočeského kraje v Kutné Hoře. U příležitosti předávání titulu byla vydána obvyklá doprovodná publikace *Nositelé tradice 2012*.

Josef Hřůza. Foto M. Šimša 2012.

David Stejskal (*1975), Pardubice, tradiční tesařské technologie – tesařskému řemeslu se vyučil ve stavební huti Petra Růžičky, která se dlouhodobě zaměřuje na rekonstrukce a především restaurování stropních a střešních konstrukcí historických staveb. Mezi nimi je třeba zmínit posílení konstrukcí podlah a stropů kaple svatého Kříže na Karlštejně, opravu krovu kostela Všech svatých v Praze-Slivenci, stavbu vrátku ke zvedání zvonu podle plánů z poloviny 15. století a v neposlední řadě i stavbu několika historických šlapacích jeřábů. Od roku 2004 realizuje nejružnější stavby také sám, přičemž si vychovává vlastní učně, jako je Filip Lvala a Albert Šlouf. Společ-

ně se podíleli na opravách krovu Úprkova domu v Kněždubě. Charakteristickým znakem práce jmenovaného je hluboká znalost tradiční podoby řemesla. Svoje znalosti získal nejen při práci na konkrétních zakázkách, ale též na pravidelných setkáních evropských tesařů. Díky tomu dospěl k přesvědčení, že je třeba uchovat regionální podobu tradičního řemesla, včetně využití autentických, třebaže již technicky překonaných nástrojů. Z toho důvodu pracuje výhradně ručně, a to počínaje hrubováním kmenů a jejich púlením dvojmoužnou pilou přes rozměrování ne zcela pravouhlého materiálu až po vynášení profilů úžlabních a nárožních krokoví.

Tolik k letošním oceněným; jací budou ti v roce 2013, závisí do velké míry také na tom, kolik dobrých a zručných řemeslníků ze svého okolí objevíte a k ocenění navrhnete. Podrobné informace a formuláře najdete na internetových stránkách www.nulk.cz nebo na stránkách www.lidovaremesla.cz pod heslem Nositel tradice.

Martin Šimša

David Stejskal. Foto M. Šimša 2012.

OBSAH XXII. ROČNÍKU

Studie a materiálové příspěvky

- Čeští cestovatelé a etnografové na hranici kultur: Vráz, Frič a Kořenský (*Barbora Půtová*) 3
- Hrdý bojovník, líná služka a pověřivý domorodec. Jeden z evropských pohledů na mimoevropskou kulturu (*Jana Jiroušková*) 19
- Afrika jako cestovatelský zážitek a místo pro život Evropana. (Případ Heleny Šťastné-Bübelové) (*Stanislav Brouček*) 28
- Vliv českých cestovatelů na sbírky exotických artefaktů (od počátku českých sbírek do druhé světové války) (*Kateřina Štěpánová*) 39
- Přehled druhů vlněných tkanin na mužském lidovém oděvu z prostředí Moravy z let 1850–1950 (*Petra Mertová*) 83
- Proměny produkce modrotiskové dílny Joachových ve Strážnici mezi léty 1906–1993 (*Klára Binderová*) 93
- Mužský brunclek na Rožnovsku – identifikace specifické varianty oděvní součástky (*Lenka Drápalová*) 104
- Čamara v evropské kultuře (etnolingvistická studie) (*Daniel Dědovský*) 111
- Hlína jako stavební materiál (na příkladu středomoravské Haně) (*Martin Novotný*) 124
- Legenda o putování Panny Marie, zázračném uzdravení dítěte a kajícím kováři v obřadním zpěvu 19.–21. století jako fenomén středoevropského kulturního společenství (*Věra Frolcová*) 163
- Panna Marie ve slovinské lidové tradici (*Monika Kropěj*) 176
- K duchovním písním v ústnom repertoáři slovenskej minority v Maďarsku. (Predbežné výsledky výskumov na prelome tisícročia) (*Eva Krekovičová*) 191
- Smyčcové nástroje Štěpána Šopika ve sbírkách Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici (*Jiří Höhn*) 206
- Folklor z hlediska estetických kategorií (*Juraj Hamar*) 239
- Démonologické pověsti ze severní části Královského hvozdu/Waldhwozdu (*Marta Ulrychová*) 246
- Rukopisná zbirka ľudových piesní Jána Klempu Jacovského vo vzťahu k literárno-estetickým kritériám poslednej tretiny 19. storočia (*Miroslava Záhumenská*) 259
- K otázkám etnologické terminologie a metodiky tvorby dvojjazyčného etnologického slovníku (*Eva Románková*) 264
- Verbuňk v Žatčanech na Brněnsku v současném kulturně-společenském kontextu (*Jarmila Teturová*) 275

Fotografická zastavení

- Fotografie – nedilný průvodce na cestách po vzdálených končinách (*Hana Dvořáková*) 50
- „Vše ve světě teď usnulo, až na to srdce v těle“ – svérázové pohlednice kolem roku 1920 (*Alena Křížová*) 132
- Pout' k Panně Marii Žarošské ve fotografiích Jaroslava Pulicara (*Helena Beránková*) 214

Proměny tradice

- Tančící Izrael (*Tereza Indráková*) 54
- „Vláda padla! Vláda padla! Ktože novú postaví?“ (*Eva Šipöczová*) 60
- Kraslice Anny Rusové (*Eva Věčerková*) 62
- Krise čeho? Aneb festivaly, vinobraní, hody i nehody (*Josef Holcman*) 280
- Dětská Strážnice – ohlédnutí do historie (*Alena Schauerová*) 284

Společenská kronika

- Oľga Danglová jubuluje (*Juraj Podoba*) 64
- Životní jubileum Miloše Tomandla (*Jan Pargač*) 65
- Olga Skalníková (1922–2012) (*Zdeněk Uherek*) 66
- Za Klimentom Ondrejkom (*Miroslava Záhumenská*) 68
- Odešel skladatel Blahoslav Smišovský (1931–2011) (*Jiří Jilík*) 68
- „Devadesát je devadesát, ale risknu to, proč ne“. (K životnímu jubileu Jaromíra Nečase) (*Martina Pavlicová – Jiří Pavlica*) 139
- Životní jubileum Marty Ulrychové (*Zdeněk Vejvoda*) 140
- Helena Bočková jubuluje (*Jana Pospíšilová*) 141
- Blahopřání Heleně Mevaldové (*Jiřina Veselská*) 144
- Rozloučení s Dagmar Klímovou (*Andrea Zobačová*) 146
- Jubilantka Jana Pospíšilová (*Hana Hlášková*) 216
- K životnímu jubileu Jiřiny Kosíkové (*Miroslav Válka*) 218
- Odešla Libuše Hynková (*Daniela Stavělová*) 219
- Památce Jana Rokyty (1938–2012) (*Magdalena Můčková*) 220
- Za Miloslavem Petruskem (1936–2012) (*Josef Jančář*) 221
- Josef Holcman šedesátník (*Karel Pavlišťík*) 286
- Osmdesátník Luděk Štěpán (*Jiří Langer*) 288
- Eva Davidová oslavila osmdesátiny (*Jana Poláková*) 289

Rozhovor

- Rozhovor se Zorančem Malinovem (*Barbora Machová*) 136

Konference

- Valné shromáždění České národopisné společnosti s konferencí „Etnologie současnosti“ (*Marie Novotná*) 69
25. mezinárodní konference Asociace evropských muzeí v přírodě (*Martin Novotný*) 70
- Konference o regionálních místech paměti v Greizu (*Jana Nosková*) 71
- Drážďanská konference o menšinách a/v muzeích (*Jana Nosková*) 147
26. strážnické sympozium – Mužský lidový oděv (*Lenka Havlíková*) 149
- Seminář Etnografické komise Asociace muzeí a galerií (*Jan Káčer*) 221
- Etnologie bez hranic – I. mezinárodní sjezd studentů etnologie a kulturní antropologie střední Evropy (*Veronika Kuthanová*) 290
- Aktuálně otázky folkloristiky v střední Evropě (*Lucie Uhlíková*) 291
- Mezinárodní studentská vědecká konference „Když výzkum, tak kvalitativní! Serpentinami bádání v terénu“ (*Barbora Machová*) 292

Výstavy

Kuchyňský nábytek 20. století ze sbírek Moravského zemského muzea (<i>Jarmila Pechová</i>)	222
Výstava Alberto Vojtěch Frič: fotografie (<i>Barbora Půtová</i>)	293
Muzeum v přírodě na Veselém Kopci slavilo čtyřicetiny (<i>Alena Schauerová</i>)	294

Festivally a koncerty

XVII. ročník podujatia Košické folklórne dni (<i>Martina Takáčsová</i>)	72
MFF Strážnice a Dětská Strážnice 2012 (<i>Marta Ulrychová</i>)	224

Recenze

A. V. Frič: Čerwuiš aneb z Pacheka do Pacheka oklikou přes střední Evropu (<i>Barbora Půtová</i>)	72
K. Mildnerová: Můj soused je čaroděj (<i>Marta Ulrychová</i>)	74
M. Bílková: Manka Řimanka (<i>Marta Ulrychová</i>)	74
J. Pajer: Novokřtěnecké fajnše z Moravy 1593–1620. Soupis dokladů z institucionálních a privátních sbírek (<i>Alena Kalinová</i>)	75
M. Válka (ed.) a kol.: Lidová kultura a nářečí na Boskovicku (<i>Andrea Zobačová</i>)	76
K recenzi knihy Lidová kultura a nářečí na Boskovicku (<i>Miroslav Válka</i>)	77
G. Dudeková: Na ceste k modernej žene: kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku (<i>Klára Brožovičová</i>)	149
P. Christov (ed.): Balkanskata migracionna kultura: istoričeski i sávremenni primeri ot Bǎlgarija i Makedonija / Balkan Migration Culture: historical and contemporary cases from Bulgaria and Macedonia (<i>Barbora Machová</i>)	151
M. Válka: Sociokulturní proměny vesnice (<i>Josef Jančář</i>)	153
I. Pišútová: Malby na skle. Painting on glass (<i>Alena Kalinová</i>)	154
A. Zoderová – J. Létalová: Krása krojové výšivky v Hruškách (<i>Jitka Matuszková</i>)	155
J. Blahůšek... [et al.]: Slovákky verbuňk. Současný stav a perspektivy (<i>Marta Toncrová</i>)	155
M. Korandová: Pověsti a legendy západních Čech (<i>Marta Ulrychová</i>)	156

E. Peck: Valašské národní pohádky z Vizovic (<i>Hana Hložková</i>)	157
R. Jeřábek: Lidová výtvarná kultura (<i>Alena Kalinová</i>)	226
Sklepy, budy, presúzy – kudy dál? Minulost, současnost a budoucnost areálů vinných sklepů (<i>Miroslav Válka</i>)	227
J. Hamar: Hry ľudových babkárov Anderlovcov z Radvane (<i>Andrea Zobačová</i>)	228
A. Lukáčová: Samko Dudík a jeho kapela (<i>Andrea Hriagyelová Pelle</i>)	229
Lidové písně a tance z Ratíškovic (<i>Marta Toncrová</i>)	231
Z. Bláha: Špalíčky lidových písní. Rozhlasová ohlédnutí (<i>Marta Ulrychová</i>)	231
Jižní Plzeňsko 8, 2010 (<i>Marta Toncrová</i>)	232
Malý etnologický slovník (<i>Mojmír Benža</i>)	295
K recenzi M. Benži na Malý etnologický slovník (<i>Josef Jančář</i>)	298
M. Rychlíková: Slováci v Praze (<i>Nada Valášková</i>)	298
J. Belišová: Neve gila / Nové rómske piesne / New Roma Songs (<i>Alžbeta Lukáčová</i>)	299
CD République Tcheque. Musique de Valachie, Horňácko et Kopanice (<i>Marta Toncrová</i>)	300
P. Odehnal: Za dlhých večerů... Pověsti a pohádky z Hornolidečska (<i>Karel Pavlišťík</i>)	302

Zprávy

Způsoby prezentace tradiční lidové kultury v muzeích v přírodě (<i>Markéta Lukešová</i>)	78
Muzeum romské kultury dokončilo a zpřístupnilo stálou expozici „Příběh Romů“ (<i>Jana Poláková</i>)	158
ETNOFOLK, webový portál o tradicích a lidové kultuře (<i>Jaroslav Otčenášek</i>)	159
Muzeum slovenské keramické plastiky v Modre (<i>Alena Kalinová</i>)	233
Sociální a kulturní antropologie na stránkách českých vědeckých časopisů a periodik (<i>Barbora Půtová</i>)	234
Etnologické terénní šetření mezi azylanty s přispěním Evropského uprchlického fondu (<i>Zdeněk Uherek</i>)	235
Etnofilm (<i>Helena Beránková</i>)	302
Nositelé tradice lidových řemesel 2012 (<i>Martin Šimša</i>)	303

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/2012

(Revue für Ethnologie 4/2012)

Herausgegeben vom Nationalen Institut für Volkskultur

696 62 Strážnice, Tschechische Republik

Tel. 00420- 518 306 611, Fax 00420-518 306 615

E-Mail: info@nulk.cz

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/2012

(Journal of Ethnology 4/2012)

Published by the National Institute of Folk Culture

696 62 Strážnice, Czech Republic

Tel. 00420-518 306 611, Fax 00420-518 306 615

E-mail: info@nulk.cz

Ausgabe 4/2012 der Zeitschrift *Národopisná revue (Revue für Ethnologie)* hat in ihren Themenstudien die Ästhetik von Folklore zum Hauptthema. Juraj Haman fasst in seinem Beitrag die Problematik ästhetischer Kategorien und Folklore zusammen (*Folklore aus dem Blickpunkt ästhetischer Kategorien*), Marta Ulrychová widmet sich der Analyse dämonologischer Sagen aus dem Böhmerwald in ausgesuchten Werken deutscher Autoren der 20er Jahre des 20. Jahrhunderts (*Dämonologische Sagen aus dem nördlichen Teil von Královský hvozď/Waldhwozd*), Miroslava Záhumenská erläutert das Sammeln der Volksdichtung in der Slowakei in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts (*Ján Klempa Jacovskýs handschriftliche Volksliedsammlung in Bezug auf literarisch-ästhetische Kriterien des letzten Drittels des 19. Jahrhunderts*). Eva Románková präsentiert in der Rubrik mit anderen Studien und Beiträgen ein neues Projekt des Nationalen Instituts für Volkskultur/NULK (*Zur ethnologischen Terminologie und Methodik der Zusammenstellung eines zweisprachigen ethnologischen Wörterbuchs*) und Jarmila Teturová stellt Erkenntnisse aus der Feldforschung im Bereich der Entwicklung von Volkstraditionen vor (*Der „Verbuňk“-Werbetanz in Žatčany/Brünner Region im gegenwärtigen kulturell-gesellschaftlichen Kontext*).

Die Rubrik „Tradition im Wandel“ enthält ein Feuilleton von Josef Holcman, der vor dem Hintergrund einiger ausgesuchter diesjähriger Folklorefestivals und lokaler ethno-kultureller Traditionen über die gegenwärtige Wirtschaftskrise nachsinnt. Der Aufsatz von Alena Schauerová in derselben Rubrik ist einem Rückblick auf die Geschichte des Kinderfolklorefestivals in Strážnice gewidmet. In der „Gesellschaftschronik“ erscheinen Beiträge zu Jubiläen des Schriftstellers Josef Holcman (*1952), des Experten für den Schutz der Volksbaukunst Luděk Štěpán (*1932) sowie der Roma-Spezialistin Eva Davidová (*1932). In der Ausgabe erscheinen außerdem regelmäßige Berichte über Aktuelles aus dem Fachbereich, von Konferenzen, Ausstellungen sowie Besprechungen neuer Bücher und Tonträger.

Journal of Ethnology 4/2012 with its thematic studies pays attention to the issues relating to the aesthetics of folklore. Juraj Hamar in its contribution (*Folklore from the Point of View of Aesthetic Categories*) summarizes the issue of aesthetic categories and folklore. Marta Ulrychová focuses on the analysis of demonological legends in the Bohemian Forest in selected works by German authors in the 1920s. (*Demonological Legends from the Northern Part of Královský hvozď (Royal Forest) / Waldhwozd*). Miroslava Záhumenská explains the collection of folk literature in Slovakia in the late-19th century (*Folk Song Manuscript Collection Assembled by Ján Klempa Jacovský in Relation to Literary and Aesthetic Criteria of the Last Third of the 19th Century*). In Other Studies Section, Eva Románková presents a new project of the National Institute of Folk Culture (*Ethnological Terminology and Methodology of Compiling a Bilingual Dictionary of Ethnology*) and Jarmila Teturová submits the knowledge obtained in a field research aimed at the development of folk tradition (*Male Dance „Verbuňk“ in the village of v Žatčany in the Region of Brněnsko within the Contemporary Cultural and Social Context*).

Transferring Tradition column publishes a feuilleton by Josef Holcman, who contemplates the contemporary social recession on the ground of this year's selected folklore festivals and local ethno-cultural traditions; and an article by Alena Schauerová, which is devoted to a glance into the history of the children's folklore festival in Strážnice. Social Chronicle remembers the anniversaries of writer Josef Holcman (born 1952), Luděk Štěpán (born 1932), an expert for the protection of folk architecture, and Eva Davidová (born 1932), a specialist for Roma studies. Moreover, the Journal includes regular reports from the branch, conferences, exhibitions, and reviews of new books.

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/2012, ročník XXII

(XLIX. ročník Národopisných aktualit)

Vydává Národní ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice, ČR (IČ 094927)

Národopisná revue je odborný etnologický recenzovaný časopis, vychází čtyřikrát ročně, vždy na konci příslušného čtvrtletí. Pravidla recenzního řízení i veškeré další informace pro autory příspěvků jsou zveřejněny na internetových stránkách časopisu <<http://revue.nulk.cz>>.

Periodikum je evidováno v mezinárodních bibliografických databázích AIO (The Anthropological Index Online of the Royal Anthropological Institute), GVK (Gemeinsamer Verbundkatalog), IBR (Internationale Bibliographie der Rezensionen geistes- und sozialwissenschaftlicher Literatur) + IBZ (Internationale Bibliographie geistes- und sozialwissenschaftlicher Zeitschriftenliteratur), RILM (Répertoire International de Littérature Musicale), CEJSH (Central European Journal of Social Sciences and Humanities) a Ulrich's Periodicals Directory.

REDAKČNÍ RADA: PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., PhDr. Hana Dvořáková, doc. Mgr. Juraj Hamar, CSc.
doc. PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, PhDr. Vlasta Ondrušová,
doc. PhDr. Martina Pavlicová, CSc., PhDr. Karel Pavlišník, CSc., PhDr. Jana Pospíšilová, Ph.D.,
doc. Mgr. Daniela Stavělová, CSc., Mgr. Martin Šimša, doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.,
PhDr. Lucie Uhlíková, Ph.D., PhDr. Marta Ulrychová, Ph.D., doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

MEZINÁRODNÍ REDAKČNÍ RADA: prof. PhDr. Anna Divičan, CSc. hab. (Maďarsko), Dr. László Felföldi (Maďarsko),
Mag. Dr. Vera Kapeller (Rakousko), prof. Dragana Radojičić, Ph. D. (Srbsko),
prof. Mila Santova (Bulharsko), prof. Dr. habil. Dorota Simonides, Dr.h.c. (Polsko),
Dr. Tobias Weger (Německo)

Šéfredaktor: Jan Krist

Redaktorka: Martina Pavlicová

Výkonná redaktorka a tajemnice redakce: Lucie Uhlíková

Výtvarná spolupráce: Dana Chatrná

Tisk: LELKA, Dolní Bojanovice

Datum vydání: 7. prosince 2012

ISSN 0862-8351

MK ČR E 18807

**NU
LK**